

გიგი თევზაძე

ქრტიკული
ანროვნობა
და. მკვერთი,
ფილოსოფიის, გეგყარი
ჩრდონი
ქრტიკული
ანროვნობა

საქართველოს
ქრონიკალიზაცია

გიგი თევზაძე
კრიტიკული აზროვნების
და, ამავე დროს, ფილოსოფიის,
როგორც კრიტიკული აზროვნების გამოცდილების მეგზური

რედაქტორი ანა ჭაბაშვილი
დიზაინერი ოთარ ყარალაშვილი
ტექნიკური დიზაინერი გიორგი ლომსაძე

ტექსტი © გიგი თევზაძე, 2019
ქართული გამოცემა © ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა, 2020
ყველა უფლება დაცულია.

შპს „ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა“
აღმაშენებლის 150, თბილისი 0112
ელფოსტა: info@sulakauri.ge

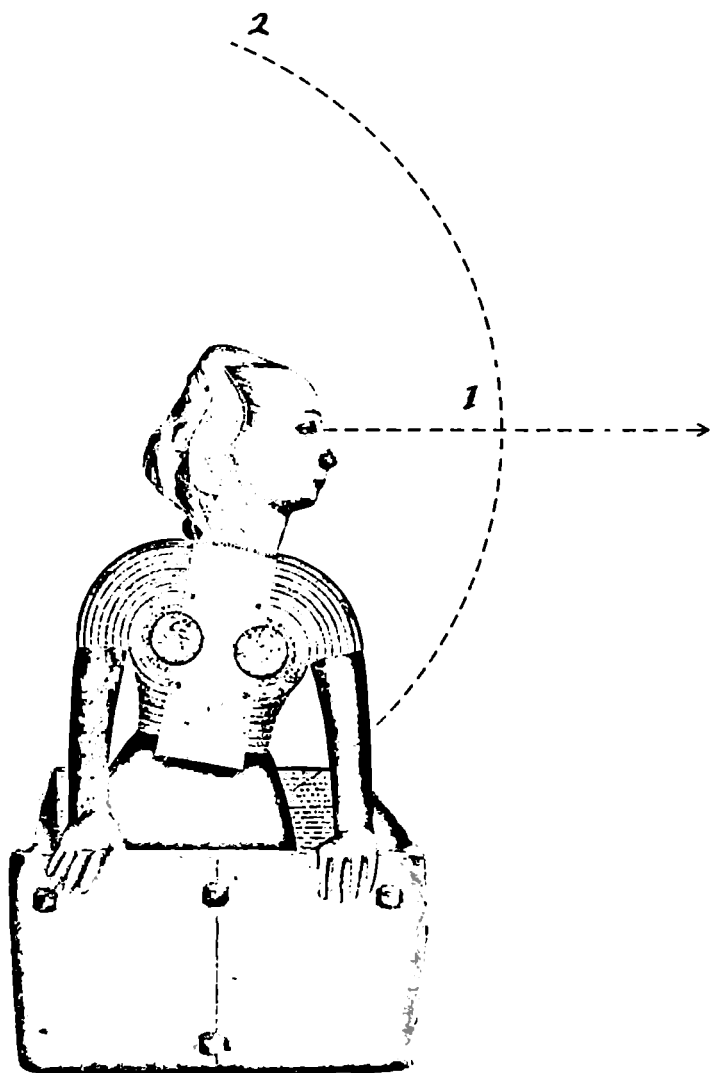
ISBN 978-9941-30-672-3

Gigi Tevzadze
A GUIDE TO CRITICAL THINKING
AS WELL AS TO
PHILOSOPHY AS THE CRITICAL THINKING EXPERIENCE

Text © Gigi Tevzadze, 2019
Design by Otar Karalashvili
Georgian edition © Sulakauri Publishing, 2020
All rights reserved.

Published by Sulakauri Publishing
Tbilisi, Georgia, 2020

www.sulakauri.ge

სარჩევი

რატომ ფილოსოფია, როგორც კრიტიკული აზროვნების გამომცდილება?	9
---	---

კრიტიკული აზროვნების მეთოდის ძირითადი კითხვები	23
---	----

პითაგორა და პლატონი	24
-------------------------------	----

პითაგორა (570-495 ძვ. წ.)	25
რა შედეგი მოაქვს ამ ინფორმაციას?	

პლატონი (428/427 ან 424/423-348/347 ძვ. წ.)	33
რა არის ამ ინფორმაციის მიზეზი? რა განსაზღვრავს მას?	
რატომ არსებობს ეს ინფორმაცია?	

ძენონი (490-430 ძვ. წ.)	39
ეს ინფორმაცია რეალურ, ემპირიულ მოცემულობას ეყრდნობა თუ მხოლოდ მსჯელობით მიღებული დასკვნაა?	

ეპიკურე (341-270 ძვ. წ.)	47
ეს ინფორმაცია მცდარია, ჭეშმარიტია, თუ მხოლოდ შესაძლებელია (არც ჭეშმარიტია, არც მცდარი)?	

კრიტიკული აზროვნების მეთოდის ძირითადი კითხვების ნაწილის შეჯამება	52
---	----

კრიტიკული აზროვნების მეთოდის ძირითადი დებულებები	55
ჯერემი ბენტამი (1747-1832)	57
ადამიანის ყველა მოქმედება მოქცეულია ტკივილსა და სიამოვნებას შორის	
არისტოტელე (384-322 ძვ. წ.)	63
ტრაგედია იწვევს ჩვენს განწმენდას ვნებებისაგან თანაგანცდის მეშვეობით	
ჩარლზ დარვინი (1809-1882)	69
ცოცხალი სამყაროს მრავალფეროვნებას ერთი საერთო საფუძველი აქვს	
ზიგმუნდ ფროიდი (1856-1939)	77
ჩვენი კულტურა, რომელშიც ვინყვებთ და ვამთავრებთ ცხოვრებას, ქმნის აკრძალვების მყარ სისტემას, რომელსაც ვემორჩილებით და ვერ ვენინააღმდეგებით ჩვენი შინაგანი, დაუძლეველი აგრესიული ინსტინქტების გამო	
ფრიდრიჰ ნიცშე (1844-1900)	85
არსებობს ორნაირი მორალი: ბატონების, რომელიც კარგსა და ცუდზე მიუთითებს და მონების, რომელიც კეთილად და ბოროტად ყოფს სამყაროს	
ერნსტ გელნერი (1925-1995)	93
ერები და ნაციონალიზმი მე-19 საუკუნეში გამოგონილი იდეოლოგიური კონსტრუქციაა	
მერი დუგლასი (1921-2007)	101
ფიქრობენ ინსტიტუტები და არა ადამიანები	

ჰანა არენდტი (1906-1975)	107
---	-----

ტოტალიტარული რეჟიმი თანამედროვე, ახალი
პოლიტიკური წყობაა, რომელიც არ არის იგივე, რაც
ავტორიტარული მმართველობა. არ გაქვს უფლება,
დაემორჩილო ტოტალიტარიზმს

ჯონ დიუი (1859-1952)	113
---------------------------------------	-----

სკოლა კი არ ამზადებს მოსწავლეს ცხოვრებისათვის,
სკოლა თვითონაა სოციალური ცხოვრების ნაწილი.
სკოლაზეა დამოკიდებული სოციალური სისტემა და
სოციალური პროგრესი

თომას კუნი (1922-1996)	121
---	-----

მეცნიერების განვითარება ეყრდნობა არა ემპირიულ
მოცემულობას, არამედ პარადიგმების ცვლილებებს,
რომლებიც, თავის მხრივ, სამეცნიერო საზოგადოებაში
არსებულ კონსენსუსზეა დამყარებული

მარშალ მაკ ლუჰანი (1911-1980)	129
--	-----

მედიუმი არის გზავნილი

მიშელ ფუკო (1926-1984)	137
---	-----

ყოველდღიურობის კულტურა, რომელიც მარად
არსებული გვეგონია, სულ ცოტა ხნის წინაა შექმნილი

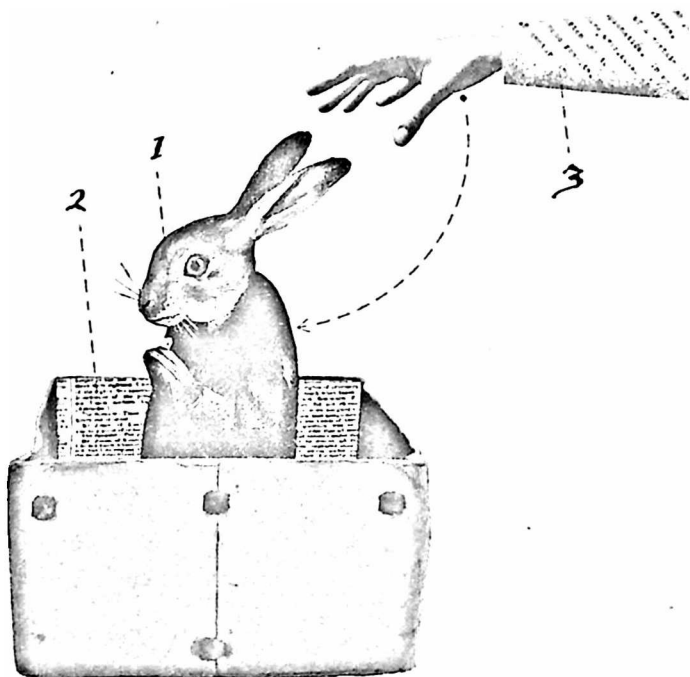
მარტინ ჰაიდეგერი (1889-1976)	143
---	-----

არის თუ არა ადამიანებისთვის დამახასიათებელი
კულტურის და წარმოდგენების არსებული წესრიგი
აბსოლუტური?

ლუდვიგ ვიტგენშტაინი (1889-1951)	149
--	-----

ასახავს თუ არა ენა სინამდვილეს? თუ პირიქით, ენა
უკარნახებს და აძლევს სინამდვილეს ფორმას?

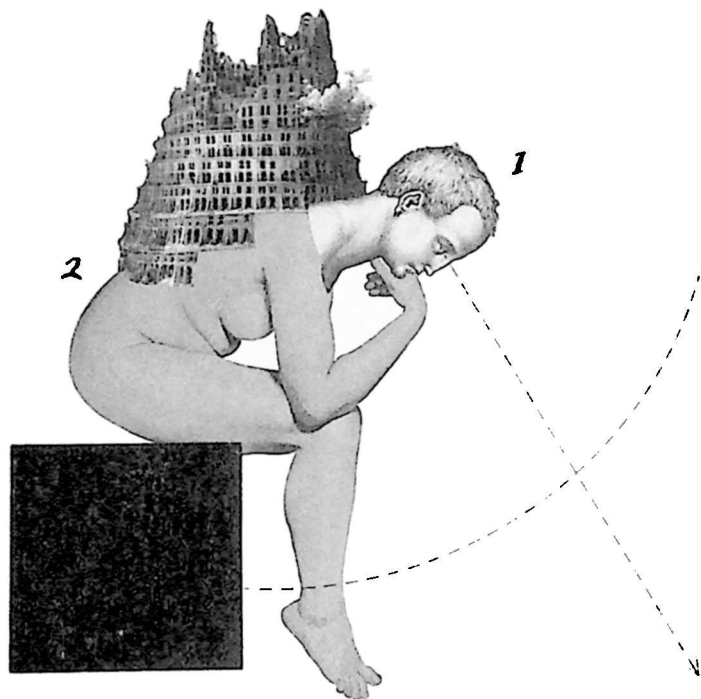
რენე დეკარტე (1596-1650)	155
ვაზროვნებ, მაშასადამე ვარსებობ	
იმანუელ კანტი (1724-1804).	163
საგნები ჩვენი შეგრძნებების კომპლექსებია. საგნის შემეცნების პროცესში ჩვენ თვითონ ვაგებთ საგანს ჩვენს ცნობიერებაში არსებული კანონების მიხედვით	
საკითხავი ლიტერატურა	174

რატომ ფილოსოფია,
როგორც კრიტიკული
აზროვნების
გამოსდილება?

კრიტიკული აზროვნება თანამედროვე სამყაროს ერთ-ერთი ყველაზე უფრო გამორჩეულად მნიშვნელოვანი უნარია. ბევრმა არ იცის, რომ კრიტიკული აზროვნების ორი ცნება და კონცეფცია არსებობს: ერთი მათგანი, რომელიც საზოგადოდ უფრო მეტად ცნობილია, ნიშნავს ტექსტის შინაარსის ადეკვატურად გაგებას. ეს ის უნარია, რომელიც სასკოლო ტესტებითაც მოწმდება.

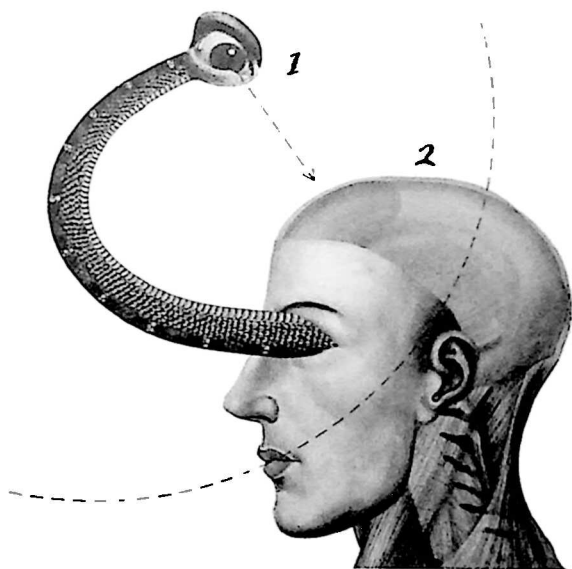
მაგრამ თანამედროვე სამყაროში ეს უნარი არ არის საკმარისი. არსებული ვითარება მოითხოვს, არა მარტო გაიგო, რას გეუბნება მასმედია თუ რაიმე სხვა წყარო, არამედ შეაფასო კიდევ მიღებული ინფორმაცია – ყალბია/ნამდვილია თვალსაზრისით.

სწორედ ჩვენს დროში გახდა გამოსადეგი და პრაქტიკული ის კრიტიკული მეთოდი, რომელსაც ფილოსოფოსები საუკუნეების განმავლობაში იყენებდნენ და რომელიც გულისხმობს განსახილველი საგნიდან, ობიექტიდან, იმ ყუთიდან, რომელშიც ვარსებობთ, გარეთ გასვლას და საგნის, ობიექტის, ყუთის წარმოშობა/წარმომავლობის ძიებას. ასე გახდა დღეს, ერთ დროს მხოლოდ წმინდა აზროვნების გზად მიჩნეული მეთოდი, პრაქტიკული და ყოველდღიურად გამოსაყენებელი. ასეთი

კრიტიკული აზროვნება, როგორც უნარი და მეთოდი, თანამედროვე სამყაროს ნებისმიერ სფეროში წარმატების საწინდარია – იქნება ეს ბიზნესი, მეცნიერება, ხელოვნება თუ პოლიტიკა.

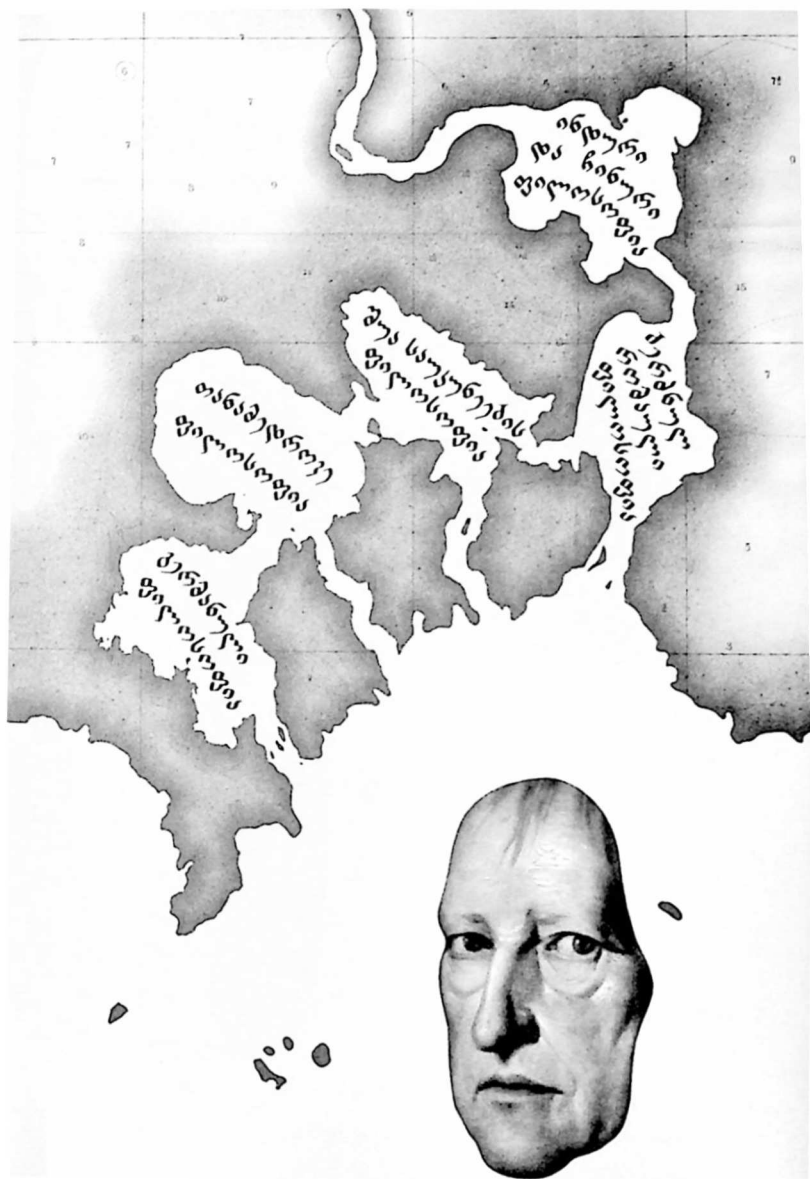
მოკლედ რომ ვთქვათ, თანამედროვე სამყაროს ერთ-ერთი სპეციფიკური მახასიათებელი ისაა, რომ დღეს მხოლოდ ფილოსოფოსები როდი ხედავენ იმის აუცილებლობას, რომ გავიდნენ იმ ყუთიდან, რომელშიც ვცხოვრობთ ან რომელშიც ხანდახან ვხვდებით, და გარედან დააკვირდნენ მას. ფილოსოფია კი საუკუნეების განმავლობაში ხვეწდა „ყუთიდან გასვლის

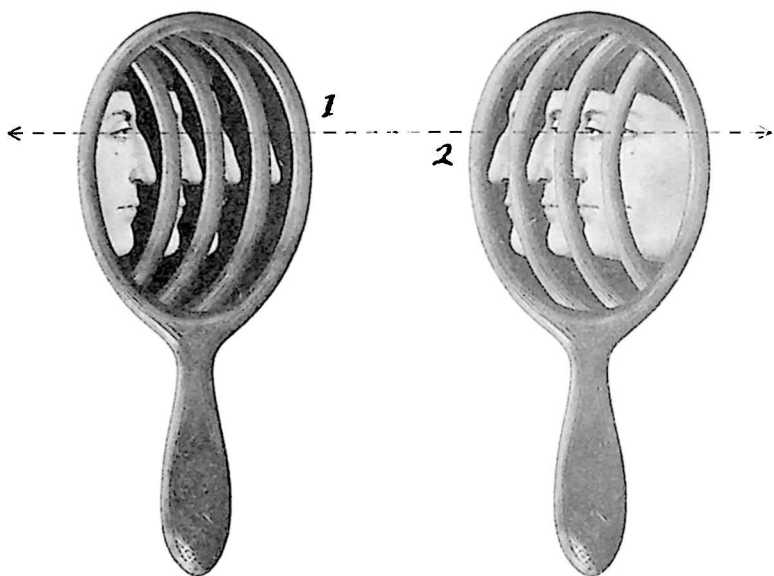
და დაკვირვების" მეთოდებს და წესებს. ამიტომ ყველაზე მეტი გამოცდილება კრიტიკული აზროვნების შესახებ ფილოსოფიურ ტექსტებშია დაგროვილი.

საბოლოო ჯამში, ეს წიგნი არა მარტო კრიტიკული აზროვნების გამოცდილების პრეზენტაციაა, არამედ, ვფიქრობ, ამავედროულად ფორმაა, თუ როგორ უნდა ისწავლებოდეს ფილოსოფია 21-ე საუკუნეში: როგორც კრიტიკული აზროვნების გამოცდილება და ამ გამოცდილების ისტორია.

ფილოსოფიის ისტორიის ამჟამად გავრცელებული საუნივერსიტეტო ფორმა ჰეგელს (1770-1831) ეკუთვნის. ჰეგელის მიზანი იყო ფილოსოფიის ისტორია საკუთარ ფილოსოფიამდე მიეყვანა და ამით ეჩვენებინა, რომ მისი ფილოსოფია ზოგადად ფილოსოფიის ისტორიული განვითარების ლოგიკური შედეგია. მას შემდეგ იყო რამდენიმე მცდელობა, დაენერათ ფილოსოფიის ალტერნატიული ისტორია, თუმცა ჰეგელის მიერ დადგენილ მთავარ ხაზს, რომ ფილოსოფია ისტორიულად გადის ევოლუციის გზას, ანუ ვითარდება მარტივიდან რთულისკენ, ნაკლებად სარწმუნოდან მეტად სარწმუნოსკენ, ნაკლებად ყოვლისმომცველიდან მეტად ყოვლისმომცველისკენ, ვერავინ ასცდა.

ფილოსოფია მართლაც არის გარკვეულწილად ისტორიული, ანუ განვითარებადი. თუმცა ეს ისტორიულობა, ვფიქრობ, უფრო კრიტიკული აზროვნების გამოუყენებლობის ბრალია,

ვიდრე ფილოსოფიის თვისება. არ არსებობს არცერთი ფილოსოფიური ტექსტი, რომელიც მთლიანად კრიტიკული მიდგომის შედეგი იყოს. ყველა ტექსტი ასახავს იმ დროს, რომელშიც ის შეიქმნა. შესაბამისად, ამ ფილოსოფიურ ტექსტებში, შეიძლება

ითქვას, ავტორის დაუკითხავად, ხვდება კრიტიკული განხილვისგან თავდალწული თემები, რომლებიც ეპოქის შესაბამის განწყობას, ცოდნას და უმსჯელობებს უფრო გადმოსცემს და ის ნაკლებადაა ფილოსოფიური, კრიტიკული განხილვა.

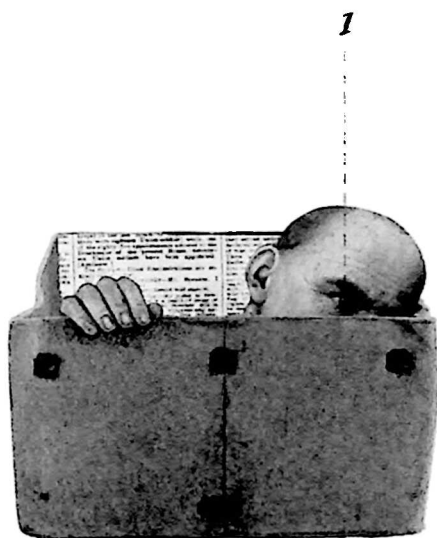
ფილოსოფიის კრიტიკული ნაწილი, კრიტიკული მიდგომით შემუშავებული მსჯელობები და შედეგები ზედროულია, არ იცვლება და დროსთან ერთად არ უფასურდება. კრიტიკული მსჯელობის შედეგი ყოველთვის ინარჩუნებს აქტუალობას და არასდროს კარგავს მას, იმისდა მიუხედავად, თუ რომელ საუკუნეში გამოითქვა. მაგალითად, ის საკითხები, რომლებსაც პითაგორა, პლატონი და კანტი კრიტიკულად განიხილავდნენ, დღესაც აქტუალურია და გამოსადეგი. არავის „გადაულახავს“, ან „უარუყვია“ ისინი.

ამიტომაც ფილოსოფიური ტექსტების ორგვარი ბუნების გამო (ისტორიულობა და კრიტიკულობა), ამ წიგნში, ფილოსოფიის პოპულარული სახელმძღვანელოებისგან განსხვავებით, ავტორთა თეორიები და მსჯელობები მთლიანად არ არის გადმოცემული. წიგნში მხოლოდ იმ მსჯელობათა მოკლე აღწერა შევიდა, რომლებიც კრიტიკული აზროვნების გამოყენების ზუსტ მანიფესტაციად მივიჩნიე.

მეორე მხრივ, ეს არ ნიშნავს იმას, რომ ამ ავტორების ტექსტებიდან მხოლოდ ამ წიგნში შესული მსჯელობაა კრიტიკული მიდგომის შედეგი. რა თქმა უნდა, არსებობს კრიტიკული განხილვის სხვა შემთხვევებიც და არიან სხვა ავტორებიც, რომლებიც კრიტიკულ მიდგომას იყენებდნენ და ამ წიგნში ვერ მოხვდნენ. ბოლოს და ბოლოს ამ წიგნის მიზანი ავტორის თვითპრეზენტაცია კი არ არის, არამედ მკითხველის მიერ საკუთარი კრიტიკული აზროვნების უნარის გამყარება/ჩამოყალიბებაა კრიტიკული აზროვნების მეგზურის გაცნობის საშუალებით. ამიტომ ნიმუშების რაოდენობასაც მნიშვნელობა აქვს.

კრიტიკული აზროვნების მიზანი ყოველთვის ცოდნა, ინფორმაციაა. არის თუ არა აბსოლუტური ის ცოდნა, ინფორმაცია, რომელიც ჩვენ გვაქვს? როგორ იქმნება ის ინფორმაცია, რომელიც ყოველდღიურად უტყუარად და თავისთავად ცხადად მიგვაჩნია? შესაძლებელია თუ არა, რომ ის ინფორმაცია, რომელზეც ვფიქრობთ, რომ ჭეშმარიტია, იყოს მცდარი და ის, რაც მცდარად მიგვაჩნია, ჭეშმარიტი? როგორ ვიღებთ, მოვიპოვებთ ცოდნას? რა წესები და კანონები განაპირობებს ინფორმაციის მოპოვებას გარე სამყაროზე? ეს ის კითხვებია, რომელთაც დღეს უკვე დააღწიეს თავი ფილოსოფიის ექსკლუზიური ინტერესის სფეროს და საყოველთაო გახდა. საინტერესო ინფორმაციის სიზუსტე, მისი ვალიდურობა, მისი

საყოველთაოობა თუ სუბიექტურობა – ესაა კითხვები, რომლებიც თანამედროვე ადამიანის წინაშე დგას. იმედი მაქვს, ეს წიგნი მიაწოდებს მათ საჭირო ინსტრუმენტს, გაბედულად შეხვდნენ დღევანდელი სამყაროს გამოწვევებს და მიაღწიონ წარმატებას.

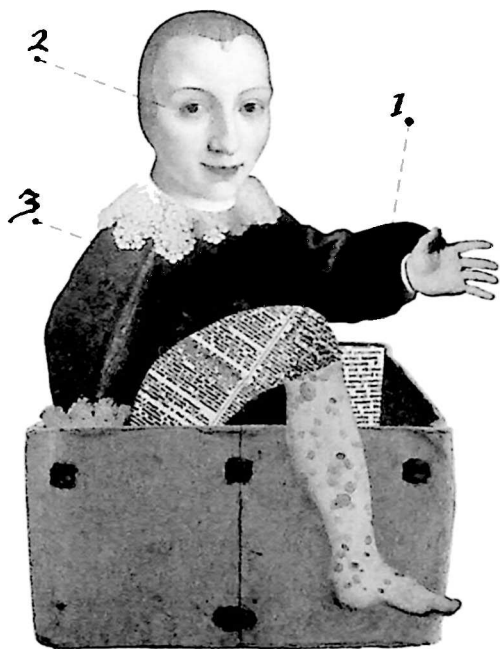

წიგნი ორი ნაწილისგან შედგება:

პირველ ნაწილში შედის კრიტიკული მიდგომის, ანუ ფილოსოფიის მთავარი კითხვები, რომლებიც ანტიკური ხანის საბერძნეთში ჩამოყალიბდა და საფუძვლად დაედო მთლიანად ფილოსოფიას (კრიტიკულ მიდგომას).

მეორე ნაწილში შევიდა კრიტიკული მიდგომით მიღებული ის დებულებები, რომლებიც, სულ ერთია, ასი წლის წინანდელია თუ ორასის, დღესაც ინარჩუნებს ვალიდურობას და აქტუალურობას. მე არ მაქვს პრეტენზია, რომ ამ, მეორე ნაწილში, ფილოსოფოსების მიერ შემუშავებული, კრიტიკული მიდგომით მიღებული ყველა დებულება მოვათავსე. ვფიქრობ, ეს შეუძლებელია, და შესაძლებელიც რომ იყოს, ალბათ, კვლევითი მნიშვნელობა უფრო ექნებოდა, ვიდრე კრიტიკული აზროვნების განვითარებისათვის ჩაითვლებოდა ღირებულად. იმედია, ამ წიგნში შესული დებულებები ჩვენს გარემოში არსებულ უმსჯელობაზე, ტრადიციასა თუ განზრახ გაყალბებულ ინფორმაციაზე დამყარებულ ბევრ წარმოდგენასა და სოციალურ ფაქტზე სხვანაირი, „გარედან“ ხედვის შემუშავებაში დაეხმარება მკითხველს.

წიგნის ბოლოს მოცემულია საკითხავი ლიტერატურა იმ შემთხვევისათვის, თუკი მკითხველის ამოცანა მხოლოდ კრიტიკული აზროვნების კითხვების და დებულებების გაცნობა და ათვისება არ არის: თუკი მკითხველი ფილოსოფიით დაინტერესდება, მოუნდება, უფრო მეტი ინფორმაცია მიიღოს კრიტიკული მიდგომის ისტორიასა და განვითარებაზე.

პრიტიკული აზროვნების
მეთოდის ძირითადი
პიტხვები

პითაგორა და პლატონი

პითაგორა და პლატონი ერთმანეთს არასდროს შეხვედრიან. პლატონი პითაგორას სიკვდილიდან (ძვ. წ. 495) სამოცდაათი წლის შემდეგ (ძვ. წ. 425) დაიბადა. მათი კრიტიკული განხილვის მთავარი თემა ერთი და იგივე იყო: ცოდნა და ინფორმაცია – როგორ არსებობს ცოდნა, როგორ შემოდის ჩვენში ინფორმაცია, რამდენადაა ეს ცოდნა და ინფორმაცია დამოკიდებული ჩვენზე, არსებობს თუ არა ცოდნა ჩვენ გარეთ. ეს იყო ის საკითხები, რომელთა მიმართაც პითაგორა და პლატონი კრიტიკულ მიდგომას იყენებდნენ. თუმცა ისინი ერთმანეთისგან რადიკალურად განსხვავებულ შედეგებამდე მივიდნენ. კითხვები, რომლებიც მათ ჩამოაყალიბეს, როგორც კრიტიკული მიდგომის ინსტრუმენტი, იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ დღესაც არ დაუკარგავს აქტუალობა – დღეს მათ ალბათ ყველაზე უფრო მეტი მნიშვნელობა აქვს კაცობრიობის ისტორიაში.

პოთაპოჩა

პითაგორა

570-495 ძვ. წ.

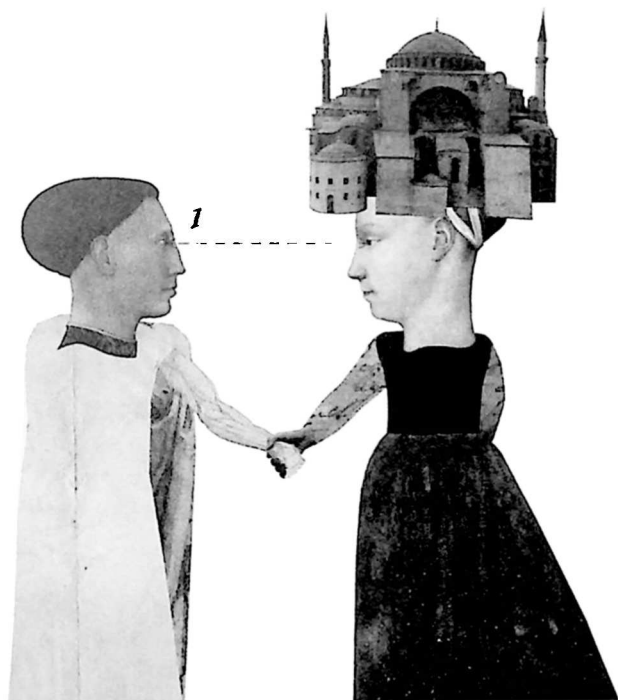
რა შედეგი მოაქვს ამ ინფორმაციას?

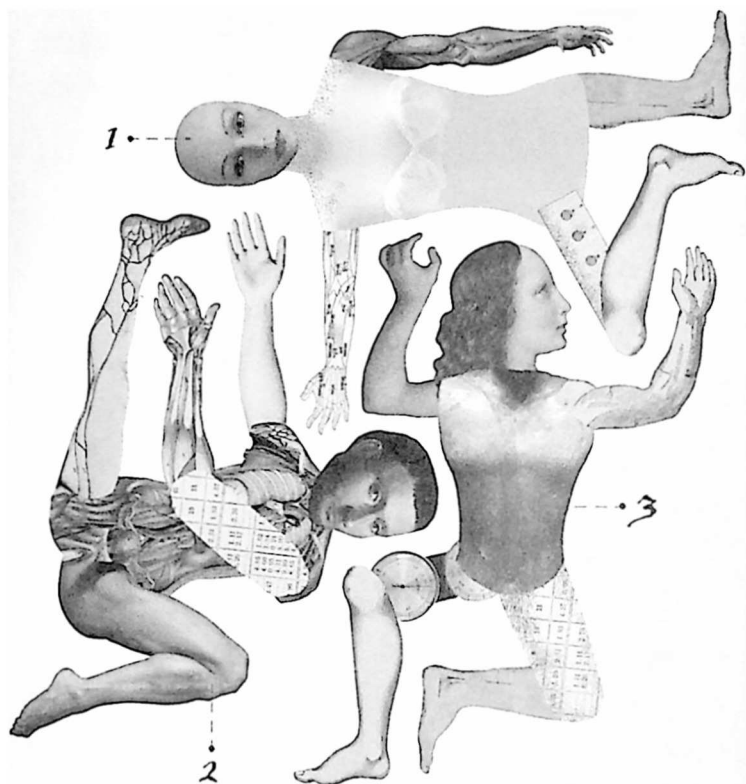
პითაგორამ მოიგონა სიტყვა „ფილოსოფია“, რომლის მეორე ნაწილიც, „სოფია“, ნიშნავდა ცოდნის პრაქტიკული გამოყენების, ინფორმაციაში გარკვევისა და მისი გამოყენების უნარს, ინფორმაციაზე, ცოდნაზე დამყარებულ დახელოვნებას, ხოლო ფილია – მეგობრობას. მაშასადამე, ფილოსოფია, პითაგორას აზრით, იყო იმ ცოდნის, ინფორმაციის გამოყენების უნართან მეგობრობა, რომელსაც პრაქტიკული, თვალსაჩინო შედეგი მოაქვს. მაგრამ რას ნიშნავს ამ სიტყვათშეთანხმებაში „მეგობრობა“? როგორ შეიძლება იმეგობრო ინფორმაციის, ცოდნის გამოყენებასთან? როგორ შეიძლება იმეგობრო პრაქტიკულ ცოდნასთან?

ამის გაგებისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს იმას, თუ რას ნიშნავდა სიტყვა „მეგობრობა“. ბერძნებისათვის: მეგობრობა, ფილია, იყო, უპირველეს ყოვლისა და ულაპარაკოდ, ურთიერთობა თანაბართა შორის. თანაბრების მეგობრობაა,

როდესაც ამ კავშირის (მეგობრობის) თანაბარი მონაწილეები ერთმანეთს ამდიდრებენ, როდესაც ამ ურთიერთობით ორივე მათგანი უკეთესი ხდება.

ცოდნის პრაქტიკული გამოყენების უნართან, ინფორმაციის გამოყენებასთან, დახელოვნებასთან მეგობრობა ნიშნავს ამ ორი სუბიექტის – ადამიანის (ფილოსოფოსის) და პრაქტიკული ცოდნის, ინფორმაციის (სოფიას) – მიერ ერთმანეთის გამდიდრებას და გაუმჯობესებას: ფილოსოფოსი ამდიდრებს

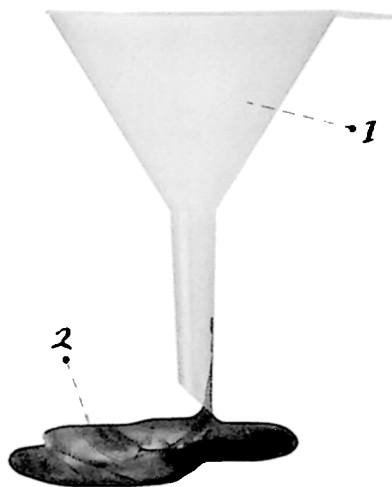

ცოდნის გამოყენების „ცოდნას“, უნარს, იმით, რომ ცოდნის გამოყენების ახალ გზებს სახავს, ახალ ცოდნას ქმნის. ცოდნის გამდიდრება არის ფილოსოფოსის მიერ ახალი კავშირების დანახვა და განხორციელება, ხოლო მოპოვებული ცოდნა ამდიდრებს ფილოსოფოსს იმით, რომ მეტი და მეტი კეთების შესაძლებლობას აძლევს.

ზემოთქმულიდან კი გამომდინარეობს, რომ პითაგორასთვის ცოდნის ღირებულება მის გამოყენებაში მდგომარეობს, ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ცოდნა იმდენად არსებობს და იმდენადაა ღირებული, რამდენადაც შესაძლებელია მისი გამოყენება, მისი პრაქტიკაში, ყოველდღიურობაში დანერგვა.

პითაგორას დროს, ისევე როგორც დღეს, არსებობდა ცოდნის სფეროები, რომელთა წარმომადგენლებიც საკუთარი ცოდნის შინაარსს ყველა სხვა ცოდნაზე აღმატებულად მიიჩნევდნენ. სავარაუდოდ, ეს იყო რელიგია, მისტიკა, ცოდნის სხვა მსგავსი კორპუსები. პითაგორამ, როგორც ჩანს, პირველმა აზროვნების

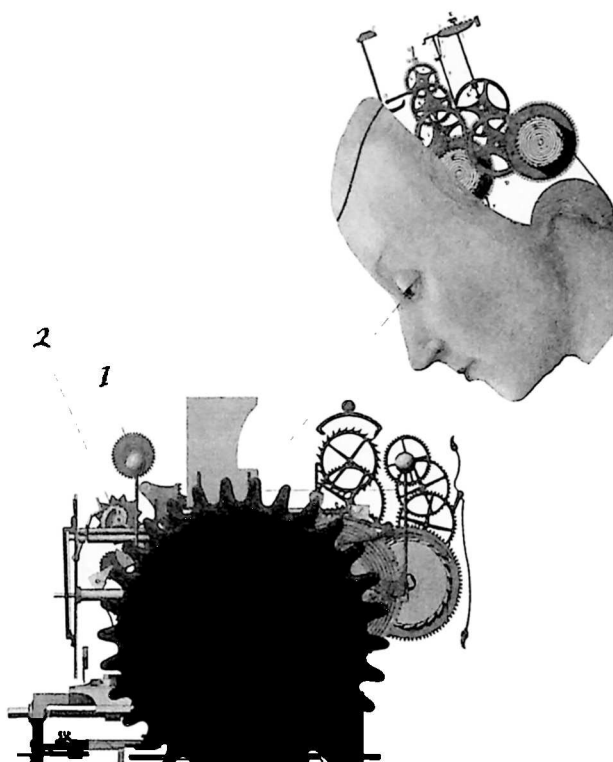

ისტორიაში, დასვა კითხვა, თუ როგორ გავარჩიოთ სხვადასხვა ცოდნა ერთმანეთისაგან? რომელი ცოდნაა სასარგებლო და რომელი – უსარგებლო? როგორ ავირჩიო, რომელს უნდა მივუძღვნა თავი? რომელი სფერო უნდა ვისწავლო?

პითაგორას პასუხი ამ კითხვაზე თითქოს მარტივია: ღირებულია და ალბათ ნამდვილიც ის ცოდნა, რომლის შემონახვა/დანერგვა/განხორციელება შესაძლებელია პრაქტიკაში. ხედვის ამ კუთხიდან ცხადი ხდება, რატომ ანიჭებდა პითაგორა მათემატიკას დიდ მნიშვნელობას: მისთვის ის იყო უნივერსალური ცოდნა, რომლის გამოყენებაც ცოდნის ძალიან ბევრ (ზოგიერთი მიდგომით – ყველა) სფეროში შეიძლება. ხოლო მთავარი ამ შემთხვევაში ისაა, რომ მათემატიკური ცოდნა ხორციელდება, ანუ ქმნის ნივთებს, იძლევა პასუხებს პრაქტიკულ კითხვებზე (მაგ. ნავიგაცია, არქიტექტურა).

პითაგორა ფიქრობდა, რომ ცოდნის, ინფორმაციის კრიტერიუმი მისი გამოყენება და დანერგვაა. კიდევ უფრო თანამედროვედ რომ ვთქვათ, ცოდნის კრიტერიუმი ამ ცოდნის საფუძველზე სამყაროს გამრავალფეროვნება, ტექნოლოგიების შექმნაა. ის ცოდნა, რომელიც არ ქმნის ტექნოლოგიას, არ არის ღირებული.

როგორ მივიდა პითაგორა ამ დასკვნამდე? კრიტიკული მსჯელობით. ის ცოდნის სფეროებს, რომლებიც მაშინაც, ძვ.წ. მე-6 საუკუნეში, ბევრი იყო, დააკვირდა არა შიგნიდან, რომელიმე ცოდნის სფეროს პოზიციიდან და შედეგებიდან, არამედ გარედან და დაინახა, რომ ცოდნა შეიძლება ორ ნაწილად გაიყოს: ის ცოდნა, რომელში დახელოვნებაც „ნივთებს“, „ტექნოლოგიებს“ იძლევა შედეგად, და ცოდნის ის სფეროები, რომლებიც, ერთი შეხედვით, არაფერს ქმნიან. არ გეგონოთ, რომ პითაგორა, როგორც ახლა უწოდებენ, მხოლოდ „გამოყენებით მეცნიერებებს“ აღიარებდა ნამდვილ ცოდნად.

პითაგორას შესახებ გადმოცემები მიუთითებს, რომ ის რელიგიურ სწავლებასაც ისევე განიხილავდა, როგორც ტექნოლოგიას.

საბოლოოდ, პითაგორას კრიტიკული სწავლება ცოდნის შესახებ ასე შეიძლება ჩამოვაყალიბოთ: ცოდნის მიზანი ტექნოლოგიაა. ცოდნა არ არსებობს ტექნოლოგიისგან დამოუკიდებლად. ცოდნის არსებობის გამართლებაც ტექნოლოგიაა. ცოდნა არ არსებობს ადამიანის გარეთ – ცოდნას ადამიანი იმისათვის ითვისებს, რომ რაიმე შექმნას. ფილოსოფოსის მიზანი და ამოცანა, ერთი მხრივ, ამის განმარტება/სწავლებაა, მეორე მხრივ კი, ბევრ ცოდნაზე დამყარებით ახალი ტექნოლოგიების შექმნა.

შესაბამისად, პითაგორას კრიტიკული ხედვის ამოსავალი იყო კითხვა: „რა [პრაქტიკული] შედეგი მოაქვს (მოსდევს) ამ ცოდნას (ინფორმაციას)?“

პლატონი

პლატონი

428/427 ან 424/423-348/347 ძვ. წ.

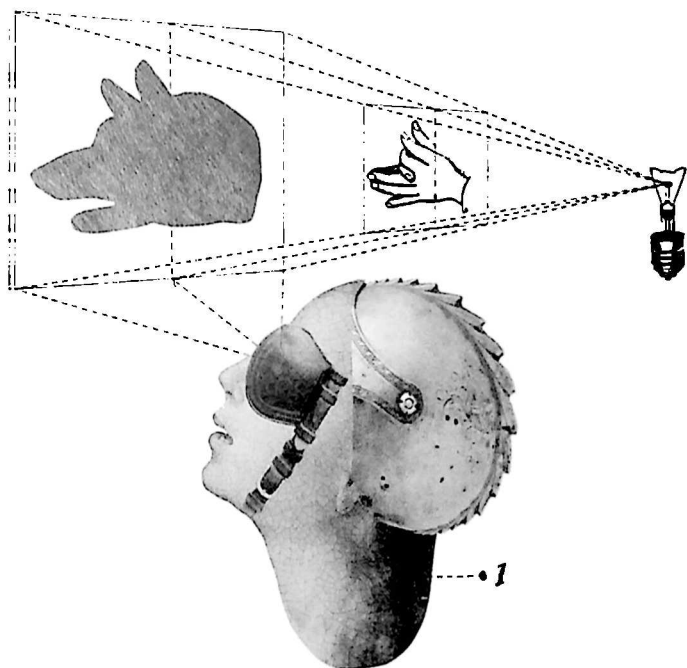
რა არის ამ ინფორმაციის მიზეზი? რა განსაზღვრავს მას?
რატომ არსებობს ეს ინფორმაცია?

სავარაუდოა, რომ ცოდნის და მისი ღირებულების პითაგორასეული გაგება საბერძნეთსა და ბერძნული გავლენის სამყაროში საყოველთაო გახდა. ყოველ შემთხვევაში პლატონის რამდენიმე დიალოგი ამაზე აშკარად მიუთითებს. პლატონის დიალოგები, განსაკუთრებით, „ადრეული“, მისი პირველი დიალოგები („ლისისი“, „სოკრატეს აპოლოგია“, „ნადიმი“) ეძღვნება „მეგობრობის“, „ცოდნის“ და „ფილოსოფიის“ გადააზრებას და მათთვის ახალი შინაარსის მინიჭებას.

პლატონმა ამ გადააზრებისათვის კრიტიკული მიდგომა გამოიყენა: თუკი მეგობრობა მყარდება მხოლოდ ორ თანაბარ სუბიექტს შორის, მაშინ როგორ არის ის შესაძლებელი? თუკი მეორე, ვისაც უმეგობრდები, შენი თანაბარია, მაშინ რატომ უნდა გახდეს ის შენი მეგობარი? რა არის ამის მიზანი? და თუ ის შენზე აღმატებულია, და მეგობრობის მიზანია, შენ განვითარდე, როგორ არის შესაძლებელი თქვენ შორის მეგობ-

რობა? „ლისისი“ – დიალოგი, რომელიც ცნება „მეგობრობის“ განხილვას ეძღვნება, მთავრდება დასკვნით, რომ „მეგობრობა“, როგორც თანაბართა ურთიერთობა, მხოლოდ ყოველდღიურ ენაში შეიძლება გამოვიყენოთ და რომ „მეგობრობა“ თეორიულად შეუძლებელია.

რა არის სიბრძნე, ცოდნა? არის თუ არა ჭეშმარიტი, ნამდვილი ცოდნა ფიზიკური საგნების შემეცნება? შეგვიძლია თუ არა მასზე, ვინც რაიმე საგანს აკეთებს, მაგალითად, სკამს, ვთქვათ,

რომ მან ყველაფერი იცის სკამის შესახებ? „სოკრატეს აპოლოგიაში“ პლატონი სოკრატეს პირით ელაპარაკება ხელოსნებს, პოეტებს, პოლიტიკოსებს და ასკენის, რომ შესაძლებელია, მათ იციან „რაღაც“ იმის შესახებ, რასაც აკეთებენ, მაგრამ წარმოდგენა არა აქვთ მათ მიერ გაკეთებული საგნის ბუნებაზე, თვისებებსა და შესაძლებლობებზე. მათ არ იციან რა არის, „პოლიტიკა“, „სკამი“, „პოეზია“. ნამდვილი ცოდნა კი სწორედ ამის ცოდნაა.

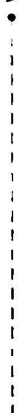
როგორ შეიძლება, ვიცოდე რაიმე საგნის შესახებ, თუკი არ ვიცი მისი არსი? როგორც პლატონი ამბობს, იცოდე და ჩასწვდე საგნის იდეას, მის არსს, მის რეალურ შინაარსს – ესაა ჭეშმარიტი ცოდნა და სიბრძნე. ჭეშმარიტი ცოდნის მისაღწევად სპეციალური მეთოდები არსებობს, რომლებსაც ფილოსოფოსები ფლობენ. თანამედროვე ენაზე რომ ვთქვათ, პლატონის მსჯელობის მიხედვით, ჭეშმარიტი ცოდნა არის საგნის შესახებ სრული ინფორმაციის ფლობა. თუმცა ანტიკურ საბერძნეთშიც იცოდნენ, რომ სრული ინფორმაციის ფლობა შეუძლებელია.

დიალოგში „ნადიმი“ პლატონი არჩევს სიტყვა „ფილოსოფიის“ მნიშვნელობას და, გამომდინარე „ლისისის“ და „სოკრატეს აპოლოგიის“ მიღწევებიდან, ადგენს, რომ ფილოსოფია არის მუდმივი სწრაფვა ჭეშმარიტებისკენ (სრული ინფორმაციის-

კენ), რომელიც არასდროს მთავრდება. ჭეშმარიტი ცოდნა არის იდეების სამყარო, რომელიც თავისთავად არსებობს და განსაზღვრავს სამყაროში არსებულ ნივთებს და მოვლენებს.

მაშასადამე, პლატონი, პითაგორასგან განსხვავებით, კრიტიკული მსჯელობით შეეცადა, დაესაბუთებინა, რომ ინფორმაცია, ცოდნა თავისთავად, ადამიანის გარეშე, სადღაც არსებობს და ადამიანის უმაღლესი ღირებულება ამ ცოდნისკენ სწრაფვაა. პლატონისეული კრიტიკული მიდგომის ამოსავალი არის

1

კითხვა: რა დგას არსებულის უკან? რასაც ვხედავთ, არის თუ არა ეს ის, რაც არსებობს, თუ კიდევ არსებობს რაღაც, რაც განსაზღვრავს იმის არსებობას, რასაც ვხედავთ?

როგორც ჩანს, პლატონის კრიტიკული მიდგომის მსჯელობის ამოსავალი კითხვაა: „რა დგას ამ ცოდნის, ინფორმაციის უკან და არის თუ არა რაღაც, რაც განსაზღვრავს, აპირობებს ამ ცოდნას?“

U9W9C9

ქენონი

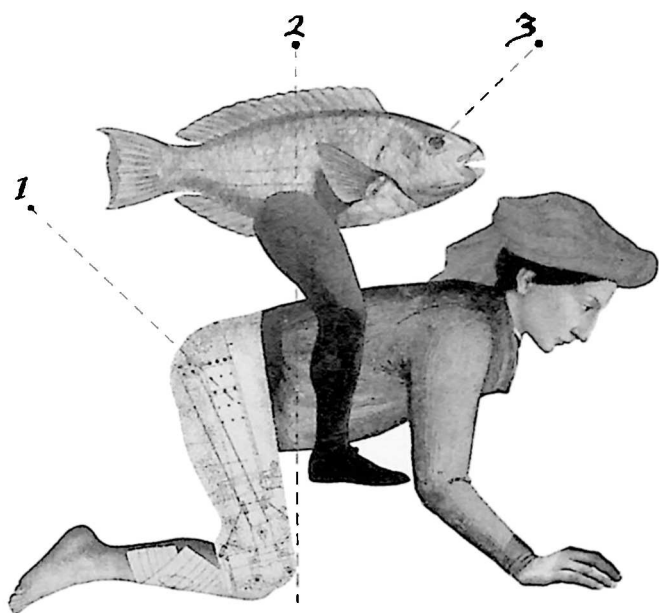
490-430 ძვ. წ.

ეს ინფორმაცია რეალურ, ემპირიულ მოცემულობას
ეყრდნობა თუ მხოლოდ მსჯელობით მიღებული დასკვნაა?

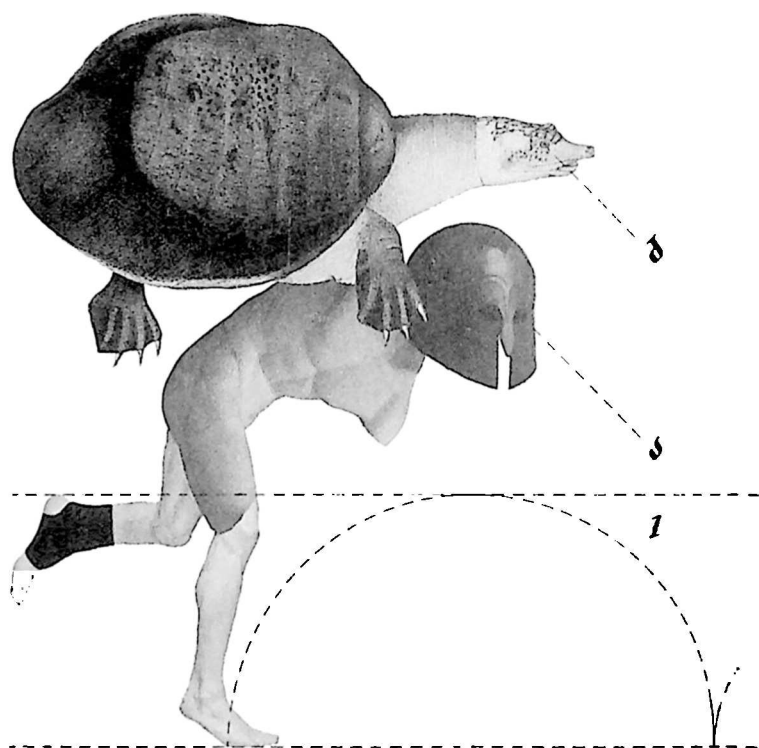
როგორც ამბობენ, ქენონი პითაგორელთა სკოლას ეკუთვნოდა. ცნობილია, რომ პითაგორასთვის იდეის, ცოდნის შეფასების მთავარი კრიტერიუმი პრაქტიკულობაა, ანუ იმის გარკვევა, თუ როგორ მუშაობს ესა თუ ის იდეა, ცოდნა რეალობაში.

შესაძლებელია, პითაგორა ამ დებულებას, ანუ იდეის ღირებულების და ვალიდურობის საზომად პრაქტიკაში გამოყენების დადგენას, წმინდა მსჯელობის და რეალობის შეუსაბამისობის დამტკიცებით ასაბუთებდა. ჩვენ ეს არ ვიცით. მაგრამ ვიცით, რომ ამის დასაბუთებას ცდილობდა ქენონი, აპორიების (ა-პოროს – ბერძნულად – გადაულახავი) საშუალებით.

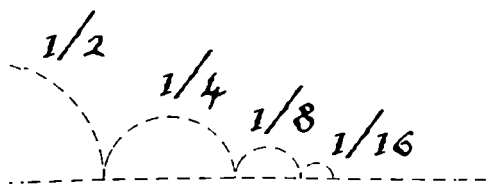
მეორე მხრივ, გახსოვთ ალბათ წინა თავიდან, რომ პლატონი იდეის, მოსაზრების, პროცესის საზომად წმინდა მსჯელობას ასახელებდა და ცდილობდა, ეს დაესაბუთებინა. შეიძლება მხოლოდ ვივარაუდოთ, რომ ძენონის (და ალბათ პითაგორას) აპორიები მოწინააღმდეგის საკუთარი იარაღით დამარცხებაა: ანუ ჩვენება, რომ წმინდა აზროვნებას, მსჯელობას, პრაქტიკული გამოყენების საზომის, კრიტერიუმის გარეშე აბსურდამდე, უადგილო, წარმოუდგენელ, გადაულახავ წინააღმდეგობამდე (ა-პოროს) მივყავართ.

ამბობენ, რომ ძენონმა 40-მდე აპორია შექმნა. თუმცა ჩვენამდე მხოლოდ ცხრამ მოაღწია. როდესაც აპორიების განხილვას დავიწყებთ, მთავარია, გვახსოვდეს, რომ ძენონი ამ აპორიებით საგანთა ბუნებას კი არ სწვდება, ანუ სამყაროს არსის შესახებ კი არ ლაპარაკობს, არამედ ცდილობს, წმინდა მსჯელობის შესაძლებლობა ამოწუროს და მისი უსაფუძვლობა და აბსურდულობა დაგვანახოს.

ძენონის ერთ-ერთი განთქმული აპორიის სახელწოდებაა „კუ და აქილევსი“. ასეთივე შინაარსისაა რამდენიმე სხვა აპორიაც, რომლებსაც „მანძილის და ისრის აპორიები“ ეწოდება. ეს აპორია ამ კითხვითაა გამოხატული: დაეწევა თუ არა აქილევსი კუს? ჩვენ, ვინც ვიცით, რომ აქილევსი ადამიანია, ხოლო კუ – უაღრესად ნელი რეპტილია, ისიც ვიცით, რომ აქილევსი კუს დაეწევა. მაგრამ სურათი იცვლება, როდესაც ამ საკითხის შესახებ მსჯელობას დავიწყებთ. როგორ ხდება მსჯელობა? დავუშვათ, აქილევსი და კუ რაღაც მანძილით არიან დაშორებული ერთმანეთს. იმისათვის, რომ აქილევსი კუს დაეწიოს, მან უნდა დაფაროს მანძილის სხვაობა კუსა და თავის შორის. მაგრამ მანძილის დასაფარავად აქილევსმა ამ მანძილის მონაკვეთი უნდა გაიაროს, ხოლო ამ მანძილის მონაკვეთის გასავლელად მან ამ მონაკვეთის მონაკვეთი უნდა დაფაროს და ასე უსასრულოდ. ხოლო კუ ამ დროს წინ მიიწევს და ისიც ფარავს დასაძლევ მანძილის მონაკვეთების მონაკვეთებს. შესაბამისად, ამ აპორიის მიხედვით, მოძრაობა კი არ არის შეუძლებელი, იმიტომ, რომ ვიცით,

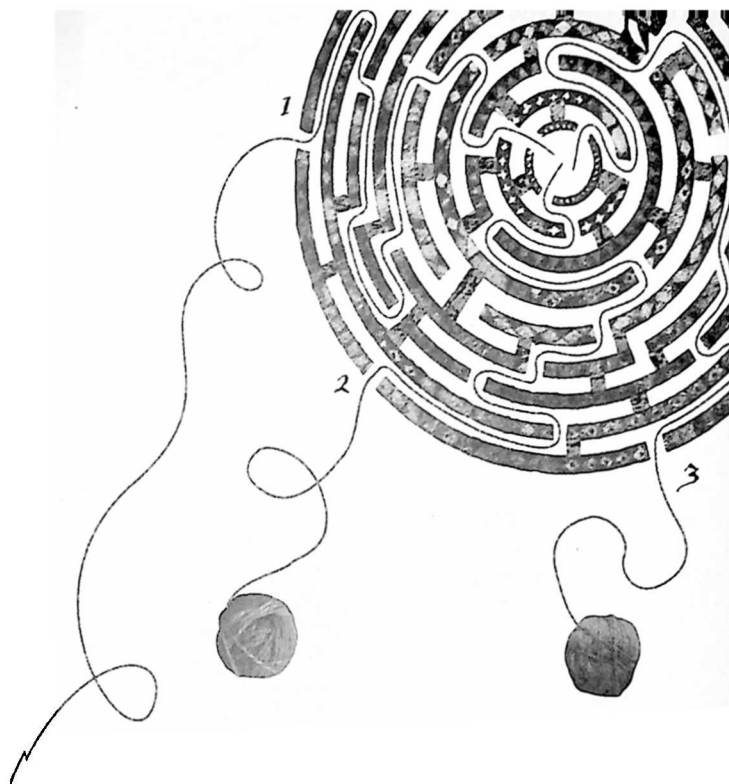

რომ ის შესაძლებელია, რაკი გარემომცველ სამყაროში მისი დაკვირვება შეგვიძლია, არამედ წმინდა მსჯელობით მოძრაობის წვდომა შეუძლებელია, რადგან წმინდა მსჯელობას მოძრაობის შესახებ აუცილებლად მივყავართ აბსურდამდე.

ამგვარი მსჯელობით ძენონი მიდიოდა დასკვნებამდე, რომ არ არსებობს სიმრავლე, რომ სამყარო შედგება არაფრისგან (მსჯელობა, რომელთან დაპირისპირებამაც ატომისტური თეორია წარმოშვა), რომ არ არსებობს მანძილი და ა.შ.

ძნელია, გაიგო ამ და სხვა აპორიების აზრი, თუკი არ დაუშვებ, რომ ამ აპორიებით ძენონი პლატონის წინააღმდეგ ილაშქრებდა და ამტკიცებდა, რომ წმინდა მსჯელობით, როგორც ეს სოკრატესეულ დიალოგებშია, არამცთუ ჭეშმარიტებასთან მიახლოებაა შეუძლებელი, არამედ უბრალოდ აბსურდამდე მივდივართ.

შესაბამისად, ძენონის მიერ
 დატოვებული კრიტიკული აზროვნების
 კანონი ასეთია: წმინდა მსჯელობას რეალობაზე,
 პრაქტიკულ მოცემულობაზე დაყრდნობის, პრაქტიკაში
 შემოწმების გარეშე, აბსურდამდე მივყავართ. მსჯელობა,
 ცოდნა, ინფორმაცია, რომელიც არ არის დამყარებული
 რეალურ, პრაქტიკულ მოცემულობაზე, აბსურდულია. ძენო-

ნის ფილოსოფიური გამოცდილებიდან გამომდინარეობს კრიტიკული აზროვნების მეთოდის შემდეგი კითხვა: „არის თუ არა ეს მსჯელობა ცოდნაზე, ინფორმაციაზე, რეალურ მოცემულობაზე დაყრდნობილი თუ მხოლოდ ლოგიკური, წმინდა მსჯელობაა, რეალობის მოცემულობების გაუთვალისწინებლად?“

გვიგონი

ეპიკურე

341-270 ძვ. წ.

ეს ინფორმაცია მცდარია, ჭეშმარიტია, თუ მხოლოდ
შესაძლებელია (არც ჭეშმარიტია, არც მცდარი)?

ეპიკურე, ისევე, როგორც ძენონი, პლატონისა და პლატონიზმის
მონინაალმდევე იყო. მას მიაჩნდა, რომ წმინდა გონებით და
მსჯელობით ვერაფერს სწვდები და, მეტიც, მსჯელობას, თუკი
ის არ ეყრდნობა შეგრძნებების მონაცემებს, ანუ რეალობას,
ჩვენი შეცდომაში შეყვანა შეუძლია. როგორც ამბობენ,
ეპიკურეს სამასზე მეტი ტექსტი დაუნერია. მიუხედავად იმისა,
რომ ეს რიცხვი მისი შრომების გადარჩენის დიდ ალბათობაზე
უნდა მიუთითებდეს, არცერთი არ შემორჩენილა.

პლატონის სანინაალმდეგოდ, ეპიკურე ამბობდა, რომ
ყველაფერი, რაც ეწინააღმდეგება ჩვენს შეგრძნებებს, ანუ
ემპირიულ მოცემულობას, არის მცდარი და შეუძლებელი.
შეგრძნებებს არ შევყავართ შეცდომაში, მაგრამ გონებას,
მსჯელობას შეუძლია ჩვენი შეცდომაში შეყვანა. ამიტომ
გონების ნებისმიერი დასკვნა უნდა მოწმდებოდეს ემპირიულ-
ლად. თუკი გონების დასკვნა არ მოწმდება ემპირიულად ან

ენინაალმდეგება ემპირიულ მოცემულობას, ის მცდარია. თუკი მსჯელობის შედეგი არ ენინაალმდეგება ემპირიულ მოცემულობას, მაგრამ მისი დადასტურება შეუძლებელია ემპირიული მოცემულობით, ის შესაძლებელია, მაგრამ არა ჭეშმარიტი.

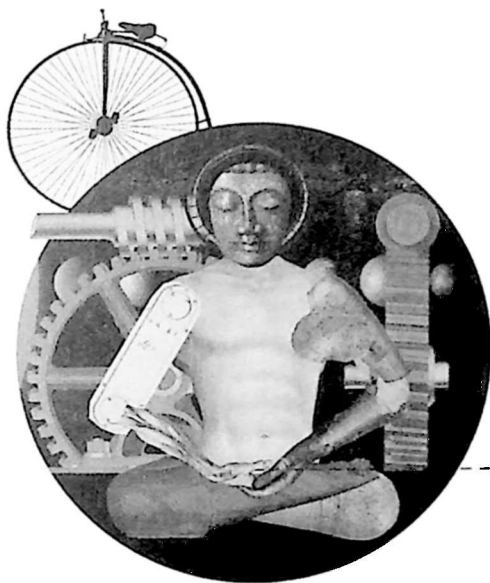
შესაბამისად, ეპიკურეს წვლილი კრიტიკული აზროვნების მეთოდისთვის არის შემდეგი დებულება: თუ ინფორმაცია, ცოდნა არ ენინაალმდეგება ემპირიულ მოცემულობას, მაგრამ არც მისი ჭეშმარიტება მოწმდება, მაშინ ეს ცოდნა, ინფორმაცია არის შესაძლებელი. შესაბამისად, სავარაუდოა სხვა შესაძლებლობის არსებობაც.

მაშასადამე, ეპიკურესეული კითხვა კრიტიკული აზროვნების მეთოდისათვის შემდეგია: თუკი საინტერესო ცოდნა, ინფორმაცია ვერ მოწმდება ემპირიული მოცემულობით, რეალობით,

მაგრამ არ ეწინააღმდეგება მას, ის შესაძლებელია. ეს ნიშნავს, რომ არსებობს ამ ცოდნის, ინფორმაციის სხვა ვერსიაც, სხვა შესაძლებლობაც. ანუ კითხვა ასეთია: ცოდნა, ინფორმაცია ჭეშმარიტია (დასტურდება ემპირიულად), მცდარია (დასტურდება ემპირიულად) თუ შესაძლებელი (ვერ დასტურდება ემპირიულად)?

ეპიკურეს ფილოსოფია ამ საფუძველზე იყო აგებული. ის ამბობდა, რომ ადამიანის ორგანიზმის მიზანი სიამოვნების მიღება და ტანჯვის შემცირება/გაქრობაა. შესაბამისად, ის ადამიანებს მოუწოდებდა, ეცხოვრათ მშვიდად, წყნარად, მეგობრების გარემოცვაში და არ ჩარეულიყვნენ პოლიტიკაში. მისი ფილოსოფიის მიხედვით, არ უნდა ესწრაფოდე იმას, რამაც, შესაძლოა, ტანჯვა მოგაყენოს. რაც უფრო აქტიურია შენი ცხოვრება, მით უფრო მეტია შესაძლებლობა, რომ დაიტანჯო. ეპიკურე სიამოვნებას ყოფდა მოძრავად და უძრავად. მოძრავია სიამოვნება, რომელიც ფიზიკური აქტივობის შედეგად მიიღება. უძრავია ის სიამოვნება, რომელსაც ფიზიკური აქტივობის გარეშე ღებულობ – კომუნიკაციით, ჭვრეტით, აზროვნებით. ეს უკანასკნელი ეპიკურეს მიაჩნდა ყველაზე მაღალი ხარისხის სიამოვნებად, რომელიც უეჭველად გათავისუფლებს ტანჯვისგან. შესაბამისად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ეპიკურე თავის მოწაფეებს მოუწოდებდა, მინიმუმამდე შეემცირ-

რეზინათ შესაძლებელი სიამოვნებისკენ სწრაფვა და მხოლოდ
ჭეშმარიტი, ემპირიულად შემონმებული სიამოვნებისთვის
მიეძღვნათ საკუთარი ცხოვრება.

კრიტიკული აზროვნების მეთოდის ძირითადი კითხვების ნაწილის შეჯამება:

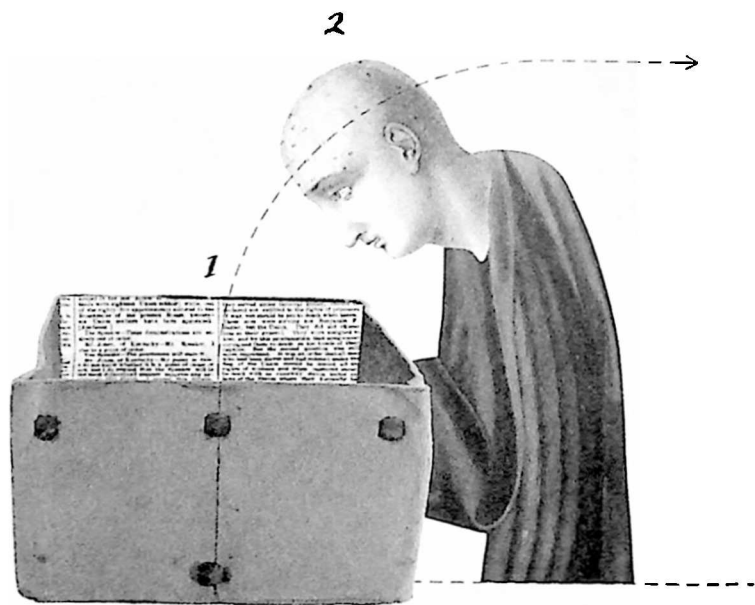
კრიტიკულ აზროვნებას, როგორც ფილოსოფიას, საფუძვლად დაედო ეს ოთხი კითხვა, რომელსაც შემდეგ, სხვადასხვა მოდიფიკაციით, ყველა ფილოსოფოსი იყენებდა და იყენებს. ეს კითხვებია:

- **პითაგორა:** რა [პრაქტიკული] შედეგი მოაქვს [მოსდევს] ამ ცოდნას (ინფორმაციას)?
- **პლატონი:** რა არის ამ ცოდნის (ინფორმაციის) მიზეზი, არის თუ არა რაღაც, რაც აპირობებს იმას, რომ ეს ცოდნა, ინფორმაცია ასეთია და არა სხვანაირი?
- **ძენონი:** ეს მსჯელობა, ცოდნა, ინფორმაცია ხელშესახებ ემპირიულ მოცემულობას ეყრდნობა თუ მხოლოდ ლოგიკური, წმინდა სპეკულაციური მსჯელობაა, რომელიც რეალობას არ ითვალისწინებს და, შესაბამისად, გარდაუვლად მივეყვართ აბსურდამდე?
- **ეპიკურე:** ეს ცოდნა, ინფორმაცია ჭეშმარიტია (დასტურდება ემპირიულად), მცდარია (ემპირიულად დასტურდება საპირისპირო) თუ შესაძლებელი (ვერ დასტურდება ემპირიულად მისი ჭეშმარიტება ან მცდარობა)?

ეს ის ოთხი კითხვაა, რომლებიც თქვენ ნებისმიერი ინფორმაციის და ცოდნის შეფასებაში დაგეხმარებათ, სულერთია, საიდან მიიღებთ ამ ინფორმაციას – ცოცხალი ურთიერთობიდან, ბეჭდური მედიიდან, სოციალური ქსელებიდან თუ სამეცნიერო ჟურნალებიდან.

მაგრამ ფილოსოფიის ისტორიაში არსებობს რამდენიმე მნიშვნელოვანი დასკვნა, რომლებიც ამ ოთხი კითხვის შედეგადაა მიღებული და საფუძვლად უდევს ჩვენი სამყაროს კრიტიკულ (ფილოსოფიურ) გააზრებას. საბოლოო ჯამში, კრიტიკული აზროვნებით მიღებული ეს დებულებები წარმოადგენს ფილოსოფიის ღერძს. ამ დასკვნებს „კრიტიკული აზროვნების მეთოდის ძირითადი დებულებები“ დავარქვი. ეს ის დებულებებია, რომლებსაც აუცილებლად მიიღებთ კრიტიკული აზროვნების მეთოდის ოთხი კითხვის გამოყენების შედეგად. მაგრამ, რაკი მათ შესახებ უკვე იმსჯელეს, კარგი იქნება, თუკი გეცოდინებათ და არ დახარჯავთ დროს უკვე მიღებული დასკვნების კვლავ მისაღებად. ცხადია, ეს არ ნიშნავს, რომ ეს დებულებები ულაპარაკოდ და განუხილავად მიიღოთ.

შემდეგ ნაწილს ამ დებულებების განხილვას დავუთმობ.

კრიტიკული აზროვნების
მეთოდის ძირითადი
დაბულებები

ჯერემი ბენტამი

ჯერემი ბენტამი

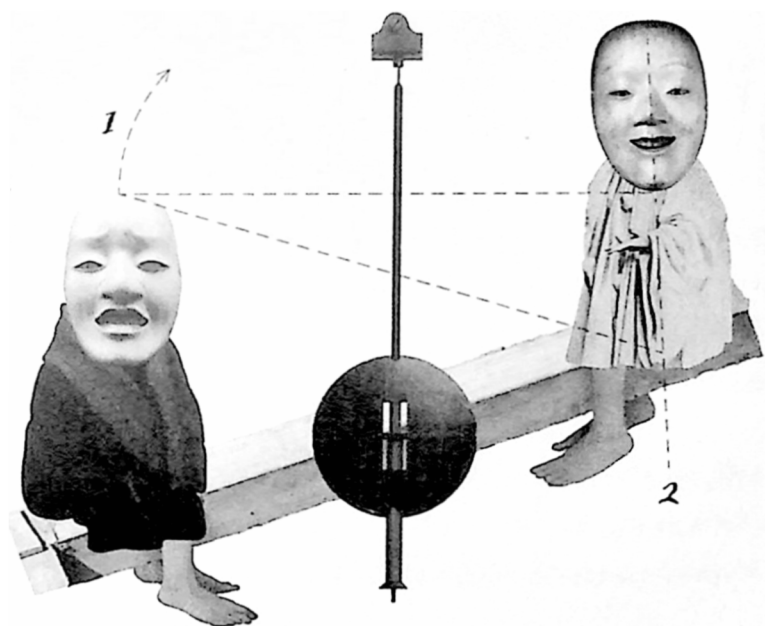
1747-1832

ადამიანის ყველა მოქმედება მოქცეულია ტკივილსა და სიამოვნებას შორის.

მე-18 საუკუნეში ბრიტანელ მოაზროვნეებს შორის პოპულარული იყო ბუნებრივი უფლებების ფილოსოფია. ამ ფილოსოფიის მიხედვით ღმერთმა ადამიანები თანასწორნი გააჩინა (ეს იდეა, თავის მხრივ, ეფუძნებოდა თეორიას, რომ ადამიანთა პირველი საზოგადოება უკლასო და თანასწორთა ერთობა იყო). შესაბამისად, ადამიანებს აქვთ ბუნებრივი უფლებები (მაგ., სიცოცხლის, საკუთრებისა და თავისუფლების – ჯონ ლოკი), რომლებიც შემდგომ, ხელისუფლების გაჩენასთან ერთად, იზღუდება თვითონ საზოგადოების ნევრთა თანხმობით (საზოგადოებრივი ხელშეკრულების თეორია).

ჯერემი ბენტამი ამბობდა, მოსაზრება, რომ ღმერთმა ადამიანები თანასწორნი გააჩინა, დაუსაბუთებელია ორივე ასპექტში: როგორც ღმერთის არსებობის, ასევე ადამიანთა თანასწორებად გაჩენის მხრივაც. ბენტამი, ისევე როგორც დეკარტე და კანტი, ცდილობდა, უტყუარი ამოსავალი მოე-

ძებნა თავისი მსჯელობისათვის, ოღონდ, განსხვავებით დეკარტესაგან, რომელიც უტყუარი დებულების მიღებას მხოლოდ მსჯელობით აპირებდა და კანტისგან, რომელიც ცდილობდა, გამოცდილების და მსჯელობის გადაკვეთაზე ახალი ცოდნის წარმოშობის უეჭველი შესაძლებლობა დაენახა, ბენტამი აკვირდებოდა ადამიანის ქცევას და ცდილობდა, ყველა ქცევა საერთო ნიშნულამდე დაეყვანა. ბენტამი ამბობდა, რომ ადამიანის ყველა მოქმედება მოქცეულია ტკივილსა და სიამოვნებას შორის. ადამიანი ცდილობს, მიიღოს მეტი სიამოვნება და ნაკლები ტკივილი. ტკივილის ნაკლებობასა და სიამოვნების

გაზრდაზე ორიენტაცია გვიკარნახებს, რა უნდა გავაკეთოთ და რა – არა. შესაბამისად, საზოგადოება ისე უნდა მოეწყოს, რომ მისი წევრების უმეტესობისთვის გარანტირებული იყოს ხანგრძლივი სიამოვნება და მინიმალური ტკივილი. სიკეთე – ეს სიამოვნების დიდი ოდენობაა, ხოლო ბოროტება – ტკივილის. საზოგადოების წესები ისე უნდა იყოს მოწყობილი, რომ

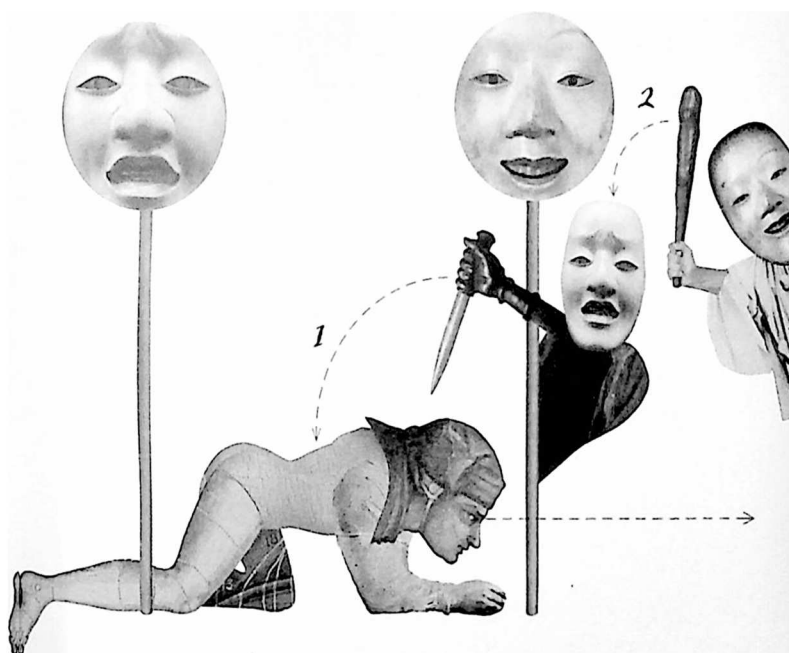

უზრუნველყოს ტკივილის მცირე და, საპირისპიროდ, სიამოვნების დიდი შესაძლებლობა. აქედან გამომდინარეობს, ასევე, პიროვნების უფლებების შეზღუდვაც, რათა საზოგადოების რაც შეიძლება მეტმა წევრმა მიიღოს მეტი სიამოვნება და ნაკლები ტკივილი.

ბენტამი არც „ყველა ყველას წინააღმდეგ“ პრინციპს უჭერდა მხარს და არც ადამიანის თანშობილ რაციონალურობას. ორივე პრინციპი დაკვირვებისას დაიყვანება სიამოვნების მიღება/

ტკივილის უარყოფაზე. შესაბამისად, ტკივილის და სიამოვნების წინააღმდეგობა კაცობრიობის და ყოველი ადამიანის ძირითადი ბუნებაა.

ამიტომ ბენტამისთვის უფლებების ამოსავალი იყო არა გონიერების ან განსჯის, არამედ ტანჯვის უნარი: თუკი ვხედავთ, რომ ცოცხალ არსებას აქვს ტანჯვის უნარი, მაშინ მას აქვს უფლებები და ის იმსახურებს მის (ტკივილის) შემსუბუქებას. ამ დებულებით, ბენტამი იყო პირველი მოაზროვნე, რომელიც

იცავდა ცხოველთა უფლებებს, ადარებდა რა ცხოველების მდგომარეობას მონებისას. ის ამბობდა, რომ შორს არ არის დღე, როდესაც, როგორც კანის ფერის და თავის განსხვავებული ფორმის შემთხვევაში, დავრწმუნდებით, რომ ბენჯი და ოთხი ფეხი საკმარისი არ არის იმისათვის, რომ ცოცხალი არსების უფლებების დაცვაზე უარი ვთქვათ.

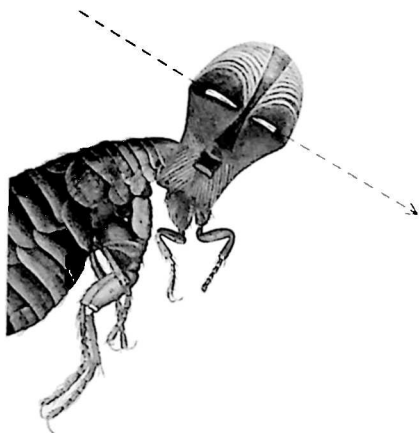
ბენტამმა ამ დებულების მისაღებად გამოიყენა კრიტიკული აზროვნების ოთხივე კითხვა:

- *მეორე კითხვა: რა დგას იმ დებულების უკან, რომ ადამიანის თავისუფლება თანშობილია? პასუხი: ღმერთის იდეა, რომელიც არც ემპირიულად (მეოთხე კითხვა) მტკიცდება და არც წმინდა მსჯელობით (მესამე კითხვა).*
- *პირველი კითხვა: რა გამომდინარეობს იმ ფაქტებიდან, რომლებსაც ჩვენ ვაკვირდებით ადამიანის ქცევის განხილვისას? პასუხი: ის, რომ ადამიანის ყველა მოქმედება მოქცეულია ტკივილსა და სიამოვნებას შორის: ის ცდილობს, შეამციროს ტკივილი და გაზარდოს სიამოვნება.*

არისტოტელე

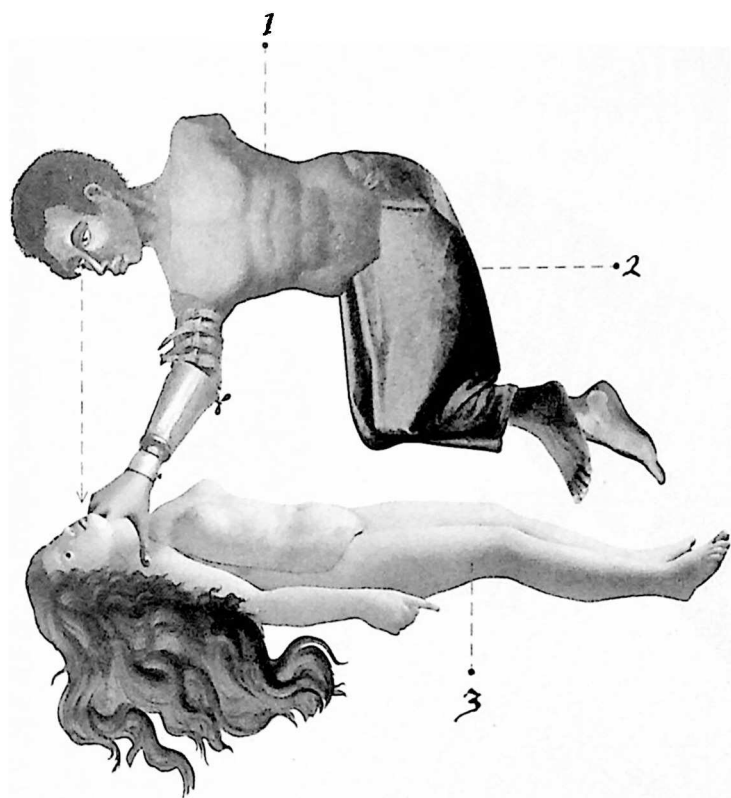

ტრაგედია იწვევს ჩვენს
განწმენდას ვნებებისაგან
თანაგანცდის მეშვეობით.

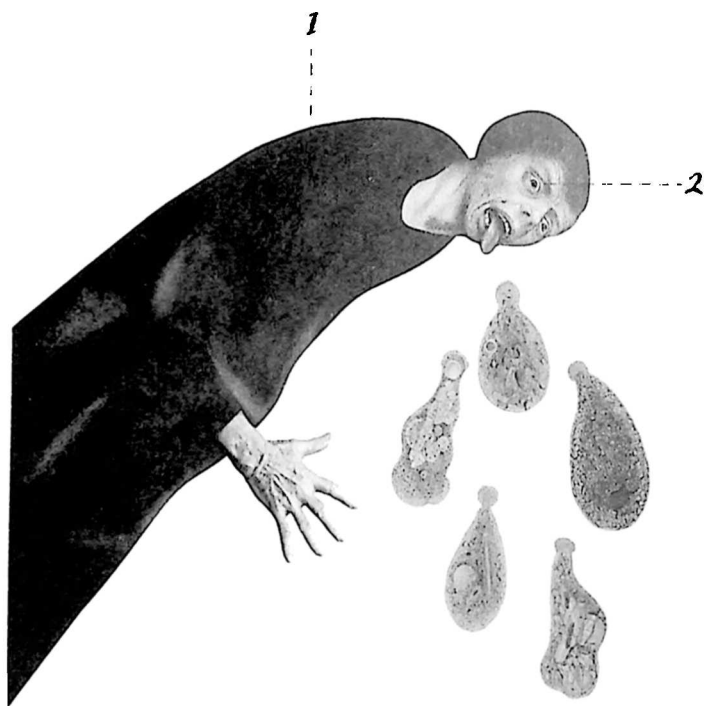
როგორ მოქმედებს ხელოვნების ნაწარმოები ადამიანზე? რატომ ვუყურებთ/ვუსმენთ მას? რატომ გვეჭირდება ხელოვნების ნაწარმოები? არისტოტელე შეეცადა, ამ კითხვებზე პასუხი ეპოვა ადამიანის ფსიქოლოგიაში: ტრაგედიის ყურებისას, ამბობდა არისტოტელე, ადამიანი პერსონაჟებთან ერთად განიცდის სცენაზე მიმდინარე პროცესებს, მსახიობებთან ერთად წუხს, ბრაზობს, მრისხანებს. როდესაც ამ ემოციების გამოწვევის მიზეზი სცენაზეა და არა რეალურ ცხოვრებაში, ადამიანი იცლება განცდებისგან, რომლებიც ყოველდღიურ ცხოვრებაში მას მხოლოდ ხელს შეუშლიდა, და თეატრს ემოციებისაგან განწმენდილი, კათარსისგავლილი (კათარსის – ბერძ. განწმენდა) ტოვებს. შესაბამისად, ტრაგედიის ყურება ადამიანს ეხმარება, უკეთ იცხოვროს.

ამიტომ, არისტოტელეს მიხედვით, ხელოვნების ნაწარმოებები არის ის, რაც სოციალურ და პიროვნულ (ფსიქოლოგიურ) სტაბილურობას უწყობს ხელს. მაგალითად, რომ არა ტრაგედია, რომელიც მაყურებელს ცლის, წმენდს უარყოფითი ემოციებისაგან, ადამიანები მათ გამოვლენას ყოველდღიურ ცხოვრებაში შეეცდებოდნენ, რაც, თავის მხრივ, უარყოფითად იმოქმედებდა სოციალურ გარემოზე.

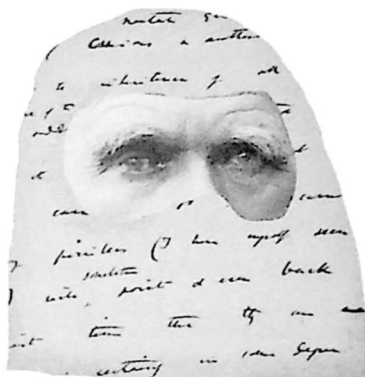
არისტოტელემ ამ დებულების მისაღებად გამოიყენა კრიტიკული აზროვნების ოთხივე კითხვა:

- **პირველი კითხვა:** რა პრაქტიკული შედეგი გამომდინარეობს ამ ცოდნიდან? პასუხი: ხელოვნების ნაწარმოების ფუნქცია სოციალური სტაბილურობის მიღწევაა.

- **მეორე კითხვა:** რა არის ამ ცოდნის მიზეზი, რა განაპირობებს მას? პასუხი: ადამიანის ფსიქოლოგიაზე დაკვირვება და, შედეგად, სოციალური სტაბილურობის მიღწევისათვის ვნებებისგან დაცლის მნიშვნელობის დადგენა.
- **მესამე კითხვა:** ეს ცოდნა ემპირიულ მონაცემებზე დაყრდნობითაა მიღებული, თუ მხოლოდ წმინდა მსჯელობაა? პასუხი: ეს ცოდნა ტრაგედიის, როგორც სოციალური და ესთეტიკური ფენომენის, ანალიზითაა მიღებული.
- **მეოთხე კითხვა:** ეს ცოდნა დასტურდება/არ დასტურდება ემპირიულად თუ მხოლოდ შესაძლებელია? პასუხი: ამ ცოდნის ჭეშმარიტების/მცდარობის დასაბუთება შესაძლებელია, რადგანაც, ეს ცოდნა ეყრდნობა ემპირიულ დაკვირვებას.

ჩარლზ დარვინი

ჩარლზ დარვინი

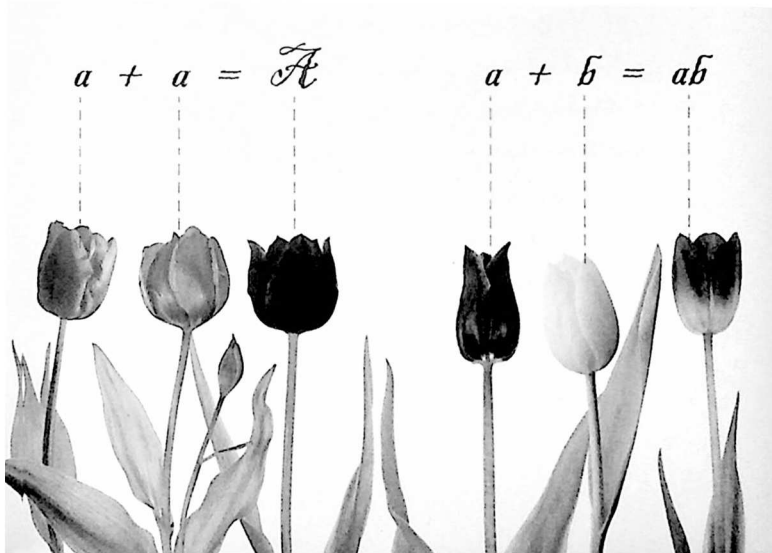
1809-1882

ცოცხალი სამყაროს მრავალფეროვნებას ერთი საერთო საფუძველი აქვს.

დარვინი ნატურალისტი და გეოლოგი იყო. სანამ მისი ევოლუციის თეორია გამოქვეყნდებოდა, ის ცნობილი გახდა თავისი მიღწევებით გეოლოგიაში. დარვინის დროინდელი ფილოსოფიის ერთ-ერთი საკვანძო საკითხი იყო ცოცხალი სამყაროს მრავალფეროვნება: მიაჩნდათ, რომ ცოცხალი სამყაროს მრავალფეროვნების და სირთულის ერთადერთი ახსნა მხოლოდ ღმერთის არსებობა შეიძლება ყოფილიყო. სხვაგვარად, – ფიქრობდნენ ისინი, – შეუძლებელია ცოცხალ ორგანიზმებს შორის არსებული განსხვავებების ახსნა. ასევე შეუძლებელია, დაადგინო (ეს მხოლოდ ღმერთმა იცის), რა მიზნით შეიქმნა ეს არსებები.

დარვინის დროინდელ ბრიტანეთში სელექციონერობის ბუმი იყო: ფერმერები საქონლის და სხვა შინაური ცხოველების სანყისი ფორმებიდან, თავიანთი საჭიროებების მიხედვით, სრულიად განსხვავებულ ფორმებს იღებდნენ.

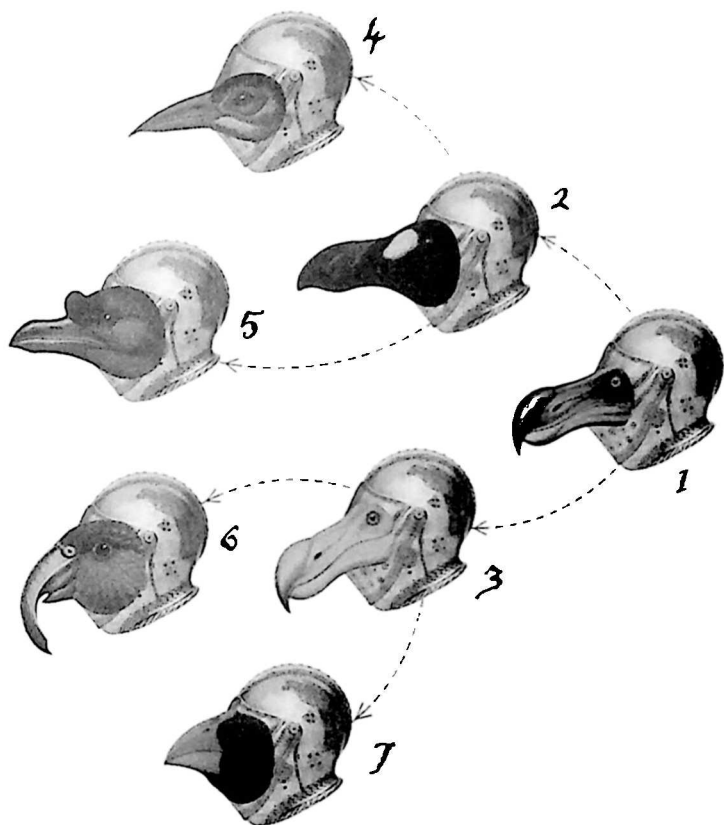
შედეგად, დარვინს, ერთი მხრივ, ჰქონდა მონაცემები გეოლოგიურ პროცესზე, რომლის მიხედვითაც, მიუხედავად იმისა, რომ არაცოცხალი ბუნება ფორმების მრავალფეროვნებით გამოირჩევა, ის ერთი გეოლოგიური, ისტორიული პროცესის შედეგია, ხოლო, მეორე მხრივ, ფაქტები ბრიტანელი სელექციონერების მიერ მიღებული შინაური ცხოველების ფორმათა მრავალფეროვნებაზე. დარვინს გაუჩნდა ეჭვი, რომ ცოცხალი ბუნების ფორმების მრავალფეროვნების ახსნაც ერთი საფუძვლიდან და ერთი პროცესით იყო შესაძლებელი.

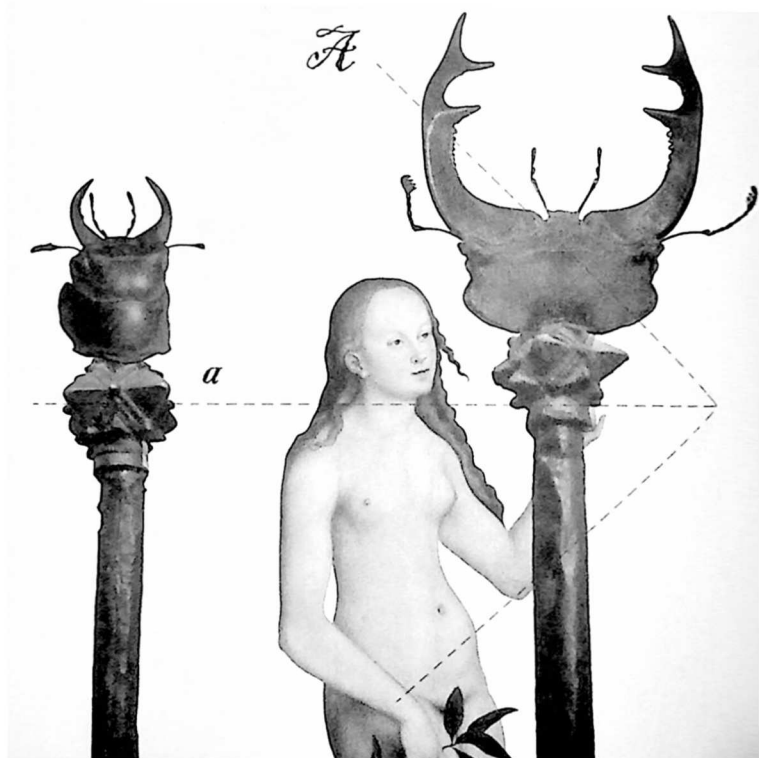
შესაბამისად, დარვინმა, ცოცხალ ბუნებაზე მრავალწლიანი დაკვირვების შედეგად, ჩამოაყალიბა ჰიპოთეზა, რომ ბუნების მრავალფეროვნება (ანუ სიცოცხლის ფორმების მრავალგვარობა) ერთი ცოცხალი ორგანიზმის განვითარების შედეგი უნდა იყოს, სხვადასხვაგვარობა კი დამოკიდებულია იმაზე, თუ როგორ გარემო პირობებში მოხვდება ესა თუ ის ინდივიდი. გარემო პირობების განსხვავება იწვევს ცოცხალი ორგანიზმების სხვადასხვა ფორმების წარმოშობას: როდესაც ინდივიდი განსხვავებულ გარემოში ხვდება, იმისათვის, რომ უკეთ შეეგუოს მას, მისი ის თვისებები მყარდება გენეტიკურად (ეს სიტყვა და პროცესი დარვინმა არ იცოდა) და გადაეცემა შთამომავლობას, რომელიც უფრო შესაბამისია ამ გარემო პირობებთან.

შედეგად, გარკვეული დროის შემდეგ ერთი და იგივე სახეობა, შეიძლება, ორ ქვესახეობად, ანდა სულაც ორ ან რამდენიმე სახეობად ჩამოყალიბდეს: თუკი რომელიმე კონკრეტული სახეობის წარმომადგენელი ინდივიდები ტყიდან სავანებში გადაინაცვლებენ, მათ შეიძლება განუვითარდეთ გრძელი ფეხები და დაკარგონ ხეებზე ცოცვის უნარი (ხეებზე ცოცვა ტყეში, ისევე, როგორც გრძელი ფეხები სავანაში, ოპტიმალურია მტაცებლებისგან თავის დასაცავად და მსხვერპლის მოსაპოვებლად).

დარვინის ჰიპოთეზით, ცოცხალი ორგანიზმები ორგვარ გადა-
რჩევას ექვემდებარებიან: ბუნებრივი გადარჩევა, როდესაც
ორგანიზმი, გარემო პირობებს მორგებული, ოპტიმალური
თვისებების მიხედვით, გადარჩევა (გადარჩევა და მემკვი-
დრეობით გადასცემს თვისებებს) და სქესობრივი, როდესაც

ცოცხალი ორგანიზმი გადაირჩევა მისი სოციალურ გარემოში იერარქიაში მაღალი საფეხურის დაკავების შესაძლებლობის მიხედვით (მაგ., სიძლიერე, რომელიც მას საშუალებას აძლევს, შეჯვარებისთვის შერკინებაში გაიმარჯვოს, ან გამჭრიახობა, რომელიც მას კარგი მონადირის თვისებებს შესძენს ა.შ.). დარვინი მიიჩნევდა, რომ სქესობრივი გადარჩევა ბუნებრივი გადარჩევის კერძო შემთხვევაა.

ცოცხალი ორგანიზმების მიზანია, გადარჩეს არსებობისთვის ბრძოლაში და ამ გადარჩენის მიზნით, უკეთ შეეგუოს გარემოს. გარემოს მრავალფეროვნება კი ცოცხალი ორგანიზმების მრავალფეროვნებას განაპირობებს.

დარვინმა ამ დებულების მისაღებად გამოიყენა კრიტიკული აზროვნების ოთხივე კითხვა:

- **მესამე კითხვა:** რას ეყრდნობა ევოლუციის დებულება? პასუხი: ბუნების მრავალფეროვნების ემპირიული მოცემულობიდან გამომდინარე მსჯელობას.
- **მეოთხე კითხვა:** საბუთდება თუ არა ბუნებრივი გადარჩევის, როგორც ბუნების მრავალფეროვნების წყაროს შესახებ მსჯელობა ემპირიულად? პასუხი: ამ ცოდნის ჭეშმარიტების/მცდარობის დასაბუთება შესაძლებელია, რადგანაც დარვინის დროს ეს დებულება ემპირიულ მონაცემებზე დამყარებული ჰიპოთეზა იყო, ხოლო დღეს დასტურდება გენეტიკური კვლევების საშუალებით.
- **პირველი კითხვა:** რა გამომდინარეობს ამ მსჯელობიდან, რა შედეგი მოაქვს ამ ინფორმაციას? პასუხი: ის, რომ ბუნების მრავალფეროვნების ახსნა შესაძლებელია ზებუნებრივი ძალების არსებობის დაშვების გარეშე.

- **მეორე კითხვა:** რა არის ამ ცოდნის მიზეზი? რას ეყრდნობა ეს ცოდნა? პასუხი: ამ ცოდნის მიზეზი გეოლოგიური და სელექციური პროცესების შესახებ ინფორმაციის განზოგადებაა სიცოცხლის ფენომენის მიმართ.

ზიგმუნდ ფროიდი

ზიგმუნდ ფროიდი

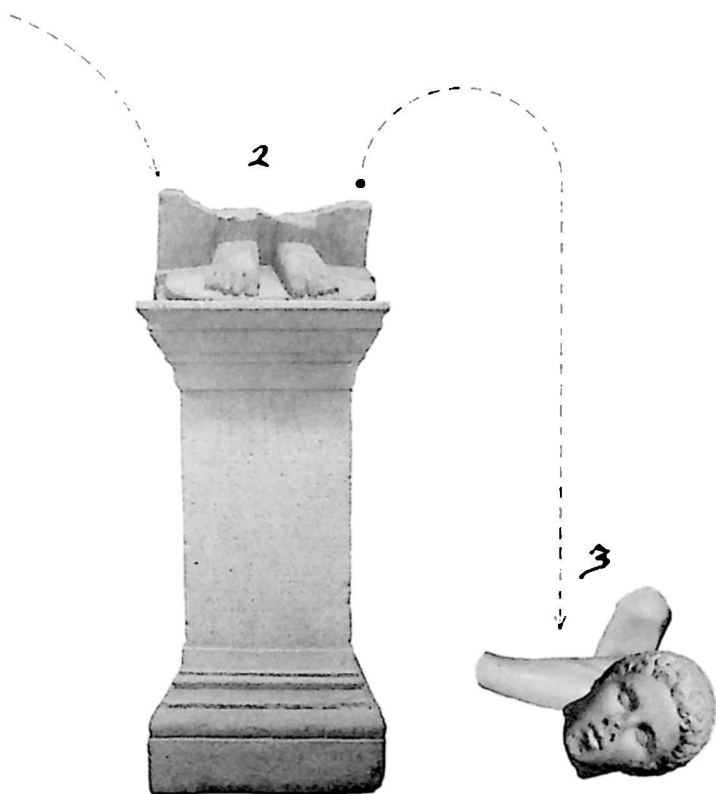
1856-1939

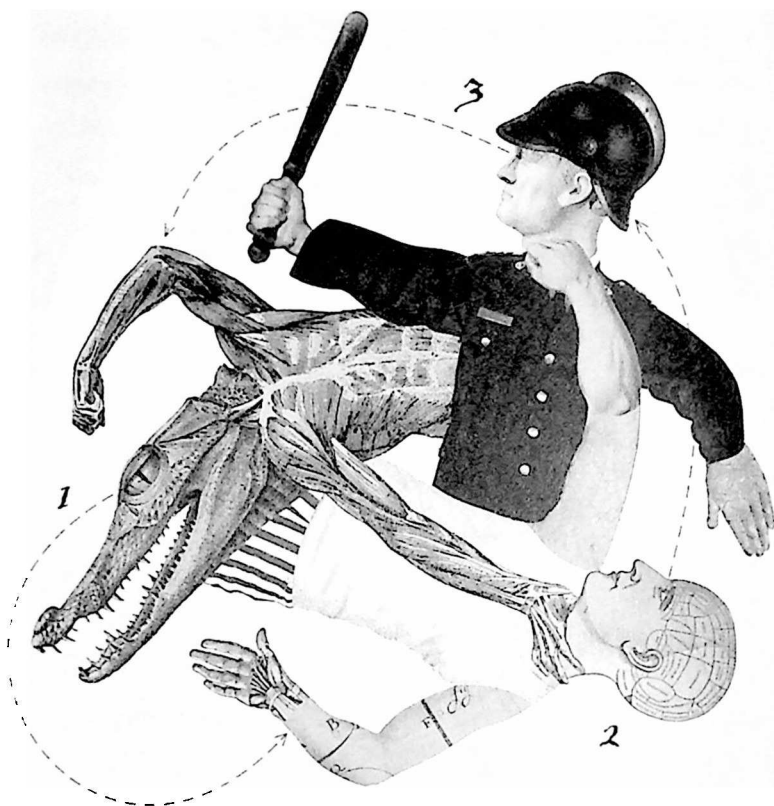
ჩვენი კულტურა, რომელშიც ვიწყებთ და ვამთავრებთ ცხოვრებას, ქმნის აკრძალვების მყარ სისტემას, რომელსაც ვემორჩილებით და ვერ ვენინააღმდეგებით ჩვენი შინაგანი, დაუძლეველი აგრესიული ინსტინქტების გამო.

ფროიდი მსჯელობდა, რომ ცივილიზაცია და კულტურა შექმნილია იმისათვის, რომ დაარეგულიროს, საზღვრები დაუნესოს ადამიანის ძირითად ინსტინქტებს. ეს ძირითადი ინსტინქტი ვლინდება აგრესიულობით, სიკვდილისკენ, დესტრუქციისკენ სწრაფვით. კულტურა შექმნილია იმისათვის, რომ ადამიანებმა ბედნიერად იცხოვრონ და არ დაჰყვნენ

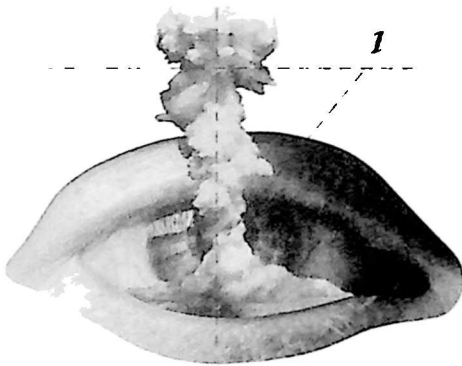
დესტრუქციულ ინსტინქტს. თუმცა კულტურის პარადოქსი ისაა, რომ მიუხედავად იმისა, რომ ის შექმნილია ადამიანის ბედნიერებისათვის, ამავდროულად ის ზღუდავს მის სწრაფვას სიამოვნებისკენ, საზღვრებში სვამს, უნესებს აკრძალვებს. ეს კი იმიტომ ხდება, რომ სიამოვნებისკენ ადამიანი დესტრუქციის ინსტინქტის მეშვეობით ისწრაფვის. ამიტომ,

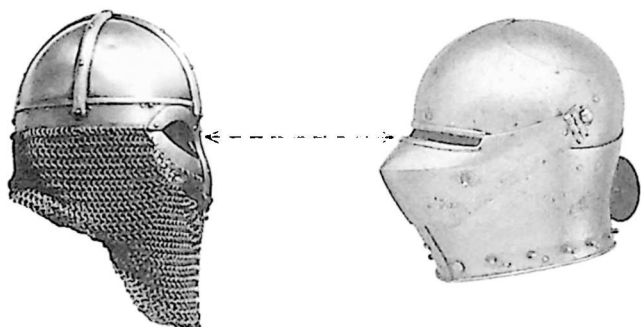
ადამიანთა საზოგადოებისათვის სიამოვნება/ბედნიერებაზე უფრო ღირებული და მნიშვნელოვანი მშვიდობიანი თანაცხოვრებაა. კულტურა სწორედ ამას აკეთებს: ქმნის ადამიანთა მშვიდობიანი თანაცხოვრების სისტემას.

ამიტომაც, კულტურა ინვესტს მასში მცხოვრებთა უკმაყოფილებას. კულტურის, უფრო ზუსტად კი, კულტურაში არსებული აკრძალვების არსებობა ინვესტს სიყვარულით, სქესობრივი ცხოვრებით იმედგაცრუებას, რაც, თავის მხრივ, ნევროზის და დეპრესიის საფუძველია. სქესობრივი ლტოლვა, სიყვარულზე ორიენტირება არის ის, რის დაკმაყოფილებაც ადამიანს ბედნი-

ერებას ანიჭებს და ამავე დროს ქმნის ადამიანთა საზოგადოებას. მაგრამ საჭიროა, სიყვარული დარეგულირდეს კულტურის წესებით და კანონებით, რათა არ გამოიწვიოს საზოგადოების დესტრუქცია ადამიანის მთავარი ინსტინქტის – სიკვდილისკენ სწრაფვის გამო. სიკვდილისკენ სწრაფვა არის ის ძირითადი ინსტინქტი, რის გამოც იქმნება კულტურა, როგორც ამკრძალავი და მარეგულირებელი.

სიკვდილის, დესტრუქციის ინსტინქტის რეპრესიას, ჩახშობას ინდივიდი მიჰყავს ნევროზისკენ: ბავშვის ბუნებრივი აგრესიულობა იკრძალება საზოგადოების (კულტურის) მიერ. ამ საფუძველზე რეპრესირებული ენერგიისგან ყალიბდება ინდივიდის სინდისი, რომელიც არა მარტო უკრძალავს მას კონკრეტულ ქმედებებს, არამედ არალეგიტიმურად აფასებს ინდივიდის ოცნებებსაც, დანაშაულის გრძნობას უჩენს მას.

დანაშაულის გრძნობა და ნევროზი არის ის ფასი, რომელსაც ადამიანები იხდიან, რათა ჰარმონიულად და მშვიდად იცხოვრონ საზოგადოებაში.

ფროიდს არ მიაჩნდა, რომ შესაძლებელია სხვანაირი, არამკრძალავი და არარეპრესიული კულტურის არსებობა. იმდენად, რამდენადაც მას ადამიანი სიკვდილის, აგრესი-

ულობის ინსტინქტის აუცილებელ მატარებლად მიაჩნდა, ის ვერ ხედავდა სხვანაირი კულტურის არსებობის შესაძლებლობას.

ფროიდმა ამ დებულების მისაღებად გამოიყენა კრიტიკული აზროვნების ოთხივე კითხვა:

- **პირველი კითხვა:** რა შედეგი მოაქვს დებულებას საყოველთაო აგრესიულობის შესახებ? რა გამომდინარეობს ამ დებულებიდან? პასუხი: კულტურის, წესების, ნორმების აუცილებლობა; ნორმებისგან გათავისუფლება შეუძლებელია, რადგან ეს გამოიწვევს მხოლოდ ძალადობის ესკალაციას.
- **მეორე კითხვა:** რა დგას საყოველთაო აგრესიულობის დებულების უკან? რა განაპირობებს მას? რა არის იმის მიზეზი, რომ აგრესიულობის, როგორც ძირითადი ადამიანური ინსტინქტის შესახებ მსჯელობა ასეთია და არა სხვაგვარი? პასუხი: იდეები ადამიანის ცხოველური ბუნების შესახებ და, ასევე, წარმოდგენა ცხოველზე, როგორც მხოლოდ ინსტინქტებით მართულზე.

- **მესამე კითხვა:** ეყრდნობა თუ არა ეს მსჯელობა ემპირიულ მოცემულობას? პასუხი: დებულება ადამიანის თანშობილი აგრესიულობის შესახებ ეყრდნობა პაციენტებზე დაკვირვების შედეგების განზოგადებას.
- **მეოთხე კითხვა:** რამდენად შეიძლება ამ დებულების დასაბუთება? პასუხი: ამ ცოდნის ჭეშმარიტების/მცდარობის დასაბუთება შესაძლებელია, რადგანაც ეს დებულება ეყრდნობა ინფორმაციას ცხოველის თანშობილი აგრესიულობის შესახებ.

ფრიდრიხ ნიშეა

ფრიდრიხ ნიცშე

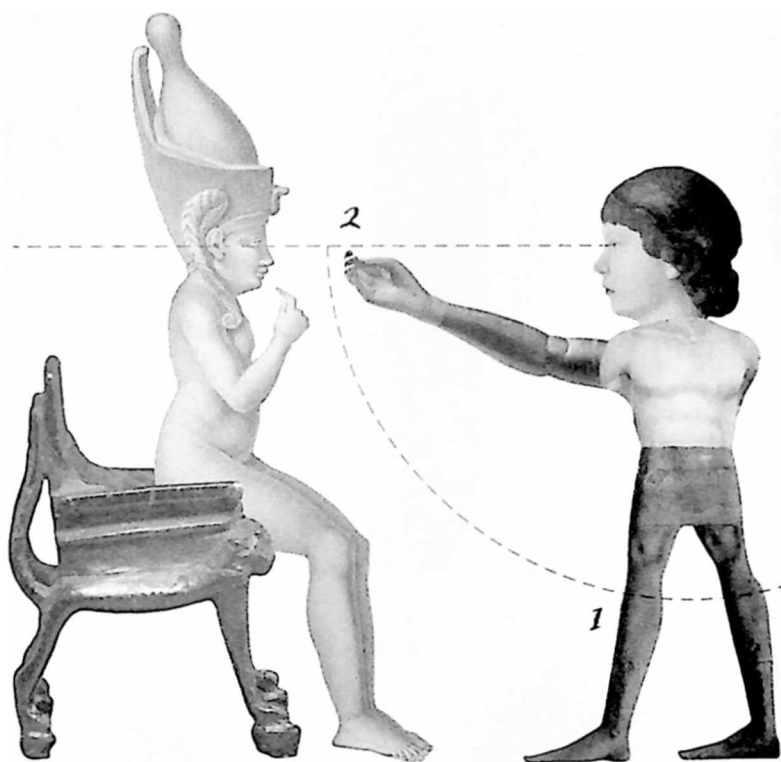
1844-1900

არსებობს ორნაირი მორალი: ბატონების, რომელიც კარგსა და ცუდზე მიუთითებს, და მონების, რომელიც კეთილად და ბოროტად ყოფს სამყაროს.

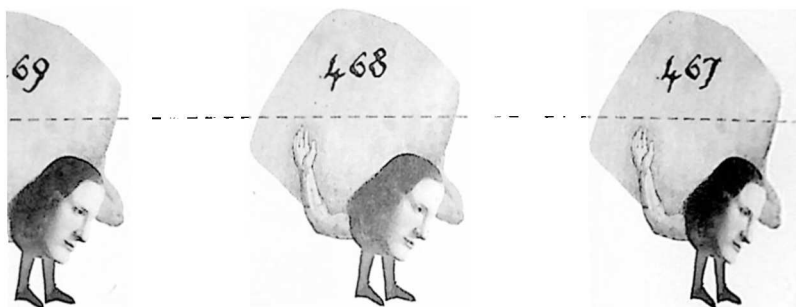
მე-19 საუკუნის ფილოსოფოსების ყურადღების არეში მოექცა ინდივიდის და სოციალური გარემოს პრობლემები. სულ უფრო და უფრო მეტი მოაზროვნე აფასებდა სკეპტიკურად წინა საუკუნეების ფილოსოფოთა მცდელობას, პასუხი გაეცათ საინტერესო და პრობლემურ კითხვებზე მხოლოდ აზროვნების ანალიზით.

ნიცშე არ იყო პირველი, ვინც მორალი ადამიანთა საზოგადოების წარმოშობას და განვითარებას დაუკავშირა, მაგრამ ის იყო პირველი, ვინც ყველაზე რადიკალურად გაიაზრა ეს საკითხი. ნიცშე ფიქრობდა, რომ მორალი ვითარდება საზოგადოების განვითარებასთან ერთად: პირველი საზოგადოების (მაგ. ანტიკური საბერძნეთის) მორალი ორიენტირებული იყო კარგისა და ცუდის განსხვავებაზე. კარგი ნიშნავს სიმდიდრეს, წარმა-

ტებას, ჯანმრთელობას, ძალაუფლებას, ცუდი – სისუსტეს, ავადმყოფობას, სიღარიბეს, საცოდავად ყოფნას. ღარიბებმა მოახერხეს, გამოესწორებინათ თავიანთი მდგომარეობა, მოეხდინათ „მონების გადატრიალება“ ისე, რომ არ შესძლებოდათ საკუთარი თავი. ამისათვის მათ შეატრიალეს არსებული

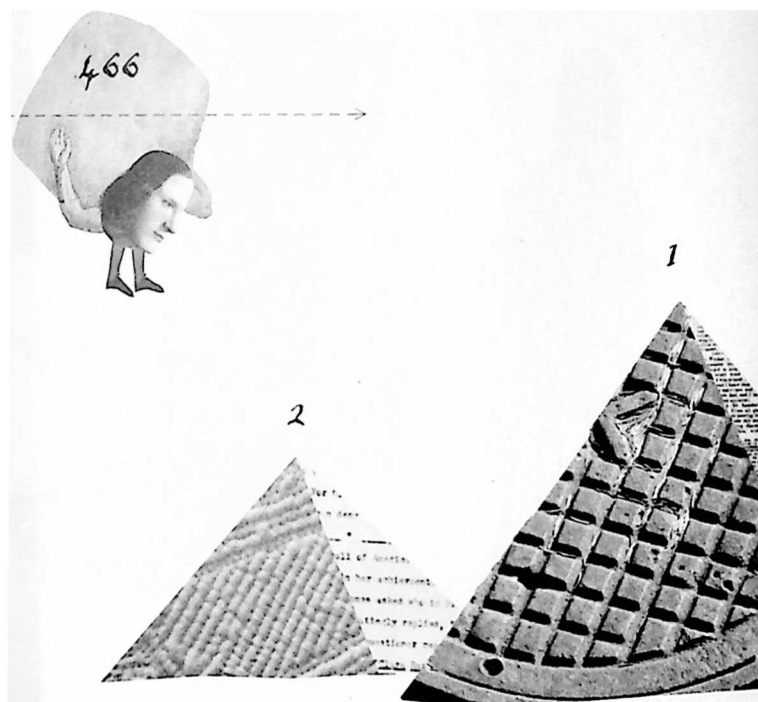

ბატონების მორალი და კარგს დაარქვეს ბოროტი, ხოლო ცუდს – კეთილი. სისუსტე გადააკეთეს მორჩილებად, სიღარიბე – არჩევანის საგნად და ა.შ. მონების მორალში, წერდანიცმე, სიკეთეა იყო მორჩილი და ღარიბი. მონების მორალი უარყოფს თანშობილ განსხვავებულობას და ამკვიდრებს თანასწორობის ღირებულებას, რითაც უარყოფს გამორჩეულობას და საკუთარ ჩამორჩენილობას (ბატონების მიმართ) აქცევს

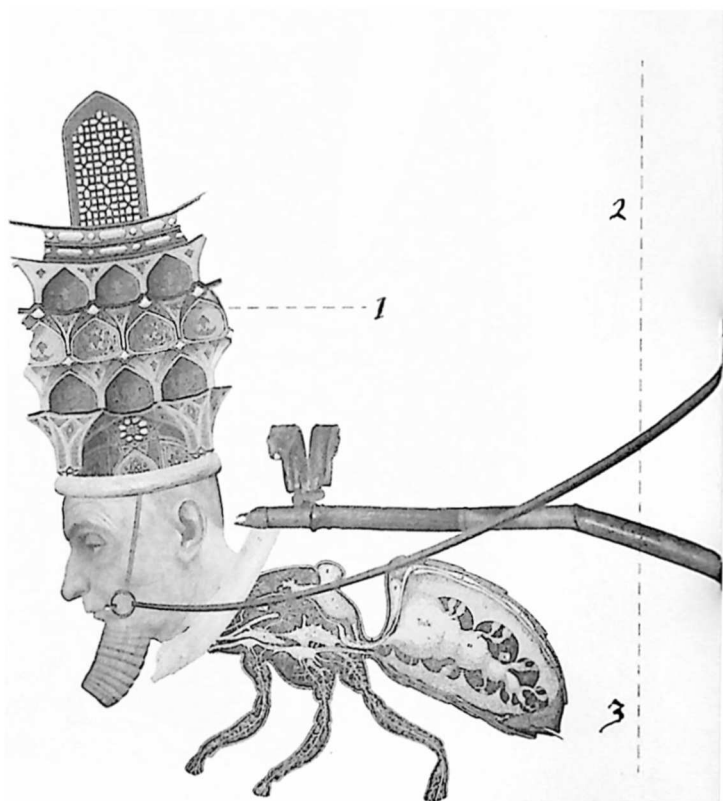
მორალურ უპირატესობად. ნიცმეს აზრით, იუდაისტური და ქრისტიანული რელიგიები მონების მიერ მოწყობილი გადატრიალებების მანიფესტაციებია.

თუმცა, ამავე დროს, ნიცშე წერდა, რომ მასების მართვისთვის მონების მორალი კარგია და ასეთად უნდა დარჩეს. განსაკუთრებულმა ადამიანებმა კი, რომლებიც გრძნობენ საკუთარ უპირატესობას, უნდა შექმნან ბატონების ახალი, საკუთარი მორალი, რომელიც, როგორც ანტიკური ბერძნების მორალი, კეთილის და ბოროტის მიღმა იქნება და უნდა მისდიონ მას.

ნიცშემ ამ დებულების მისაღებად გამოიყენა კრიტიკული
აზროვნების ოთხივე კითხვა:

- **მესამე კითხვა:** რას ეყრდნობა მსჯელობა ბატონების და
მონების მორალის არსებობის შესახებ? პასუხი: ემპი-
რიულ დაკვირვებას, რომლის მიხედვითაც, მორალის
არსებული ნორმები გარკვეული ადამიანების რეპრესი-
ისთვის გამოიყენება.

- **პირველი კითხვა:** რა პრაქტიკული შედეგი მოაქვს ცოდნას ბატონებისა და მონების მორალის არსებობის შესახებ? პასუხი: საზოგადოებისა და პიროვნების ქცევის ნესების რელატიურობის ცოდნა, რომელიც პიროვნებამ მრავალი ასპექტით შეიძლება გამოიყენოს საკუთარი განვითარებისათვის.

- **მეორე კითხვა:** რა არის ბატონებისა და მონების მორალის არსებობის ცოდნის მიზეზი? რა განაპირობებს ამ ინფორმაციას, რატომ არის ეს ცოდნა ასეთი და არა სხვაგვარი? პასუხი: სოციალური ისტორიის ინტერპრეტაცია, რომლის მიხედვითაც საზოგადოებაში როლების განაწილება ეყრდნობა ძლიერებად და სუსტებად დაყოფას.
- **მეოთხე კითხვა:** რამდენად შეიძლება ამ დებულების დასაბუთება? პასუხი: ამ ცოდნის ქეშმარიტების/მცდარობის დასაბუთება შესაძლებელია, რადგანაც ეს დებულება მტკიცდება სოციალური ისტორიის (ისტორიის შესახებ ემპირიული მონაცემების) ინტერპრეტაციით.

ერნსტ გელნერი

ერნსტ გელნერი

1925-1995

ერები და ნაციონალიზმი მე-19 საუკუნეში გამოგონილი
იდეოლოგიური კონსტრუქციაა.

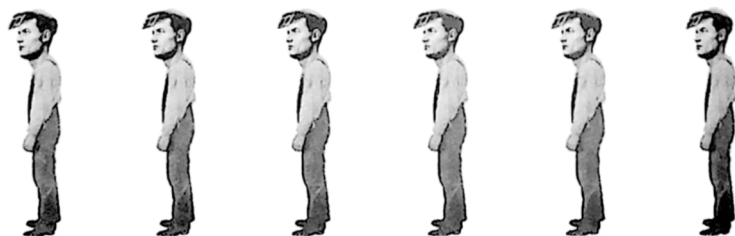
მეოცე საუკუნის დასაწყისში ეგონათ, რომ ხალხების, ერის
ისტორია იმ ნარატივის, თხრობის შესაბამისია, რომელსაც
სასკოლო ისტორიის წიგნებში ვპოულობთ. მაგალითად,
ისტორიის წიგნების მიხედვით ლოგიკურია, ვიფიქროთ, რომ
ქართველები ათი ან ოცი საუკუნის წინათაც ისევე აღიქვამ-
დნენ თავს ქართველებად, როგორც დღეს.

მაგრამ, თუკი დავაკვირდებით, ვნახავთ, რომ ერის ისტორიის
„ნამდვილობის განცდა“ მხოლოდ იმიტომ გვაქვს, რომ მას,
როგორც ისტორიულ ჭეშმარიტებას, ჯერ სახელმძღვანელო-
ებით და სკოლის გაკვეთილებზე ვსწავლობთ და, ასევე, ლამის
ყოველდღიურად გვესმის სხვადასხვა საინფორმაციო საშუა-
ლებებიდან.

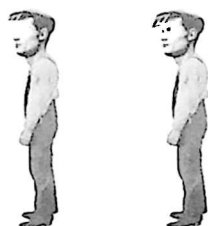

ერნსტ გელნერმა ეს საკითხი გამოიკვლია და მივიდა დასკვნამდე, რომ ეროვნულობის, ერის, ნაციონალიზმის იმ სახის განწყობა, რომელიც დღეს გვაქვს და თავისთავად ცხადად მიგვაჩნია, უბრალოდ შეუძლებელია, შუა საუკუნეებში და კიდევ უფრო ადრე არსებულიყო. რატომ? მარტივი მიზეზის გამო – არ არსებობდა განათლების უნიფიცირებული სისტემა, რომელიც ამ იდეების გადაცემას და ქვეყნის ყოველ მცხოვრებამდე მიტანას მოახერხებდა.

განათლების სისტემა არის ის, რაც თანამედროვეობას შუა საუკუნეებისგან განასხვავებს. უნიფიცირებული სისტემის აუცილებლობა დადგა მაშინ, როდესაც ინდუსტრიულ წარმოებას დაახლოებით ერთნაირი განათლების მქონე მუშები დასჭირდა. ამავე დროს სახელმწიფოს დასჭირდა მოქალაქეების ლოიალობა, იმისათვის, რომ საკუთარი ძალაუფლების სტაბილურობა უზრუნველეყო. თუმცა ამ მოძრაობამ წარმოშვა სანინაალმდეგო მოძრაობაც: დიდ, მრავალეთნიკურ სახელმწიფოებში განათლების სისტემამ სახელმწიფოების პერიფერიებზე შექმნა ნაციონალისტური მოძრაობები, რომლებიც, თვითგამორკვევის მიზნით, ცდილობდნენ, საკუთარი სახელმწიფოები შეექმნათ. სწორედ მე-19 საუკუნეში და მას შემდეგ შეიძლება ვილაპარაკოთ ერის, ნაციის და ნაციონალიზმის თანამედროვე გაგების წარმოშობაზე.

თავად ერის, ერის ისტორიის
 იდეაც არ არის თანამედროვე.
 შუა საუკუნეებში გაბატონე-
 ბული ფენაც აწარმოებდა ამ
 იდეების გადაცემას თავის რი-
 გებში მხოლოდ მათთვის ხელმი-
 სანვდომი განათლების სისტე-
 მით, რაც, ერთი მხრივ, არსე-
 ბული მმართველობის ლეგიტი-
 მაციას ახდენდა, ხოლო, მეორე
 მხრივ, ამ განათლების სისტე-

მაში გაერთიანებულების (სამღვდელოების, აზნაურების, ვაჭ-
რების და ა.შ. იმათი, ვინც წერა-კითხვა იცოდა) ლოიალობას
უზრუნველყოფდა.

თუმცა, ერის და ნაციონალიზმის საყოველთაო იდეის არსე-
ბობა მხოლოდ ინდუსტრიალიზაციის შემდეგ გახდა შესაძ-
ლებელი.

*გელნერმა ამ დებულების მისაღებად გამოიყენა კრიტი-
კული აზროვნების ოთხივე კითხვა:*

- **პირველი კითხვა:** რა შედეგი მოაქვს ამ ცოდნას? პასუხი:
საზოგადოებრივ ცნობიერებაში არ არსებობს მყარი
და მარადიული კონსტრუქციები, ყოველ მათგანს აქვს
წარმოშობის და, შესაბამისად, დასასრულის დრო.
- **მეორე კითხვა:** რატომ არსებობს ეს ცოდნა? რა არის
ამ ცოდნის მიზეზი, რა განაპირობებს მას? პასუხი: ამ
ცოდნის წარმოშობის მიზეზი მეცხრამეტე და მეოცე საუ-
კუნეებში ნაციონალისტური განწყობების აფეთქებების
ახსნის სურვილია.

- **მესამე კითხვა:** ეს ცოდნა ემპირიულ მოცემულობაზეა დაყრდნობილი თუ წმინდა მსჯელობაა? პასუხი: ეს ცოდნა ეყრდნობა სოციალური განწყობების და სისტემების ისტორიული მონაცემების ანალიზს.
- **მეოთხე კითხვა:** მტკიცდება თუ არა, რომ ეს ცოდნა ჭეშმარიტია, მცდარი ან შესაძლებელი? პასუხი: ამ ცოდნის ჭეშმარიტების/მცდარობის დასაბუთება შესაძლებელია, რადგან ეყრდნობა ისტორიული პროცესების შესახებ ემპირიულ მონაცემებს.

მერი დუგლასი

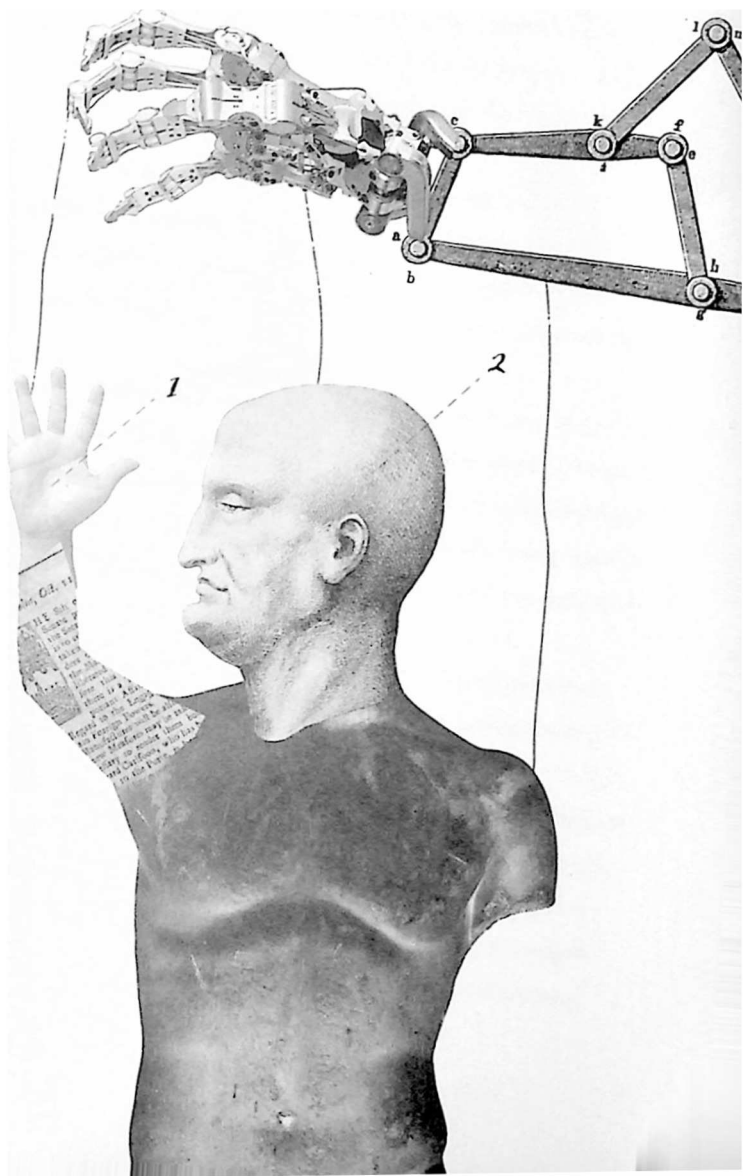

მერი დუგლასი

1921-2007

ფიქრობენ ინსტიტუტები და არა ადამიანები.

რის გამო ერთიანდებიან ადამიანები და რის გამო შორდებიან ერთმანეთს? რა არის ამის საფუძველი? პირადი ინტერესი? ღირებულებები? წარმოდგენები? რაციონალური არჩევანი? მერი დუგლასმა მრავალწლიანი ანთროპოლოგიური კვლევის შემდეგ დაასკვნა, რომ არცერთი ზემოთ მოყვანილი მიზეზი არ არის დასმულ შეკითხვებზე პასუხის საფუძველი: ჩვენ არსებობას უკვე არსებულ სოციალურ სტრუქტურებში ვინყვით. ეს სტრუქტურები (ოჯახი, სკოლა, ბაღი, ეზო) ჩვენს დაბადებამდე შეიქმნა და ჩვენ, ყველა შემთხვევაში, ვხდებით ამ სტრუქტურების ან ამ სტრუქტურებისადმი დაპირისპირებული ინსტიტუტების წევრები. ინსტიტუტებს თავისი წევრების სამოქმედო საკუთარი წესები აქვთ, რომელსაც უნდა მისდიო, თუკი ამ ინსტიტუტის წევრად დარჩენა შენთვის მნიშვნელოვანია. შესაბამისად, ინსტიტუტები გვისაზღვრავენ იმ არჩევანსაც, რომელსაც ვაკეთებთ ცხოვრების განმავლობაში.

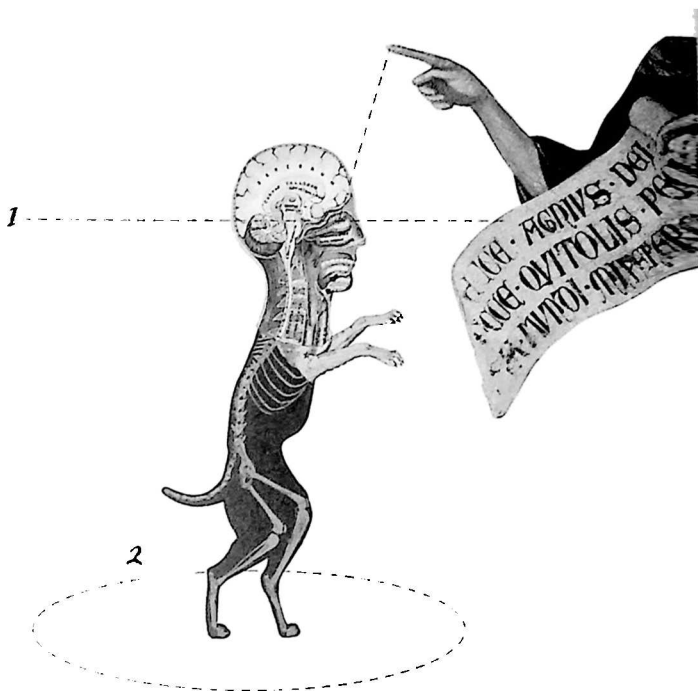
ასევე, ინსტიტუტები (ოჯახი, სამსახური, მეგობრების წრე) საზღვრავს მათი დატოვების და ახალში განევრების წესებსაც. ადამიანი ინსტიტუტებშია ჩაკეტილი და იქიდან გამოსვლის და გარეშე მათ არსებობის შანსი ნულის ტოლია.

ცხადია, „ინსტიტუტები ფიქრობენ“ მეტაფორაა. ინსტიტუტებს არ გააჩნიათ საკუთარი ტვინი. მაგრამ აქვთ საკუთარი რწმენების მყარი სისტემები, რომლის მიყოლაც აუცილებელია მისი ნევრისათვის, ინსტიტუტის „სინმინდის“ შესანარჩუნებლად.

ასევე ცხადია, რომ ინსტიტუტებს ადამიანები ქმნიან. მაგრამ, როგორც კი ინსტიტუტი სოციალურ სისტემაში წარმატებული ხდება, ის, ისევ და ისევ ადამიანებზე დაყრდნობით, საკუთარი „ცხოვრებით“ იწყებს ცხოვრებას და თავის ნევრებს გადანყვეტილების ფორმებს და მიმართულებებს უკარნახებს.

მერი დუგლასმა ამ დებულების მისაღებად გამოიყენა კრიტიკული აზროვნების ოთხივე კითხვა:

- **პირველი კითხვა:** რა პრაქტიკული შედეგი გამომდინარეობს ამ ცოდნიდან? პასუხი: სოციალური ფორმები, რომლებშიც ადამიანები ცხოვრობენ, აიძულებენ მათ, იფიქრონ კონკრეტული წესის და მიმართულების მიხედვით და მიიღონ გადანყვეტილებები.

- **მეორე კითხვა:** რა არის ამ ცოდნის მიზეზი, რა აპირობებს მას? რა არის ადამიანის მიერ მიღებული გადანეცეტილებების საფუძველი? რამდენად შეუძლიათ მათ, თავისუფლად მიიღონ გადანეცეტილებები და იმოქმედონ? პასუხი: გადანეცეტილების მიღებისას ძალიან მნიშვნელოვან – თუ გადამწყვეტს არა – როლს ასრულებს ის სოციალური ინსტიტუტები, რომლებშიც ადამიანი არსებობს.

- **მესამე კითხვა:** ეს ცოდნა ემპირიულ მონაცემებზე დაყრდნობით არის მიღებული თუ მხოლოდ წმინდა მსჯელობაა? პასუხი: ეს ცოდნა სოციალური ინსტიტუტების ანალიზის საფუძველზეა მიღებული.
- **მეოთხე კითხვა:** ეს ცოდნა დასტურდება/არ დასტურდება ემპირიულად თუ მხოლოდ შესაძლებელია? პასუხი: ამ ცოდნის ჭეშმარიტების/მცდარობის დასაბუთება შესაძლებელია იმდენად, რამდენადაც მისი შემონახვა შეიძლება სოციალური ინსტიტუტების მოქმედებაზე ემპირიული დაკვირვებით.

ჰანა არენდტი

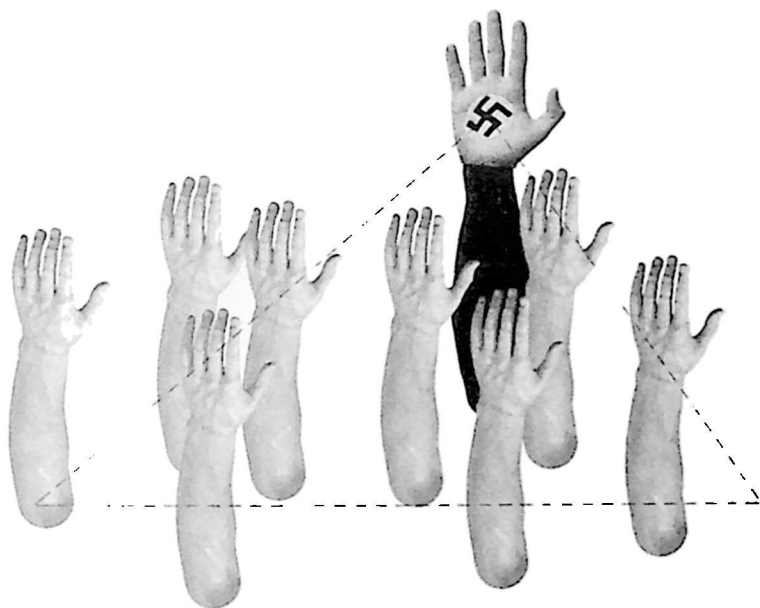
ჰანა არენდტი

1906-1975

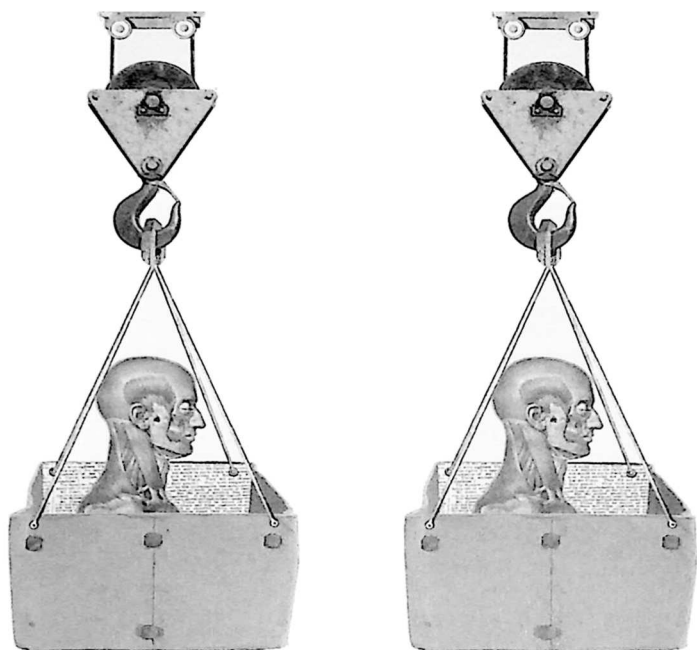
ტოტალიტარული რეჟიმი თანამედროვე, ახალი პოლიტიკური წყობაა, რომელიც არ არის იგივე, რაც ავტორიტარული მმართველობა. არ გაქვს უფლება, დაემორჩილო ტოტალიტარიზმს.

არენდტი ამტკიცებდა, რომ განსხვავება ავტორიტარიზმსა და ტოტალიტარიზმს შორის კონტროლის გავრცელების „რადიუს-შია“. თუკი ავტორიტარული მმართველობები ფლობენ მთელ პოლიტიკურ ძალაუფლებას და ოპოზიციას კანონგარეშედ აცხადებენ (ან არ ცნობენ), ტოტალიტარული მმართველობები აკონტროლებენ ყოველი მოქალაქის ყოველდღიური ცხოვრების ყოველ ასპექტს. ტოტალიტარული მმართველობების მაგალითად არენდტს საბჭოთა კავშირი და ნაცისტური გერმანია მიაჩნდა. ტოტალიტარული მმართველობა შეიძლება დემოკრატიული სისტემიდანაც განვითარდეს, თუკი ხელისუფლება ნელ-ნელა დაიწყებს კონტროლის მექანიზმების დამყარებას და მოქალაქეები პასიურად აღიქვამენ ამ პროცესს.

ამავე მსჯელობასთანაა დაკავშირებული დებულება „არავის გვაქვს უფლება, დავემორჩილოთ“. ეს სიტყვები კანტს ეკუთვნის. ის მე-20 საუკუნეში პოპულარულად ჰანა არენდტმა აქცია, როდესაც განიხილავდა ნაცისტების დანაშაულს (ბევრი

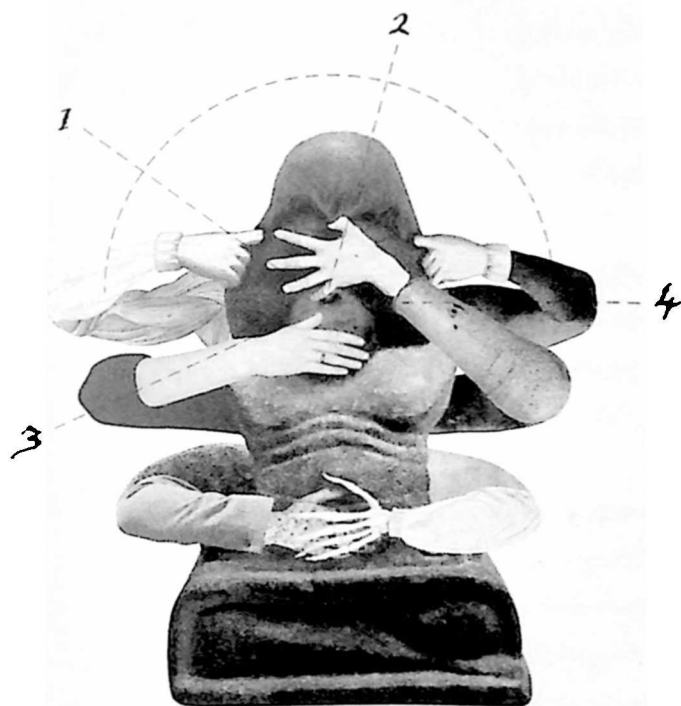

მათგანი ამბობდა, რომ ისინი მხოლოდ ემორჩილებოდნენ ზემოდგომის ბრძანებას) და ებრაელების მორჩილებას ამ დანაშაულისადმი.

არ უნდა დაემორჩილო არა იმიტომ, რომ იცი, საკუთარი წარმოდგენების და განწყობების წინააღმდეგ აკეთებ ამას, არამედ იმიტომ, რომ იმის მორჩილება, რაც იცი, არ არის მართებული და არც კარგ რამეს მოიტანს მომავალში და ეს საკუთარი შვილების, ახლობლების და საკუთარი თავისთვის განაჩენის გამოტანაა. განაჩენისა იმიტომ, რომ ასე შენს შვილებს, ახლობლებს, თანამოქალაქეებს და ბოლოს და ბოლოს საკუთარ თავსაც აიძულებ, კიდევ უფრო მეტად იყო მორჩილებას. ხოლო, როდესაც ეს დამორჩილების წნეხი გაუსაძლისი გახდება (და აუცილებლად გახდება), იძულებული იქნებით,

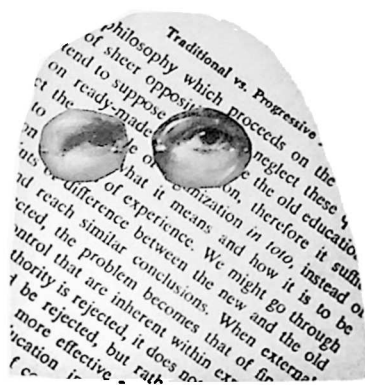
ძალადობით შეცვალთ არსებული წესრიგი. სულერთია, უკანონო ბრძანების შემსრულებელი პოლიციელი იქნები, არჩევნებში ხმისთვის ფულის ამღები სოციალურად დაუცველი თუ საარჩევნო სისტემის წევრი, არ გაქვს უფლება დაჰმორჩილდე – „ჩემზე ძლიერია“, „ჩემი უფროსია“, „მიჭირს“, „მე მარტოს რა შემიძლია“ – ეს „ფორმულები“ გაუმართლებელია.

არენდტმა ამ დებულების მისაღებად გამოიყენა კრიტიკული აზროვნების ოთხივე კითხვა:

- **პირველი კითხვა:** რა შედეგი მოაქვს ამ ცოდნას? პასუხი: პოლიტიკური პროცესებისადმი პასიური დამოკიდებულების უარყოფა, ტოტალიტარული სისტემების აღქმა არა ჩვეულ, საუკუნეებგამოვლილ სისტემად, არამედ ახალ რეპრესიულ წყობად, რომელიც მოქალაქის მონაწილეობით იქმნება.
- **მეორე კითხვა:** რა არის ამ ცოდნის მიზეზი, საიდან გამომდინარეობს ეს ინფორმაცია? პასუხი: პოლიტიკური პასიურობის და ძალადობის დაშვების სოციალური ფაქტების ისტორიული ანალიზიდან.
- **მესამე კითხვა:** ეყრდნობა თუ არა ეს მსჯელობა ემპირიულ მოცემულობას? პასუხი: იგი ეყრდნობა მეორე მსოფლიო ომის დროს ტოტალიტარული ქვეყნების მოქალაქეების ქცევის ანალიზს.
- **მეოთხე კითხვა:** დასტურდება თუ არა ეს მსჯელობა ემპირიულად? პასუხი: ამ ცოდნის ჭეშმარიტების/მცდარობის დასაბუთება შესაძლებელია, რადგან მსჯელობა ეყრდნობა ტოტალიტარული და ავტორიტარული რეჟიმების შედარებით ანალიზს.

ჯონ დიუი

ჯონ დიუი

1859-1952

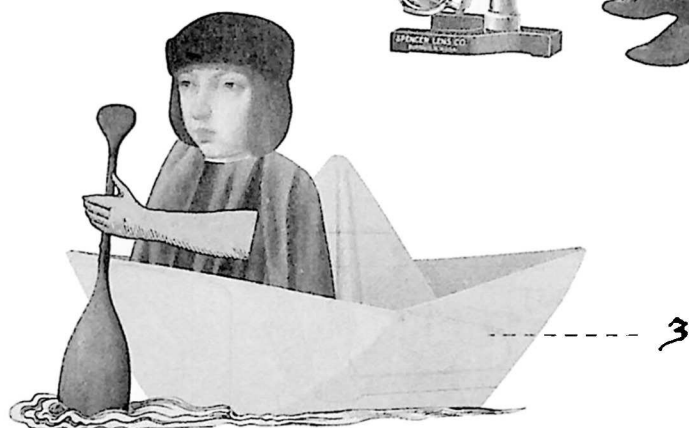
სკოლა კი არ ამზადებს მოსწავლეს ცხოვრებისათვის,
სკოლა თვითონაა სოციალური ცხოვრების ნაწილი.
სკოლაზეა დამოკიდებული სოციალური სისტემა და
სოციალური პროგრესი.

ჯონ დიუიმ შემოატრიალა სკოლის ტრადიციული აღქმა. თუკი ტრადიციულ სასკოლო სისტემაში სკოლის არსი ისე ესმოდათ, როგორც ცხოვრებისათვის მომზადება, დიუიმ თქვა, რომ სკოლა საზოგადოებრივი ცხოვრების ნაწილია, ის თავად არის საზოგადოებრივი ცხოვრება. ამიტომ, სკოლაში უნდა აისახოს თანამედროვეობა, მოსწავლეებმა პასიურად კი არ უნდა იზეპირონ ინფორმაციები, არამედ აქტიურად უნდა იყვნენ ჩართულები საკუთარი ცოდნის და უნარების განვითარებაში.

განათლება არის ინდივიდის მონაწილეობა სოციალურ ცნობიერებაში. შესაბამისად, სკოლა არის სოციალური ცნობიერების გადაცემის და ფორმირების ადგილი. ამიტომ, სკოლის მიზნებისათვის სრულიად არარელევანტურია თეორიული ინფორმაციის პასიური დამახსოვრება.

ამისათვის სკოლის ძირითადი პრინციპი უნდა იყოს „სწავლება კეთებით“. მხოლოდ ასე არის შესაძლებელი სკოლის მოსწავლეებმა ისწავლონ ის, რაც მათ ყოველდღიურ ცხოვრებაში გამოადგებათ, გამოადგებათ არა სკოლის დამთავრების მერე, არამედ სკოლაში სწავლებისას. დიუი ამბობდა, რომ ნებისმიერი მცდელობა ბავშვი ჩანაცვლდეს ზრდასრულით, ანუ მცდელობა, პასიურად დაასწავლო ბავშვს ინფორმაცია, ასუსტებს მის ინტერესებს და საბოლოოდ განათლების სისტემა უაზრობად იქცევა.

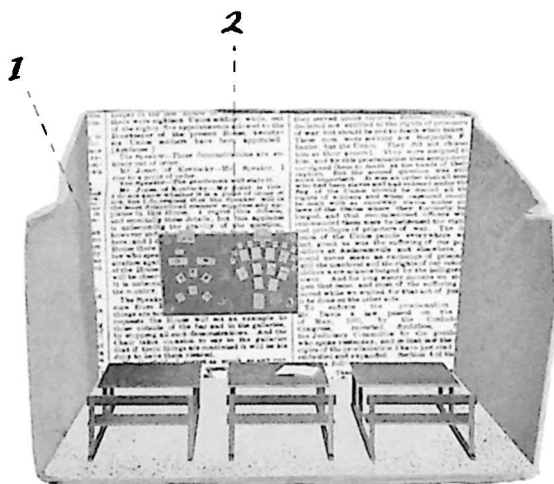

სკოლა ბავშვზე უნდა იყოს ორიენტირებული და ხელს უწყობდეს სხვადასხვა ინტერესის გაღვივებას. მხოლოდ ასე შეიძლება სოციალური პროგრესისა და პროგრესული საზოგადოების მიღწევა. სკოლა, ერთი მხრივ, ასახავს საზოგადოებას, რომელშიც ის არსებობს, მაგრამ, ამავე დროს, თუკი ის პროგრესულ პრინციპებზეა დამყარებული, აპირობებს საზოგადოებაში დემოკრატიის არსებობას. თუკი სწავლება ინტერესის გაღვივებაზეა მიმართული, თუკი ბავშვი სკოლაში ითვისებს პრაქტიკულ უნარებს, სკოლის დამთავრების შემდეგ და სკოლაში სწავლის დროსაც, ეს მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს საზოგადოებაზე. შესაბამისად, საზოგადოებაც ამ პრინციპებით იმართება. ხოლო თუკი სკოლა ავტორიტარულ პრინციპებზეა დამყარებული, ეს იწვევს დემოკრატიულობის დასუსტებას და საზოგადოებრივი ცხოვრების რეგრესს.

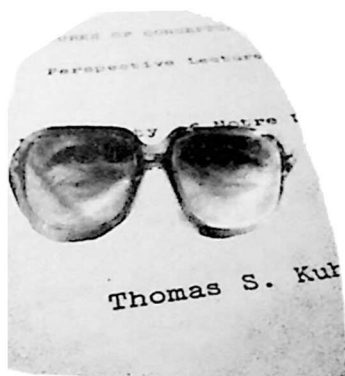
დიუიმ ამ დებულების მისაღებად გამოიყენა კრიტიკული აზროვნების ოთხივე კითხვა:

- პირველი კითხვა: რა პრაქტიკული შედეგი გამომდინარეობს ამ ცოდნიდან? პასუხი: ის, რომ სკოლა უნდა განვიხილოთ, როგორც სოციალური სისტემის ყველაზე მნიშვნელოვანი ნაწილი, რომელიც აყალიბებს სოციუმის არსებულ და მომავალ სახეს/ტიპს.

- **მეორე კითხვა:** რა არის ამ ცოდნის მიზეზი, რა აპირობებს მას? პასუხი: ამ ცოდნის წარმოშობის მიზეზია გაზრდილი ინტერესი ცოდნის მიღების ტრადიციული და არატრადიციული ფორმების და მათი როლის შესახებ სოციალური სისტემის ფორმირებაში.
- **მესამე კითხვა:** ეს ცოდნა ემპირიულ მონაცემებზე დაყრდნობით არის მიღებული თუ მხოლოდ წმინდა მსჯელობაა? პასუხი: ეს ცოდნა ეყრდნობა სკოლების მოქმედების ემპირიული მონაცემების ანალიზს.
- **მეოთხე კითხვა:** ეს ცოდნა დასტურდება/არ დასტურდება ემპირიულად თუ მხოლოდ შესაძლებელია? პასუხი: ამ ცოდნის ჭეშმარიტება/მცდარობის დასაბუთება შესაძლებელია იმდენად, რამდენადაც ის ეყრდნობა სკოლის და სოციალური სისტემის ურთიერთქმედების ემპირიულ მონაცემებს.

თომას კუნი

თომას კუნი

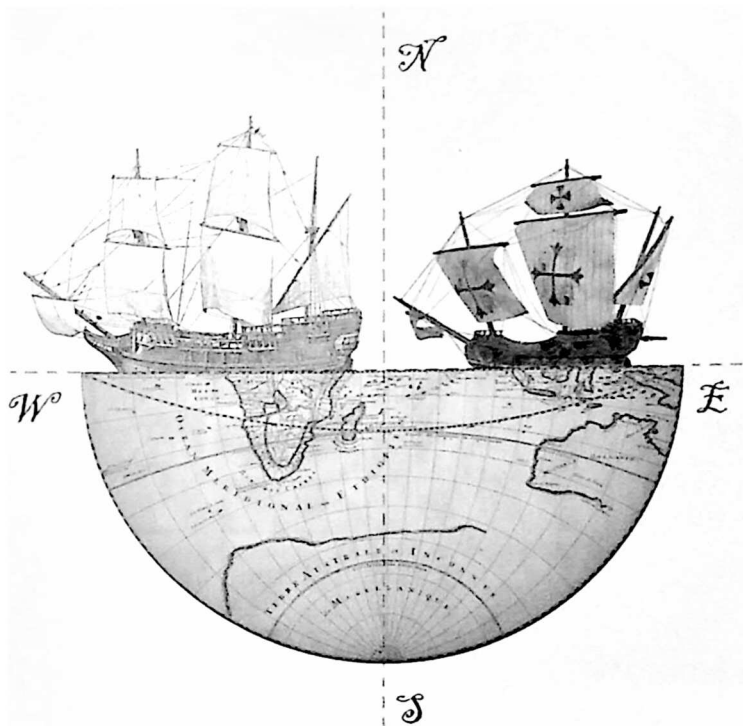
1922-1996

მეცნიერების განვითარება ეყრდნობა არა ემპირიულ მოცემულობას, არამედ პარადიგმების ცვლილებებს, რომლებიც, თავის მხრივ, სამეცნიერო საზოგადოებაში არსებულ კონსენსუსზეა დამყარებული.

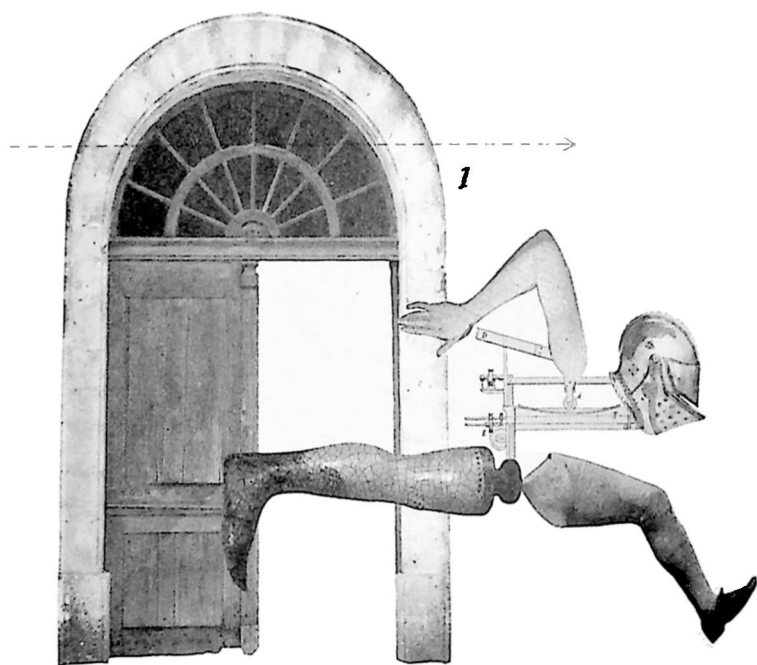
კუნამდე ეგონათ, რომ მეცნიერება ვითარდება ლინეარულად, სწორხაზოვნად, ე.ი. ფიქრობდნენ, რომ დროთა განმავლობაში მკვლევარების მუშაობის შედეგად ცოდნა გროვდება, პარალელურად მიმდინარეობს ამ ცოდნის ჭეშმარიტება-მცდარობის შემოწმება; მცდარობის შემოწმება (ფალსიფიკაცია) ახალი ცოდნის წარმოშობას აძლევს ბიძგს და ასე შემდეგ.

კვლევის შედეგად თომას კუნი მივიდა დასკვნამდე, რომ მეცნიერების განვითარება არ არის სწორხაზოვანი: მეცნიერება ვითარდება პერიოდული რევოლუციების, ე.წ. პარადიგმის ცვლილების მიხედვით. პარადიგმული ცვლილებით კონკრეტული მეცნიერების დარგი რადიკალურად იცვლება. შეცვლის შემდეგ ცოდნა არსებული პარადიგმის მიხედვით გროვდება და აღწევს მომენტს, როდესაც ის აღარ მუშაობს არსებული

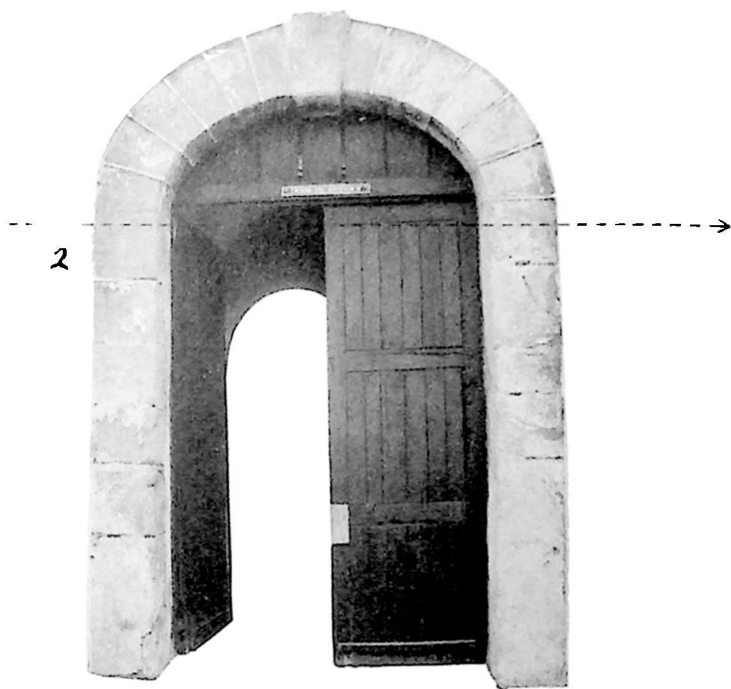
ფაქტების ასახსნელად. ამის შემდეგ ხდება პარადიგმული რევოლუცია, რომელიც ხსნის არა მარტო ძეგლ, წინა პარადიგმის მიხედვით ახსნილ ფაქტებს, არამედ ახალ, აუხსნელ ფაქტებსაც. მანამდე, სანამ პარადიგმული რევოლუცია მოხდება, ანუ დაგროვდება საკმარისი ფაქტი, რომელიც ეწინააღმდეგება არსებულ პარადიგმას, პარადიგმის საწინააღმდეგო ფაქტები მკვლევრის შეცდომად ითვლება.

მეცნიერება, კუნის მიხედვით, სამ ეტაპს გადის: 1. წინამეც-
ნიერება, როდესაც ცოდნა გროვდება ყოველგვარი პარადიგმის
არსებობის გარეშე; 2. ცენტრალური პარადიგმის, ე.წ. ნორმა-
ლური მეცნიერების დრო, როდესაც მეცნიერები თანხმდებიან
კონკრეტულ პარადიგმაზე და ცდილობენ, გააფართოონ მისი
მოქმედების არეალი სხვადასხვა პრობლემების გადანწყვეტით;

3. რევოლუციური მეცნიერება, როდესაც არსებული პარადიგმის უარყოფელი იმდენი ფაქტია დაგროვილი, რომ მათი, როგორც მკვლევრის შეცდომის უარყოფა შეუძლებელი ხდება. რევოლუციურ მეცნიერებას შედეგად მოაქვს ახალი პარადიგმა და შემდეგ კვლავ დგება ნორმალური მეცნიერების დრო.

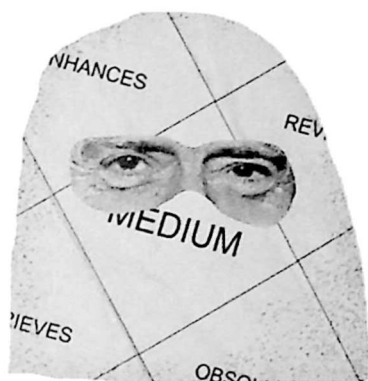

კუნმა ამ დებულების მისაღებად გამოიყენა კრიტიკული აზროვნების ოთხივე კითხვა:

- **პირველი კითხვა:** რა პრაქტიკული შედეგი გამოძინარეობს ამ ცოდნიდან? პასუხი: სამეცნიერო პროგრესი არ მიიღწევა ცოდნის უბრალო დაგროვებით. დიდი მნიშვნელობა აქვს სამეცნიერო საზოგადოებების ჩამოყალიბებას. მათი თავისუფლების ხარისხი განაპირობებს სწრაფ პროგრესს.
- **მეორე კითხვა:** რა არის ამ ცოდნის მიზეზი, რა განაპირობებს მას? პასუხი: ამ ცოდნის წარმოშობის მიზეზი არის მკვლევართა საზოგადოებაში არსებული შეთანხმება, რომ სამეცნიერო პროგრესი, სწორხაზოვნად, ლინეარულად, ფალსიფიკაციის და ვერიფიკაციის გზით მიმდინარეობს.
- **მესამე კითხვა:** ეს ცოდნა ემპირიულ მონაცემებზე დაყრდნობით არის მიღებული თუ მხოლოდ წმინდა მსჯელობაა? პასუხი: ეს ცოდნა მიღებულია მეცნიერების ისტორიის ანალიზით, შესაბამისად, ემპირიული დაკვირვებით.

- **მეოთხე კითხვა:** ეს ცოდნა დასტურდება/არ დასტურდება ემპირიულად თუ მხოლოდ შესაძლებელი ცოდნაა? პასუხი: ამ ცოდნის ჭეშმარიტების/მცდარობის დასაბუთება შესაძლებელია, რამდენადაც სამეცნიერო პროგრესის შესახებ ემპირიულ მონაცემებს ეყრდნობა.

მარშალ მაკ ლუკანი

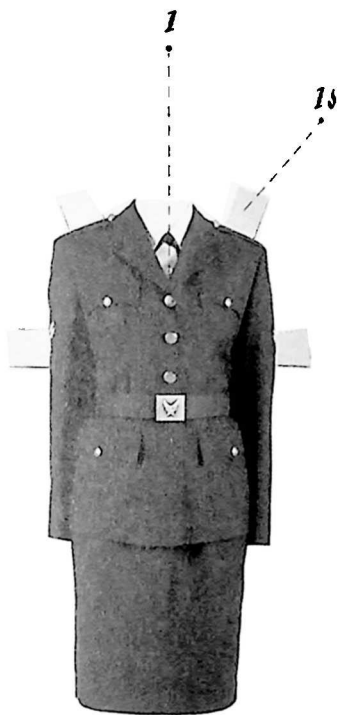

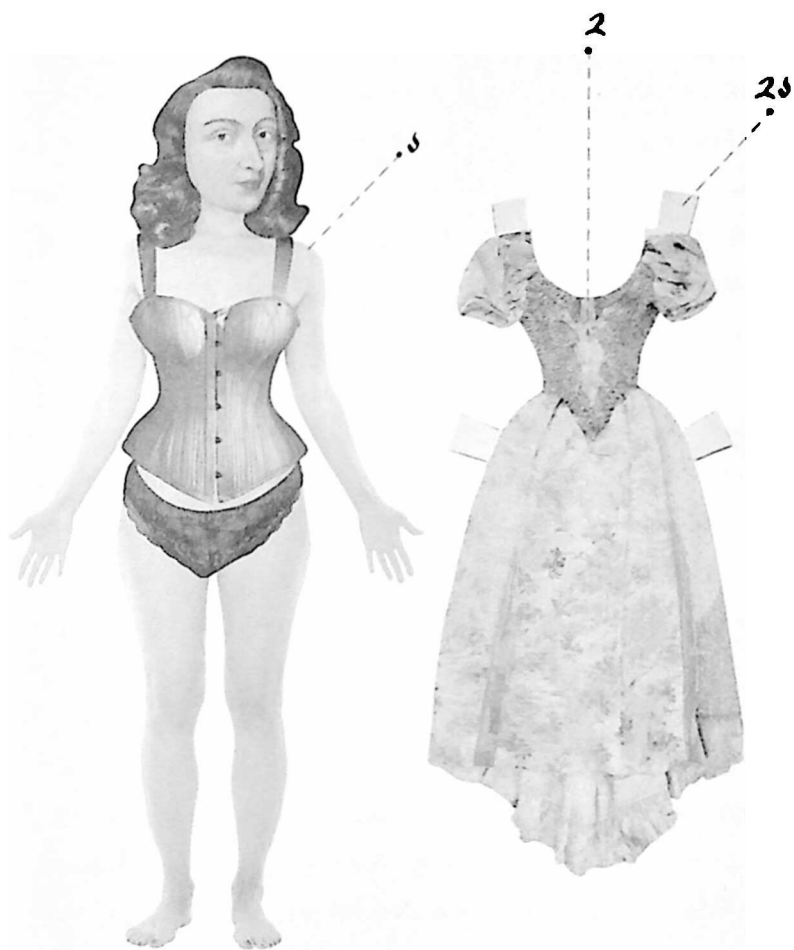
მარშალ მაკ ლუჰანი

1911 – 1980

მედიუმი არის გზავნილი.

მაკ ლუჰანამდე მკვლევრები ყურადღებას აქცევდნენ ინფორმაციის შინაარსს, ანუ იმას, თუ რა შინაარსს შეიცავდა მედიასაშუალებებით მონოდებული გზავნილი: გზავნილის, ინფორმაციის შინაარსი მოქმედებს ადამიანების ცნობიერებაზე. მიიჩნეოდა, რომ გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს მედიის, საინფორმაციო საშუალებების მიერ გადმოცემული ინფორმაციის შინაარსს. თუმცა მაკ ლუჰანის კვლევის შედეგი საპირისპირო იყო: გზავნილის შინაარსი კი არ არის მნიშვნელოვანი, არამედ ის, თუ როგორ, რა მედიასაშუალებით იღებ ინფორმაციას.

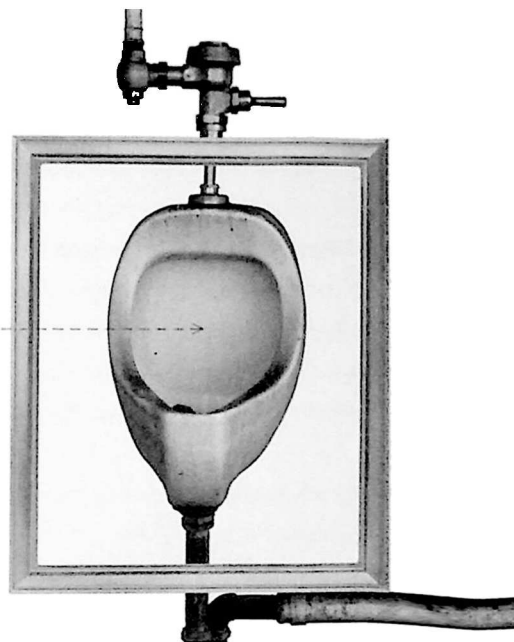

მაკ ლუჰანი არა მარტო ისეთ ტრადიციულ საშუალებებს უწოდებდა მედიას, როგორებიცაა ტელევიზია, ჟურნალები, კინო და ა.შ., არამედ ის ნებისმიერ ტექნოლოგიას მედიად მიიჩნევდა: როგორც საშუალებებს, რომლებიც ამარტივებენ ჩვენს არსებობას და აფართოებენ ჩვენს შესაძლებლობებს. მაგალითად, ნათურა აფართოებს ჩვენი ხედვის უნარს, ავტომობილი - გადაადგილების უნარს. მაკ ლუჰანი ამბობდა, რომ ენაც ტექნოლოგიაა, რომელიც, სხვა ცხოველებისგან განსხვავებით, საშუალებას გვაძლევს, გავაფართოოთ ინფორმაციის გადაცემის უნარი.

ამიტომ, მაკ ლუჰანის აზრით, მნიშვნელოვანია არა ის, თუ რა ინფორმაციას იღებ, არამედ ის, თუ როგორ იღებ. მაგალითად, გუტენბერგის ეპოქის ადამიანი, რომელიც ბეჭდური სახით იღებდა ინფორმაციას, სხვა იყო, ვიდრე თანამედროვე ადამიანი, რომელიც სოციალურ ქსელებშია ჩართული და რომლისთვისაც ძირითადი ინფორმაცია ინტერნეტშია მოთავსებული.

შესაბამისად, მაკ ლუჰანის აზრით, კულტურის და საზოგადოების ყოველი პერიოდის ფორმირებას განსაზღვრავს ის, თუ როგორი მედია არსებობს, როგორ ვცვლით, გადავცემთ და

*ce n'est pas
une pipe*

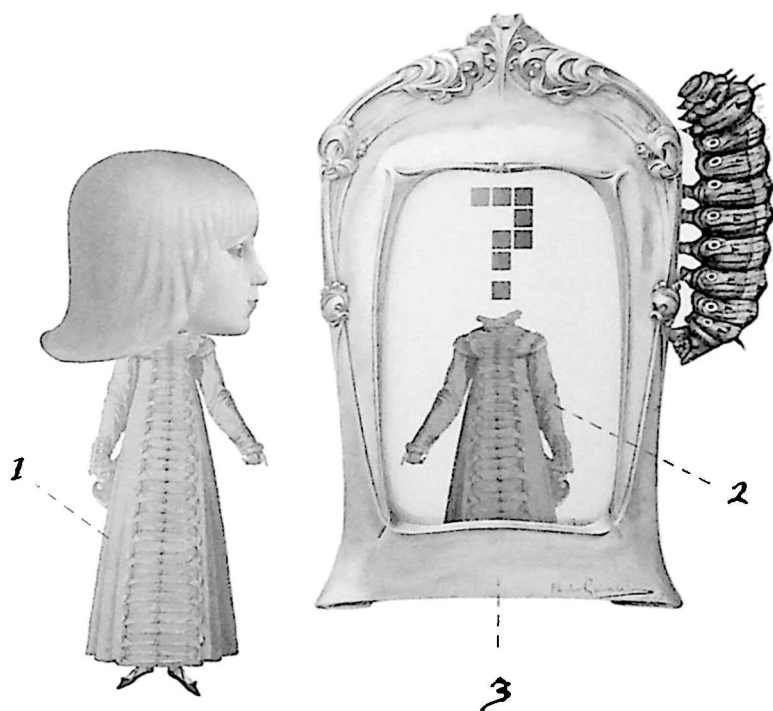

ვიღებთ ინფორმაციას – ამ სიტყვის ყველაზე ფართო გაგებით. ჩვენი ყოველდღიური ცხოვრების ფორმებისა და ყოველი ადამიანის მსოფლმხედველობისათვის უფრო მნიშვნელოვანია ის, თუ როგორ იღებს ის ინფორმაციას, ვიდრე მიღებული ინფორმაციის შინაარსი.

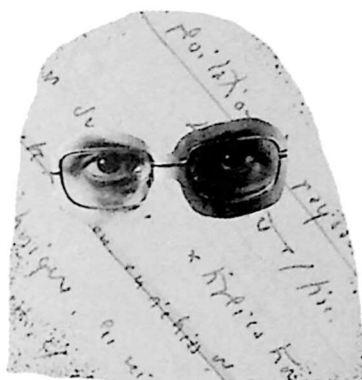
მაკ ლუჰანმა ამ დებულების მისაღებად გამოიყენა კრიტიკული აზროვნების ოთხივე კითხვა:

- **პირველი კითხვა:** რა პრაქტიკული შედეგი გამომდინარეობს ამ ცოდნიდან? პასუხი: მნიშვნელობა აქვს არა იმდენად ინფორმაციის შინაარსს, რამდენადაც მისი გადმოცემის ფორმას: ინფორმაციის გადმოცემის ფორმა ქმნის ჩვენს იდენტობას და ჩვენს სოციალურ გარემოს.
- **მეორე კითხვა:** რა არის ამ ცოდნის მიზეზი, რა განაპირობებს მას? პასუხი: კითხვა, რომელიც მეოცე საუკუნის დასაწყისში დაისვა ინფორმაციის მატარებლის და ინფორმაციის შინაარსის შორის ურთიერთქმედების შესახებ.
- **მესამე კითხვა:** ეს ცოდნა ემპირიულ მონაცემებზე დაყრდნობითაა მიღებული თუ მხოლოდ წმინდა მსჯელობაა? პასუხი: ეს ცოდნა საინფორმაციო საშუალებების ანალიზის მეშვეობით არის მიღებული.

- **მეოთხე კითხვა:** ეს ცოდნა დასტურდება/არ დასტურდება ემპირიულად თუ მხოლოდ შესაძლებელია?
 პასუხი: ამ ცოდნის ჭეშმარიტების/მცდარობის დასაბუთება შესაძლებელია, რამდენადაც ის ემპირიული მონაცემების ანალიზითაა მიღებული.

მიხედ ფუკო

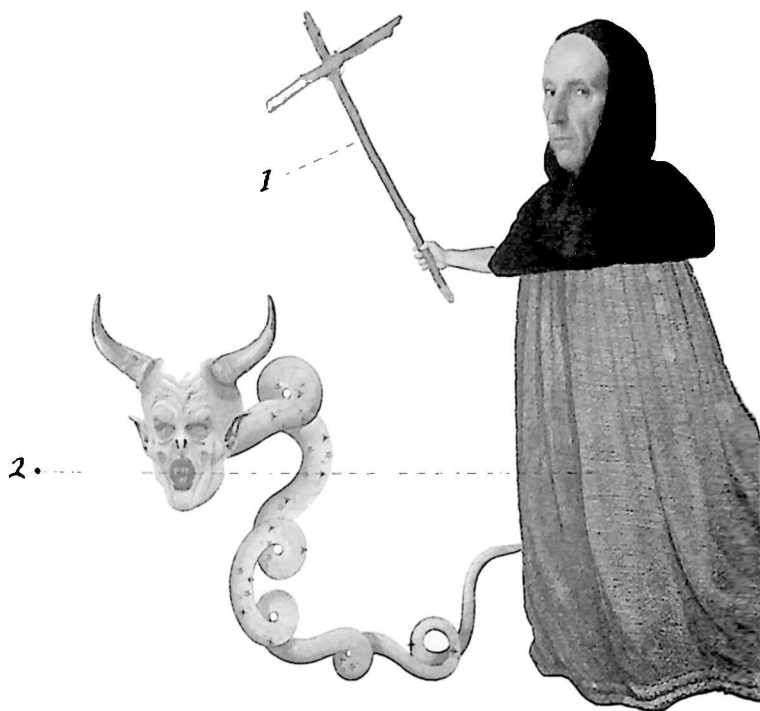

მიშელ ფუკო

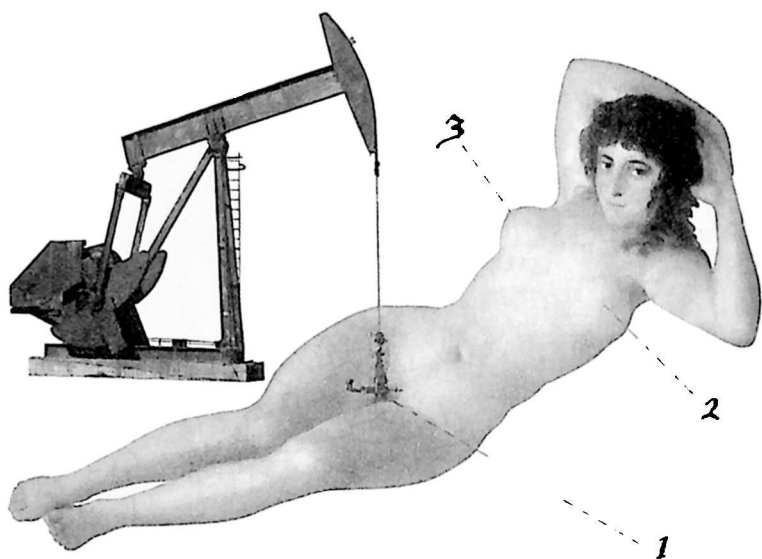
1926-1984

ყოველდღიურობის კულტურა, რომელიც მარად არსებული გვეგონია, სულ ცოტა ხნის წინაა შექმნილი.

მიშელ ფუკო იკვლევდა, თუ როგორ გამოხატავს საზოგადოება საკუთარ ძალაუფლებას. ისტორიულად, ფუკოს კვლევის მიხედვით, ეს გამოხატვა სხვადასხვანაირია. მაგალითად, სიგიჟის აღქმა რენესანსის პერიოდში, კლასიკურ ხანასა და ახალ დროში სხვადასხვანაირი იყო. ფუკო აღწერს გზას, როგორ გადაიქცა სიგიჟე სიბრძნესთან წილნაყარობიდან (რენესანსი) საკვლევ და საზოგადოებისთვის საშიშ ობიექტად, ობიექტად, რომელიც უნდა გამოიკვლიო, მოარიდო საზოგადოებას და უმკურნალო. ფუკო ამბობს, რომ ეს პროცესი რაციონალური მიდგომის შედეგია, როდესაც ხდება საზოგადოებისათვის მისაღების და მიუღებლის ობიექტივაცია – მიუღებლისათვის თავისუფლების ჩამორთმევა და მიუღებლების გამოკეტვა სპეციალურ სამკურნალო სახლებში.

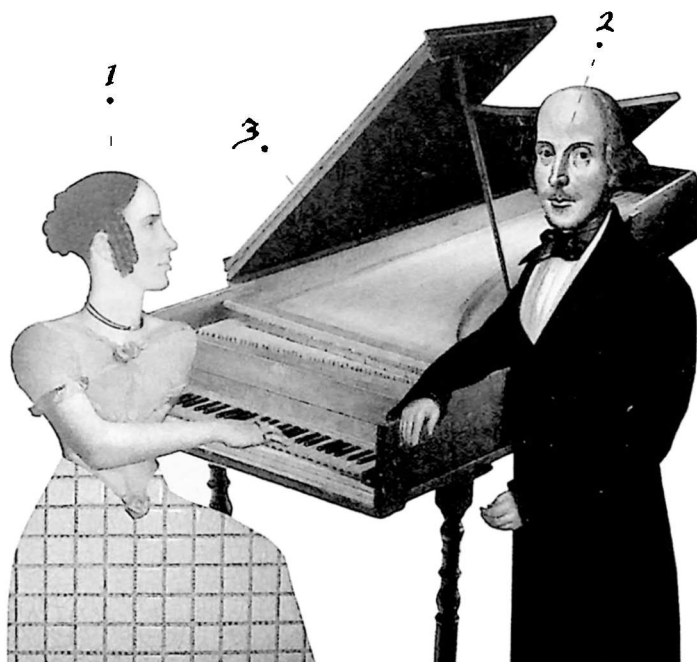
იგივე პროცესი მიმდინარეობს სექსუალობის მიმართაც. რატომ არის დასავლური საზოგადოება დაინტერესებული, გაიგოს „ჭეშმარიტება“ სექსის შესახებ? რატომ არის გავრცელებული მოსაზრება, რომ წინა, „ბნელ“ საუკუნეებში სექსი რეპრესირებული იყო, ხოლო თანამედროვე დროში მასზე საუბარი და მსჯელობა დაშვებული და ემანსიპირებულია? ფუჟო ცდილობს, აჩვენოს, რომ რამის სრული რეპრესირება შეუძლებელია და ასევე აჩვენოს ის, თუ რა ეტაპები გაიარა

სექსის შესახებ დისკურსმა (საუბრის წესმა) შუა საუკუნეებიდან დღევანდელ დღემდე. საბოლოოდ, ფუკოს დასკვნით, დღევანდელი პოლიტიკური და სოციალური ინტერესი სექსის მიმართ გამომდინარეობს თანამედროვე ძალაუფლების ბიოლოგიური ტიპიდან, რომელიც კაპიტალიზმს უდებს სათავეს და დაინტერესებულია ყოველდღიური ცხოვრების რეგულირებითა და ნორმალიზებით.

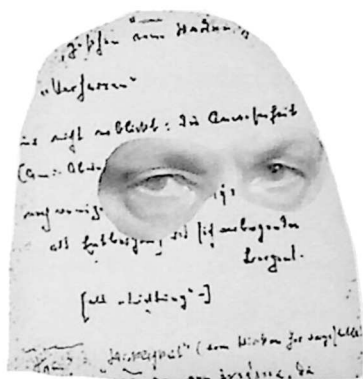
ფუკომ ამ დებულების მისაღებად გამოიყენა კრიტიკული
აზროვნების ოთხივე კითხვა:

- **პირველი კითხვა:** რა პრაქტიკული შედეგი გამომდინა-
რეობს ამ ცოდნიდან? პასუხი: ის კულტურის წესები,
რომელშიც ვცხოვრობთ, არც აბსოლუტურია და არც
შეუცვლელი.

- **მეორე კითხვა:** რა არის ამ ცოდნის მიზეზი, რა აპირობებს მას? პასუხი: კულტურის არსებული წესების (მაგ. ჰომოსექსუალთა რეპრესიის, ფსიქიატრიული დანესებულებების არსებობის) ლეგიტიმურობის შესახებ დასავლეთის საზოგადოებაში გაჩენილი კითხვები.
- **მესამე კითხვა:** ეს ცოდნა ემპირიულ მონაცემებზე დაყრდნობითაა მიღებული თუ მხოლოდ წმინდა მსჯელობაა? პასუხი: ეს ცოდნა კულტურის ისტორიის მონაცემების შესწავლითაა მიღებული.
- **მეოთხე კითხვა:** ეს ცოდნა დასტურდება/არ დასტურდება ემპირიულად თუ მხოლოდ შესაძლებელია? პასუხი: ამ ცოდნის ჭეშმარიტების/მცდარობის დასაბუთება შესაძლებელია, რადგანაც ის ემპირიულ მონაცემებს და დაკვირვებას ეყრდნობა.

მარტინ ჰაიდებერი

მარტინ ჰაიდეგერი

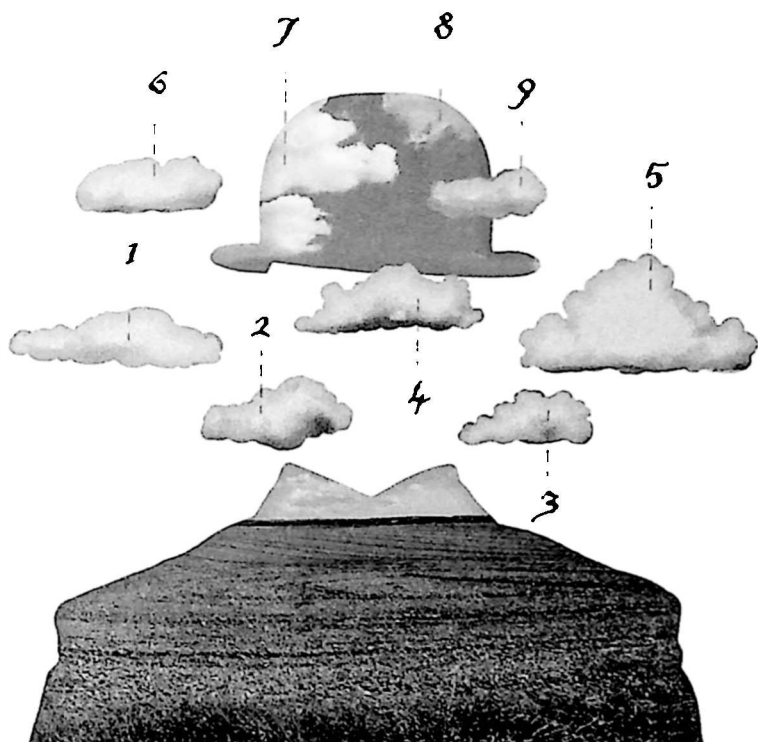
1889-1976

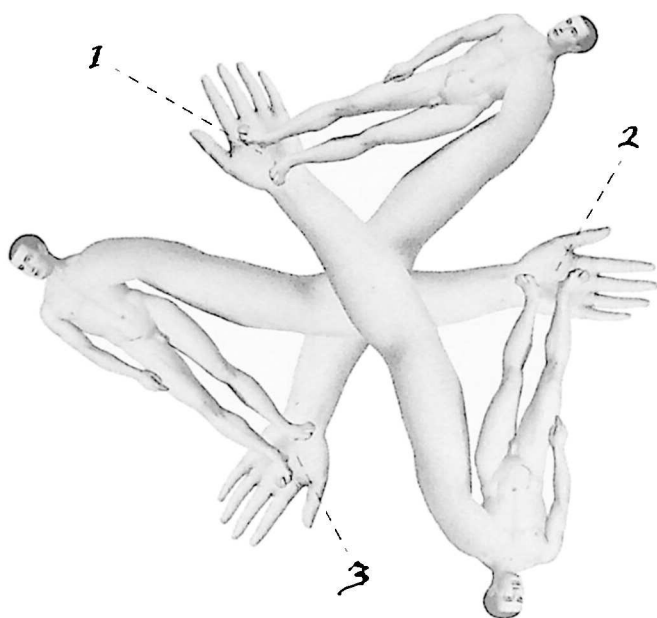
არის თუ არა ადამიანებისთვის დამახასიათებელი
კულტურის და წარმოდგენების არსებული წესრიგი
აბსოლუტური?

ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კითხვა, რომელსაც, ჰაიდეგერის შემდეგ ბევრი ფილოსოფოსი და მოაზროვნე ცდილობს პასუხი გასცეს, ეს არის კითხვა ჩვენი ყოფნის, ჩვენი ცივილიზაციის, ასევე წარმოდგენების აბსოლუტურობის შესახებ. შესაძლებელია თუ არა სხვანაირი ყოფნა, ალქმა, სხვანაირი დრო? სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, შესაძლებელია თუ არა იმ დროის გადალახვა, რომელშიც ვცხოვრობთ? ჰაიდეგერი ამ კითხვას ასე აყალიბებდა: „არის თუ არა დრო ყოფიერების ჰორიზონტი“?

ჰაიდეგერი ცდილობდა, ეპოვა ის გადამწყვეტი მომენტი, როდესაც სამყაროს არსებული ალქმა და შეგრძნება (დრო) ჩამოყალიბდა. ჩატარებული კვლევის შედეგად მან დაასკვნა, რომ ეს პლატონმა გააკეთა, როდესაც ადამიანის მთავარ ამოცანად და ღირებულებად სიცხადის, გარკვეულობის, განსაზღვრულობის ძიება დაადგინა.

„დრო“ ჰაიდეგერისთვის ნიშნავდა იმ წარმოდგენების, ღირებულებების, ინსტიტუტების, კულტურების ერთობას, რომელსაც დღეს ვაკვირდებით, როგორც ადამიანის საცხოვრებელ გარემოს. შესაბამისად, ლოგიკურია, რომ ვიფიქროთ – „აბა სხვანაირად როგორ?“. თუმცა ჰაიდეგერი ფიქრობდა, რომ სხვანაირი ყოფნა, სხვანაირი დრო შესაძლებელია, თუკი ამ სხვანაირ ყოფნას, დროს პლატონზე (და ბერძნულ ცივილიზაციებზე) უფრო ადრეულ, უფრო ღრმა და თავდაპირველ ინტენციებზე, განწყობაზე დავამყარებთ.

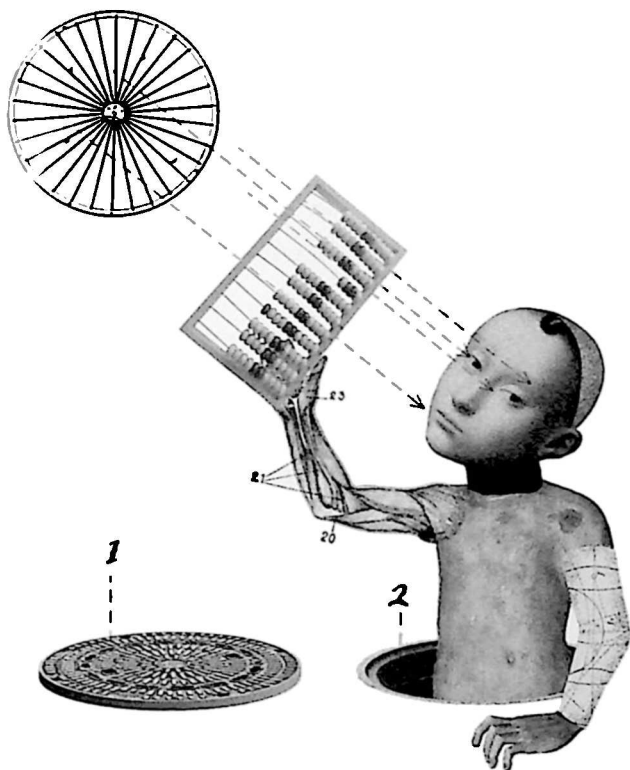

ჰაიდეგერი ცდილობდა, ეპოვა სხვა პრინციპი, რომელზეც ახალ დროს, ყოფნის ახალ გაგებას დაამყარებდა. ერთ-ერთი ვერსიით, ეს არის ზრუნვა: ჰაიდეგერი ამბობდა, რომ ადამიანის ძირეული საფუძველ-განმსაზღვრელი, უფრო ძველი და ავთენტური, ვიდრე სიცხადისა და გარკვეულობისკენ სწრაფვა, არის ზრუნვის გრძნობა და საზოგადოებაში არსებული მისი ინსტიტუციური ფორმები.

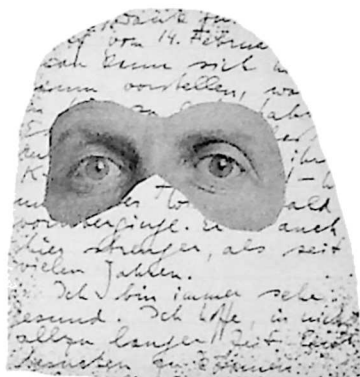
ჰაიდეგერმა ამ დებულების მისაღებად გამოიყენა კრიტიკული აზროვნების ოთხივე კითხვა:

- **პირველი კითხვა:** რა პრაქტიკული შედეგი გამომდინარეობს ამ ცოდნიდან? პასუხი: ჩვენი წარმოდგენების და მსჯელობების წესი, შეიძლება გადაიღახოს, თუკი მივაგნებთ ამ მსჯელობის წესის დასაწყისს და კარგად შევისწავლით მას.

- **მეორე კითხვა:** რა არის ამ ცოდნის მიზეზი, რა განაპირობებს მას? პასუხი: ამ ცოდნის მიზეზი, წარმოშობის საბაბი არის მე-20 საუკუნის დასაწყისში ევროპაში მზარდი უკმაყოფილება „დასავლური“ აზროვნების წესით.
- **მესამე კითხვა:** ეს ცოდნა ემპირიულ მონაცემებზე დაყრდნობით არის მიღებული თუ მხოლოდ წმინდა მსჯელობაა? პასუხი: ეს ცოდნა მიღებულია იმ ტექსტების ანალიზზე დაყრდნობით, რომლებიც აღიარებულია დასავლური კულტურის ამოსავლად.
- **მეოთხე კითხვა:** ეს ცოდნა დასტურდება/არ დასტურდება ემპირიულად თუ მხოლოდ შესაძლებელია? პასუხი: ამ ცოდნის ჭეშმარიტების/მცდარობის დასაბუთება შესაძლებელია, რადგანაც ეს ცოდნა ეყრდნობა ევროპული ტრადიციის ჩამომყალიბებელი ტექსტების ანალიზს.

ლუდვიგ ვიტგენშტაინი

ლუდვიგ ვიტგენშტაინი

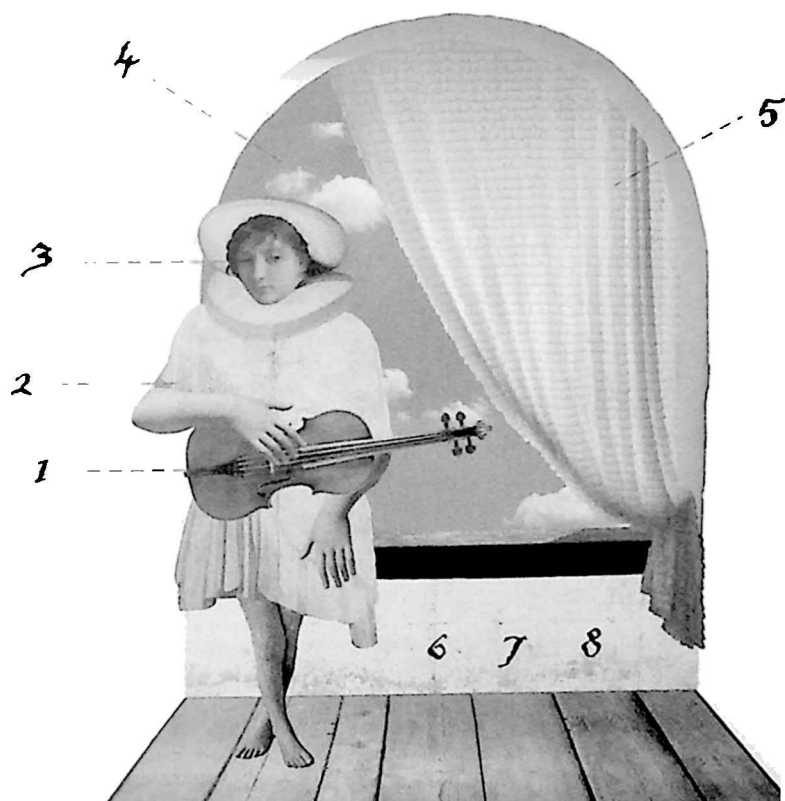
1889-1951

ასახავს თუ არა ენა სინამდვილეს? თუ პირიქით, ენა უკარნახებს და აძლევს სინამდვილეს ფორმას?

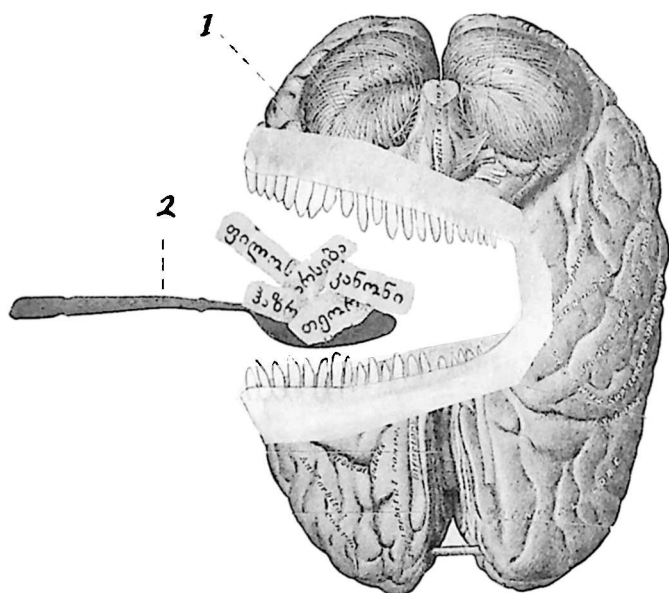
ვიტგენშტაინის ფილოსოფია მიმართული იყო იმის გარკვევაზე, რა არის ენა და რა მიმართება აქვს ენას ჩვენთან და სამყაროსთან. კრიტიკული განხილვით, ვიტგენშტაინი თავისი ცხოვრების განმავლობაში სხვადასხვა დასკვნამდე მივიდა: თავიდან მას მიაჩნდა, რომ ენა შედგება სამყაროს, გარემოს ამსახველი წინადადებებისაგან და რომ ენის შემადგენელი ელემენტი არის არა სიტყვა, არამედ წინადადება. სიტყვა თავისთავად არაფერია და ის გაიგება და აღიქმება წინადადებაში. ამ ეტაპზე ვიტგენშტაინს მიაჩნდა, რომ წინადადება აზრების გამოხატვაა, ხოლო აზრები – ფაქტების ლოგიკური სურათები. ვიტგენშტაინის ამ თეორიაში ენა სამყაროს შესაბამისია, ანუ ასახავს მას.

მოგვიანებით ვიტგენშტაინი თვითონვე დაუპირისპირდა თავის ადრეულ თეორიას და თქვა, რომ სიტყვა წინადადებით კი არ განისაზღვრება, არამედ ამ სიტყვის სოციალურ გარემოში გამოყენების დადგენილი წესებით. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ,

ვიტგენშტაინის აზრით, სიტყვას მხოლოდ მაშინ აქვს სწორი მნიშვნელობა, როდესაც ის განსაზღვრული წესით გამოიყენება. ხოლო მცდარი მნიშვნელობა აქვს მაშინ, როდესაც ის ამ განსაზღვრული წესის საწინააღმდეგოდაა გამოყენებული.

შესაბამისად, კავშირი სამყაროსა და ენას შორის პრობლე-
მურია. თუკი ენა ჩვენ მიერ (სოციალურად) დადგენილი წესების
მიხედვითაა შედგენილი, მაშინ სად არის თანხვედრა ენასა და
სამყაროს შორის? თუკი მე შემიძლია, დავინახო განსხვავება

ინგლისურ play-ისა და გერმანულ spielen-ს შორის, სადამდე
მიდის ეს განსხვავება და სად შეიძლება სამყაროს დანახვა?
შესაბამისად, რამდენი ენაც არსებობს, იმდენი სამყაროა. ამ

სამყაროებში შეუძლებელია, გამოარჩიო უფრო ჭეშმარიტი და უფრო მცდარი. ენა არის ის, რაც კეტავს სამყაროს ჩვენეულ აღქმას. ენა ჩვენი შემეცნების ბოლო ინსტანციაა.

ვიტგენშტაინმა ამ დებულების მისაღებად გამოიყენა კრიტიკული აზროვნების ოთხივე კითხვა:

- **პირველი კითხვა:** რა გამომდინარეობს ამ ცოდნიდან? პასუხი: ის, რომ ენა ვერ ასახავს სამყაროს. პირიქით, ენა გვიკარნახებს, თუ როგორ უნდა აღვიქვათ სამყარო.
- **მეორე კითხვა:** რა არის ამ ცოდნის საფუძველი, განმაპირობებელი? პასუხი: ენის გამოყენების მრავალფეროვნება, რომელიც სხვადასხვა დასკვნებამდე მიდის და ის, რომ ეს დასკვნები, როგორც წესი, ერთმანეთს ეწინააღმდეგება.
- **მესამე კითხვა:** არის თუ არა ეს მსჯელობა ემპირიულ მონაცემებზე დაფუძნებული? პასუხი: ეს მსჯელობა დაფუძნებულია ენის გამოყენების ემპირიულ ანალიზზე და არ არის მხოლოდ მსჯელობით მიღებული.

- **მეოთხე კითხვა:** დასტურდება თუ არა ეს ცოდნა ემპირიულად? პასუხი: ამ ცოდნის ჭეშმარიტების/მცდარობის დასაბუთება შესაძლებელია, რამდენადაც ემპირიულად აფიქსირებს განსხვავებებს ენების მიერ სამყაროს გამოხატვას შორის.

ჩვენ დეკარტი

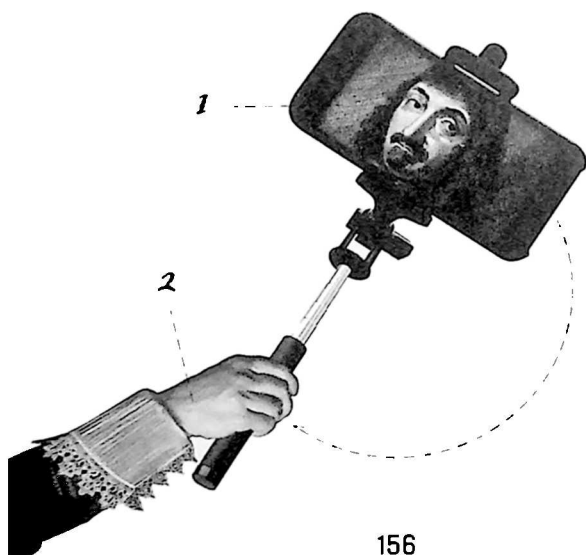

რენე დეკარტი

1596- 1650

ვაზროვნებ, მაშასადამე ვარსებობ.

მოაზროვნეები ანტიკურ პერიოდში ისევე, როგორც შუა საუკუნეებში, ცდილობდნენ, მიეგნოთ ისეთი დებულებებისათვის, რომელსაც მათი მსჯელობა დაეყრდნობოდა, როგორც უტყუარს და, შესაბამისად, თუკი ის წესების დაცვით წარიმა-

რთებოდა, ამ უტყუარი დებულებიდან გამომდინარე, ყველა მსჯელობაც ასევე უტყუარი იქნებოდა. მიუხედავად იმისა, რომ „Cogito, ergo sum“ („ვაზროვნებ, მაშასადამე, ვარსებობ“) საყოველთაოდ ცნობილია, როგორც რენე დეკარტეს დებულება, ამგვარ მსჯელობამდე სხვადასხვა დროს მივიდნენ არისტოტელე (საბერძნეთი, 384-322 ძვ. წ.), ნეტარი ავგუსტინე („ცცდები, მაშასადამე ვარსებობ“, რომის იმპერია, 354-430), ავიცენა (სპარსეთი, 980-1037), შანკარა (ინდოეთი, 788-820), პერიერა (ესპანეთი, 1500-1567) და ალბათ სხვებიც.

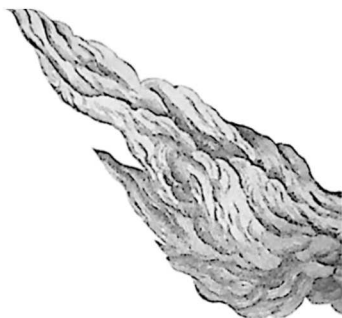
იდეა, რომელიც ამ დებულებას უდევს საფუძვლად, შემდეგია: ერთადერთი უეჭველი, რაც შეიძლება იყოს, არის ეჭვის, მაშასადამე, აზროვნების არსებობა. ზოგი ვერსიით, დეკარტეს ეს დებულება თავდაპირველად ჟღერდა, როგორც: „მე ვეჭვობ, მაშასადამე ვაზროვნებ, მაშასადამე, ვარსებობ“. და თუ აზროვნება არსებობს, შესაბამისად, არსებობს ისიც, ვინც აზროვნებს. თუმცა ამ დებულებას არ შეუძლია, რაიმე გვითხრას სხვების არსებობაზე, მხოლოდ ის, რომ ვისაც აქვს თვითრეფლექსია, ანუ მე, ვინც ამ დებულების შესაბამისად ვაზროვნებ, ვარსებობ.

დეკარტემ ამ დებულების („ვაზროვნებ, მაშასადამე, ვარსებობ“) მისაღებად გამოიყენა კრიტიკული აზროვნების ოთხივე კითხვა:

- **მესამე კითხვა:** ეყრდნობა თუ არა ეს მსჯელობა ემპირიულ მონაცემებს? პასუხი: ფილოსოფიის დასაწყარებელი უეჭველი დებულების ძებნა დეკარტემ კრიტიკული აზროვნების მესამე კითხვით დაიწყო („ეყრდნობა თუ არა ეს მსჯელობა ემპირიულ მოცემულობას?“), რის შედეგადაც დაადგინა, რომ აზროვნება ემპირიული ფენომენია, შესაბამისად, „ვაზროვნებ“, ემპირიული მოცემულობაა.
- **მეოთხე კითხვა:** შესაძლებელია თუ არა ამ მსჯელობის ჭეშმარიტების/მცდარობის დადგენა? დეკარტემ უპასუხა მეოთხე („ჭეშმარიტია, მცდარია თუ შესაძლებელი“) კითხვას: დებულება „ვაზროვნებ“ – ჭეშმარიტია და ვერ იქნება მცდარი, რადგანაც მისი უარყოფისთვის კვლავ აზროვნებაა საჭირო.
- **პირველი კითხვა:** რა გამომდინარეობს ამ ცოდნიდან? დეკარტემ პასუხი გასცა პირველ კითხვას (რა მოსდევს ამ მსჯელობას? რა არის ამ მსჯელობის შედეგი?) პასუხი: არსებობა. თუკი უეჭველად აზროვნებ, შედეგად, უეჭველად არსებობ.

- **მეორე კითხვა:** რა არის ამ ცოდნის მიზეზი, რა განაპირობებს მას? დეკარტემ უპასუხა მეორე კითხვას: (რა არის ამის მიზეზი, განაპირობებს თუ არა რამე ამ დებულებას?) თვითონ ეს დებულება – ის თვითკმარია და არ საჭიროებს წინაპირობას.

კრიტიკული აზროვნე-
ბის ბოლომდე მიუყვა-
ნელ ნიმუშად შეიძლება
განვიხილოთ დეკარტეს
მიერ შემუშავებული ღმერთის
არსებობის ე.წ. ონტოლოგიური
არგუმენტი. დეკარტე ამბობდა: საი-
დან ვიცით ღმერთის არსებობა, თუკი მის
შესაბამის რეალობას ვერ შევიგრძნობთ? ამ ცნების
შინაარსს (ყოვლისშემძლეობას და ყოვლისმომცველობას)
ერთადერთი შესაძლებლობა, ვუპასუხოთ კითხვას, თუ როგორ
შეიძლება რომ მე, არასრულყოფილ და სასრულ არსებას მქო-
ნდეს სრულყოფილი, ყოვლისშემძლე არსების იდეა, არის იმის
დაშვება, რომ ჩემში ეს იდეა გარედან, ღმერთისგანაა. დეკარტე
მთლიანად კრიტიკული იყო ამ მსჯელობის პირველ ნაწილში,
როდესაც ამბობდა, რომ ყოვლისშემძლე და სრულყოფილი
არსების იდეის საფუძველი არ შეიძლება იყოს მხოლოდ და
მხოლოდ აზროვნება, რამდენადაც არასრულყოფილი და სას-
რული არსება ვერ მოიაზრებს სრულყოფილს და უსასრულოს.
ამით დეკარტემ პლატონის მიერ დადგენილი კრიტიკული
აზროვნების კითხვას უპასუხა.

თუმცა ამის შემდეგ, ნაცვლად იმისა, რომ კრიტიკული აზრო-
ვნების სხვა კითხვების გამოყენება დაეწყო, რის შედეგადაც
უცილებლად მივიდოდა დასკვნამდე, რომ ღმერთის იდეის

საფუძველი ჩვენი შეგრძნებების მონაცემებია (ანუ აწყობილი და რთული სამყაროს შეგრძნების საფუძველზე მე, როგორც სასრული და არასრულყოფილი, საკუთარი გამოცდილებიდან გამომდინარე, ვასკენი, რომ ასეთი სამყარო არ შეიძლება იყოს არც შემთხვევითი და არც მმართველის გარეშე), საერთო ცნობიერებაში არსებული ცნებების და მიდგომების გამოყენებით გააგრძელა მსჯელობა.

იმანუელ კანტი

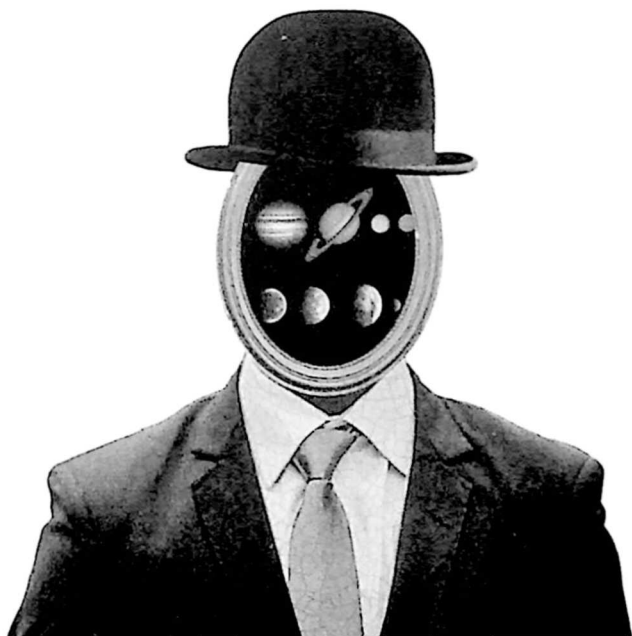
იმანუელ კანტი

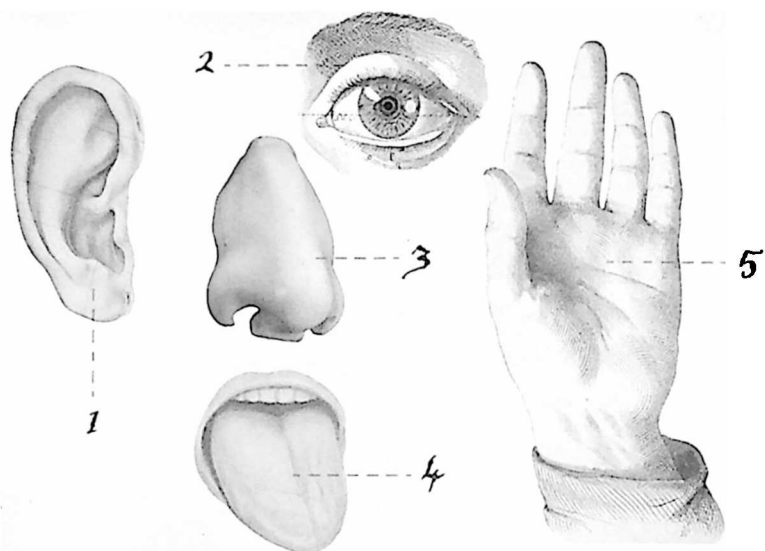
1724-1804

საგნები ჩვენი შეგრძნებების კომპლექსებია. საგნის შემეცნების პროცესში ჩვენ თვითონ ვაგებთ საგანს ჩვენს ცნობიერებაში არსებული კანონების მიხედვით.

კანტის ფილოსოფიის ამოსავალი, რომ ჩვენ სამყაროს აღქმისას თუ შემეცნებისას ვერ ვცდებით ჩვენს „კანს“, არცთუ ისე ადვილად შესაგუებელი დებულებაა. ამ მოსაზრებიდან გამომდინარე, რაც უნდა ვინვალოთ, რაც უნდა რთული აპარატურა მოვიგონოთ, რა წამლებიც უნდა ვსვათ შეგრძნებების თუ აზროვნების გასაძლიერებლად, ჩვენი გრძნობის ორგანოები არის ის ბოლო ინსტანცია, რის გავლითაც ჩვენ ვიღებთ გამოცდილებას (ინფორმაციას) სამყაროს შესახებ. ჩვენი ტვინი ამ მიღებულ ინფორმაციას ამუშავებს და ასე გვექმნება წარმოდგენა სამყაროს შესახებ. ეს საკმაოდ რთული იდეა, რომლის პირველი ფორმულირებაც ირლანდიელ ფილოსოფოსს, ჯორჯ ბერკლის ეკუთვნის, გამოიხატა რადიკალურ დასკვნაში: სამყარო, და მით უმეტეს, სამყაროში არსებული საგნები, ჩვენი შეგრძნებების კომპლექსებია. ამ საფუძველზე ბერკლი უარყოფდა მატერიის არსებობას.

გერმანელი ფილოსოფოსი გოტფრიდ ლაიბნიცი და ირლანდიელი ფილოსოფოსი ჰიუმი ამბობდნენ, რომ სამყარო არის ჩვენი აღქმა, ანუ ის, რასაც აღვიქვამთ. ის, რომ ჩვენ აღვიქვამთ მიზეზობრიობას, მიზეზშედეგობრივი კავშირების არსებობას, სხვა არაფერია, თუ არა გამოცდილება, რომელიც არ ვიცით, მართლაც არსებობს თუ არა. ამ მოაზროვნეებმა დაგვანახეს, რომ წმინდა მსჯელობით მივდივართ დასკვნამდე: სამყარო ჩემი შეგრძნებების კომპლექსია, ანუ წმინდა მსჯელობით ვერ ვამტკიცებთ, რომ სამყარო და მიზეზშედეგობრივი კავშირები ჩვენგან დამოუკიდებლად არსებობს.

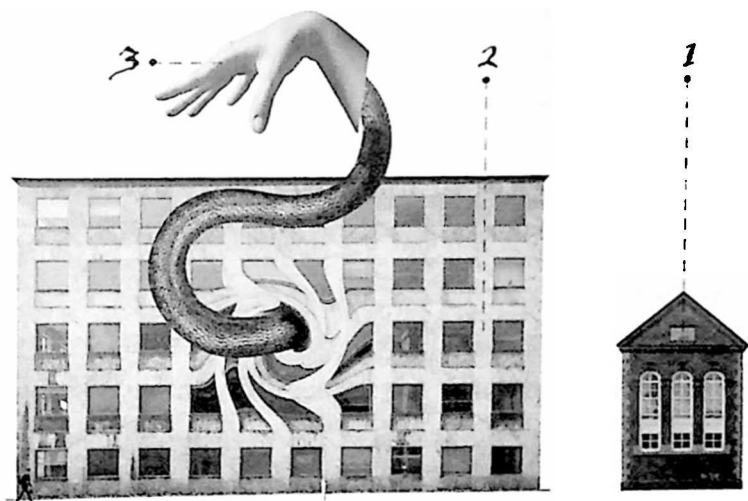

კანტმა გააგრძელა აზროვნების ეს ხაზი და თქვა, რომ ჩვენგან დამოუკიდებელი სამყარო ნამდვილად არსებობს თუნდაც იმიტომ, რომ ჩვენი გრძნობის ორგანოები აღიქვამენ მის არსებობას, მაგრამ, რამდენადაც ჩვენ ვართ შეზღუდულები ჩვენივე გრძნობის ორგანოებით, ტვინით და „კანით“, ვერასოდეს ვიტყვით დარწმუნებით, თუ როგორ გამოიყურება ან რა არის ეს ჩვენგან დამოუკიდებელი სამყარო. ჩვენგან დამოუკიდებელ სამყაროს კანტმა „ნივთი თავისთავად“ დაარქვა. ადამიანის ცნობიერება, – მსჯელობდა კანტი, – ფლობს აპრიორულ (თანშობილ, გაზიარებულ, საყოველთაო) ფორმებს, რომლებ-

შიც ის „ათავსებს“ შეგრძნებებით მიღებულ ინფორმაციას და ამუშავებს მას. ეს ფორმებია დრო, სივრცე და მიზეზშედეგობრიობა.

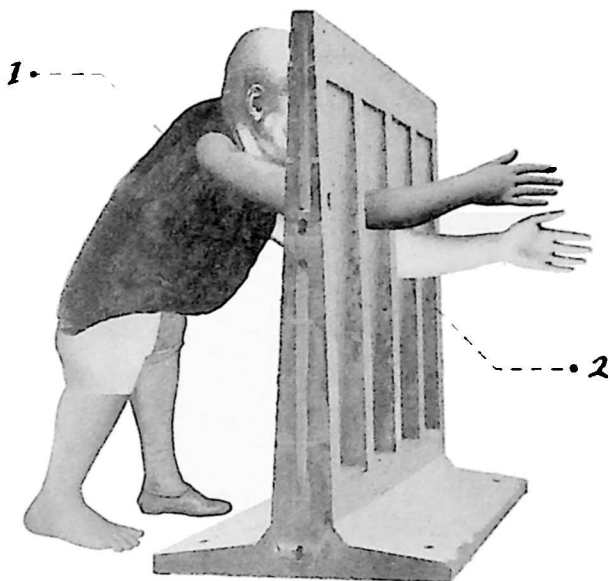
დრო, სივრცე და მიზეზ-შედეგობრიობა, – ამბობდა კანტი, – არის ჩვენი ტვინის, ცნობიერების (ის ამას მგრძნობელობას უწოდებდა) მიერ გრძნობის ორგანოებით მიღებული ინფორმაციის მონესრიგების წესები. არც დრო, არც სივრცე და არც მიზეზშედეგობრიობა ჩვენი ცნობიერების გარეთ არ არსებობს. სამივე ეს ფენომენი ჩვენ (ჩვენი ცნობიერების) მიერ

არის შეტანილი სამყაროში. ჩვენ აღვიქვამთ საგნებს გრძნობის ორგანოებით, ხოლო ცნობიერება, ალქმულ ინფორმაციას ალგებს დროის, სივრცის და მიზეზშედეგობრიობის პრინციპების მიხედვით. ამიტომ, კანტის დასკვნით, როდესაც ადამიანი იმეცნებს, ის „ნივთს თავისთავადს“ როდი შეიმეცნებს – ეს შეუძლებელია, რადგან „ნივთი თავისთავადი“ ყოველთვის ჩვენი შეგრძნებების გავლით კი არ გვეძლევა, არამედ თვითონ აგებს საგანს შემეცნების პროცესში, ცნობიერების აპრიორული ფორმების და სხვა კატეგორიების დახმარებით, რომლებიც ჩვენივე ცნობიერებაშია.

დროის და სივრცის ფორმების გარეშე შეუძლებელია საგნებზე წარმოდგენის შექმნა. ადვილად შეიძლება წარმოიდგინო დრო და სივრცე საგნების გარეშე, მაგრამ სრულიად შეუძლებელია საგნის წარმოდგენა დროის და სივრცის გარეშე.

ამით კანტმა შემეცნებას გადაულახავი ზღვარი დაუწესა – რაც გინდა რთული ინსტრუმენტები მოვიგონოთ სამყაროს შესაცნობად, ჩვენი შეგრძნებებით ვერ დავძლევთ ინფორმაციის მიღებას, ვერ მივიღებთ მას ჩვენი შეგრძნებებისგან დამოუკიდებლად; ხოლო, დრო, სივრცე და მიზეზ-შედეგობრიობა ჩვენი ცნობიერების მიერ შემეცნების, ინფორმაციის მიღების ფორმებია და ვერანაირად ვერ დავასაბუთებთ, რომ ისინი ჩვენი ცნობიერების გარეთ არსებობს; შედეგად ვიღებთ დებულებას, რომ ადამიანი საგნის შესახებ ცოდნის მიღებისას თვი-

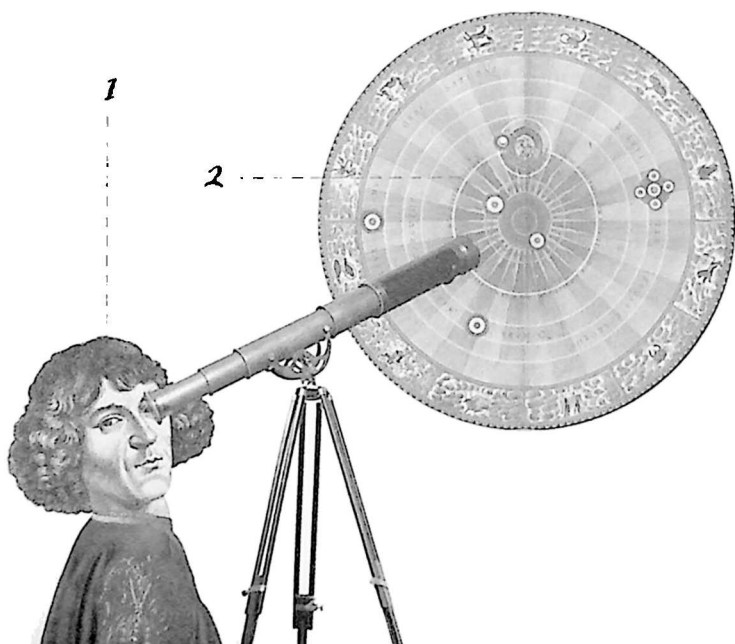

თონ აკონსტრუირებს ამ საგანს შეგრძნებებისაგან მიღებული ინფორმაციის გადამუშავებით, ცნობიერების აპრიორული ფორმების და კატეგორიების მეშვეობით.

კანტი საკუთარ ფილოსოფიას კრიტიკულ მიდგომას, კოპერნიკისეულ გადატრიალებას უწოდებდა და გასაგებია, რატომაც: კოპერნიკმა შეატრიალა ყოველდღიური წარმოდგენა სამყაროზე და თქვა, რომ მზე კი არ ბრუნავს დედამიწის გარშემო, როგორც ეს გვეგონია ყოველდღიური დაკვირვებისას, არამედ დედამიწა ბრუნავს მზის გარშემო. კანტის კრიტიკული

განხილვაც შესაბამის ჩანაცვლებას გვთავაზობს: ადამიანი კი არ შეიმეცნებს მის გარშემო არსებულ სამყაროს, არამედ შემეცნებისას აკონსტრუირებს მას; სამყარო კი არ არის შეუმეცნებელი, რომელსაც ადამიანი აღიქვამს, არამედ ადამიანი ქმნის სამყაროს შემეცნებისას.

შესაბამისად, ნებისმიერი ინფორმაცია, რომელიც ჩვენ გვაქვს, ცნობიერების წესების მიხედვითაა წარმოსახული და მის ნამდვილობას/არანამდვილობას მხოლოდ ემპირიულად, ანუ

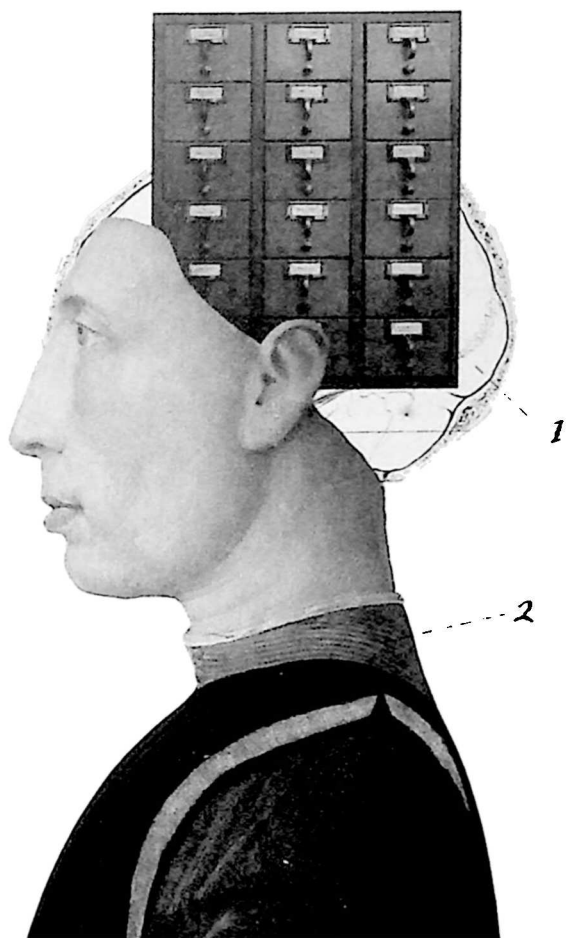

ცნობიერების მიერ წარმოსახულ სხვა გამოცდილებასთან შედარებით ვამოწმებთ. თუკი შეუძლებელია რაიმე ინფორმაციის მგრძნობელობის ფორმებთან და, შესაბამისად, გამოცდილებასთან, დაკავშირება, მის ჭეშმარიტებაზე/მცდარობაზეც შეუძლებელია მსჯელობა.

კანტმა ამ დასკვნების მისაღებად გამოიყენა კრიტიკული აზროვნების ოთხივე კითხვა:

- **მესამე კითხვა:** რა არის ემპირიულ მონაცემზე დაყრდნობილი უეჭველი მსჯელობა? პასუხი: ის, რომ სამყარო მეძლევა შეგრძნებების კომპლექსების სახით.
- **პირველი კითხვა:** რა გამომდინარეობს ამ მსჯელობიდან? პასუხი: ის, რომ ჩემი ცნობიერება გადამწყვეტ როლს ასრულებს სამყაროს ფორმირებაში. საგნის შემეცნების პროცესში ჩვენი ცნობიერება თვითონ წარმოსახავს საგანს, ანუ ჩემს ცნობიერებას უნდა ჰქონდეს სპეციალური ფორმები, კანონები, რომლებშიც ის ჩასევს შეგრძნებებით მიღებულ მონაცემებს და ააწყობს სამყაროს.

- **მეორე კითხვა:** რა უდევს ამ მსჯელობას საფუძვლად, რა შეიძლება იყოს ამ ინფორმაციის მიზეზი, პირველნაშრო? პასუხი: ის, რომ არსებობს სამყარო/ნივთი თავისთავად (სხვანაირად ჩემი გრძნობის ორგანოები ვერ მიიღებენ ინფორმაციას).
- **მეოთხე კითხვა:** ეს მსჯელობა ქეშმარიტია, მცდარი თუ შესაძლებელი? პასუხი: ეს მსჯელობა ქეშმარიტია იმდენად, რამდენადაც ამ მსჯელობის უარყოფა ემპირიული მოცემულობის უარყოფაა.

საკითხავი ლიტერატურა

1. Diogenes Laërtius, *Lives and Opinions of Eminent Philosophers* (არ არის ქართულად თარგმნილი. რამდენიმე ათეული გამოცემა არსებობს ინგლისურად. ასევე არის უფასო ელექტრონული ვერსიები ინტერნეტში)
2. Porphyry, *Life of Pythagoras* (არ არის ქართულად თარგმნილი. რამდენიმე გამოცემა არსებობს ინგლისურად. ასევე არის უფასო ელექტრონული ვერსიები ინტერნეტში)
3. Iamblichus, *Life of Pythagoras* (არ არის ქართულად თარგმნილი. რამდენიმე გამოცემა არსებობს ინგლისურად. ასევე არის უფასო ელექტრონული ვერსიები ინტერნეტში).
4. პლატონი, „დიალოგები“, ბაჩანა ბრეგვაძის თარგმანი (გამოცემულია სხვადასხვა დროს: „ნადიმი“ – 1964, „ფედონი“ – 1966, „იონი, დიდი ჰიპია, მენონი“ – 1972, „ტიმეოსი“ – 1994, „ადრეული დიალოგები“ – 1997, „პარმენიდე“ – 2002, „სახელმწიფო“ – 2003)
5. გიგი თევზაძე, „საბოლოო ფილოსოფია“. სულაკაურის გამომცემლობა, თბილისი, 2017
6. Jeremy Bentham, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, 1870 (არ არის თარგმნილი ქართულად. არსებობს რამდენიმე ინგლისურენოვანი გამოცემა)
7. გურამ თევზაძე, „ჯონ სტიუარტ მილი“, ნიგნში „ახალი ფილოსოფიის ისტორია“. თბილისი, 2012
8. არისტოტელე, „პოეტიკა“, სერგი დანელიას თარგმანი. თბილისი, 1979
9. გიგი თევზაძე, „არისტოტელეს „პოეტიკის“ მეორე ნაწილის მეცნიერული და ლიტერატურული რეკონსტრუქციები, უმბერტო ეკოს მიერ შემთხვევით აღმოჩენილი შუა საუკუნეების ჯერჯერობით მისთვისაც უცნობი კამათის კვალი და თარგმანის ქრისტიანული ტრადიციის პრობლემები“. ჟურნალი „კადმოსი“ (2014)

10. ჩარლზ დარვინი, „სახეობათა წარმოშობა“ წიგნში: შესავალი თანამედროვე აზროვნებაში. წიგნი მეორე. თბილისი, 2007
11. ზაალ კიკვიძე, გიგი თევზაძე, „ევოლუცია“, თბილისი, 2013
12. ზიგმუნდ ფროიდი, „კულტურით უკმაყოფილება“, თბილისი, 2012
13. ფრიდრიხ ნიცშე, „ესე იტყოდა ზარატუსტრა“, თბილისი, 1993
14. ერნსტ გელნერი, „ერები და ნაციონალიზმი“, თბილისი, 2003
15. გიგი თევზაძე, „დიდი იდენტობა“, ჟურნალი „სოლიდარობა“. #4 (37). 2010
16. Mary Douglas, How institutions think, Syracuse University Press, 1986 (არ არის თარგმნილი ქართულად)
17. გიგი თევზაძე, „ინსტიტუციური ცვლილებების სოციოლოგია“, თბილისი, „მეცნიერება“, 2003
18. Hanna Arendt, Origins of Totalitarianism, Schocken Books, 1951 (შეგიძლიათ იპოვოთ ნაწილების ქართულად თარგმანი ინტერნეტში)
19. ჯონ დიუი, „დემოკრატია და განათლება“, თბილისი, 2007
20. თომას კუნი, „სამეცნიერო რევოლუციების სტრუქტურა“, თბილისი, 2008
21. Marshall McLuhan, The Gutenberg galaxy, University of Toronto Press, 1962 (არ არის თარგმნილი ქართულად)
22. მიშელ ფუკო, „რა არის განმანათლებლობა“, თბილისი, 2013
23. გიგი თევზაძე, „რა არის განმანათლებლობა“, თბილისი 2013
24. მარტინ ჰაიდეგერი, „ყოფიერება და დრო“, თბილისი, Carpe Diem, 2019.
25. ლუდვიგ ვიტგენშტაინი, „ფილოსოფიური გამოკვლევები“, თბილისი, 2003
26. რენე დეკარტე „მსჯელობა მეთოდის შესახებ, მეტაფიზიკური მედიტაციები“, თბილისი, Carpe Diem, 2010
27. იმანუელ კანტი, „წმინდა გონების კრიტიკა“, თბილისი, 1979
28. გურამ თევზაძე, „იმანუელ კანტი“, თბილისი, 1974